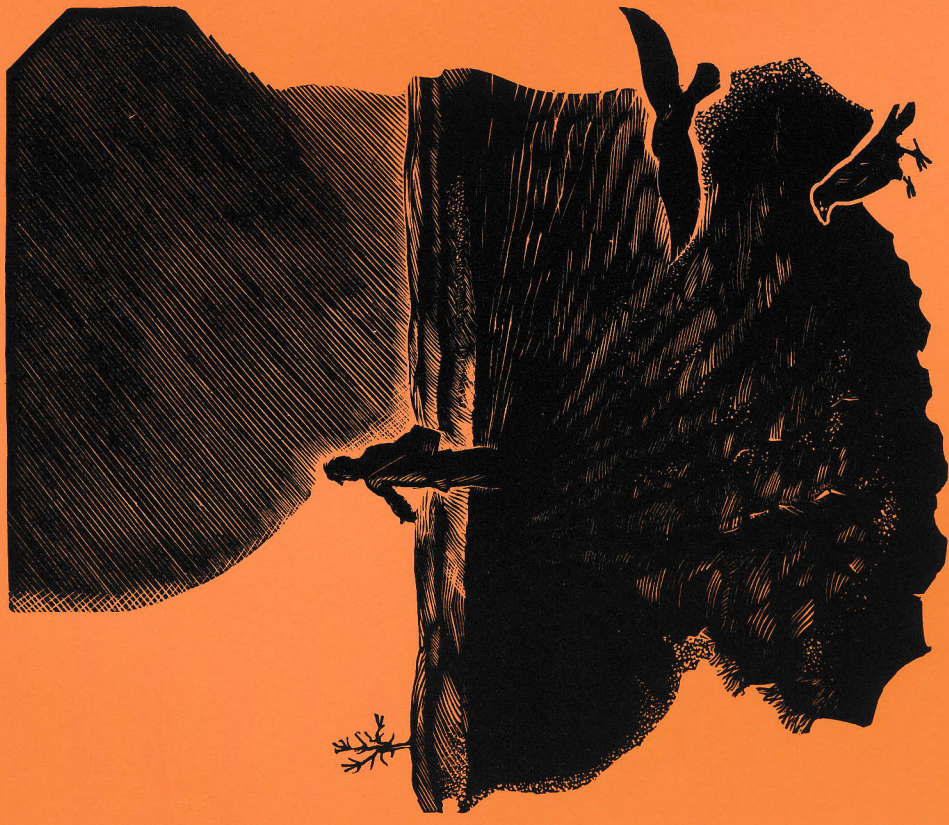

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 2 1979 PRIS 12:50

Tre artiklar från Kina
Östeuropa och litteraturen
Bildkonst från väst och öst
Fackförbundspressen och kulturen
Konstrond
Bokanmälningar

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Gatuadress: Herkulesg 11, 4 tr

Postadress: Box 16213

103 24 Stockholm

Telefon: 08-21 99 78

Mottagning: onsdag 18-20.00 Föreningens paroller är:

Postgiro: 35 60 72-9 • FÖR EN FOLKETS KULTUR

Bankgiro: 324 - 1262 • FÖR EN FOLKETS HISTORIA

Prenumeration: 45:-/4 nr • FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

Stödprenumerat: 80:-/4 nr OCH TRYCKFRIHET

Medlemskap: 250:- • ANTIIMPERIALISM

Förr och Nu ägs av föreningen

med samma namn.

Föreningens paroller är:

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

OCH TRYCKFRIHET

• ANTIIMPERIALISM

Styrelse:

Christina Ericson, ordförande

Sophie Hedin, kassör

Ulla-Britty Antman, ansvarig utgivare

Kent Begler

Staffan Glassel

Britta-Lena Jansson

Annelie Jordahl

Gun Kessle

Kerstin Nordfors

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Innehåll

Åke Bergman. Ledare

Josef Skvorecky. Lektörskonferensen

Åke Bergman. I det demokratiska Tyskland

Bengt Jacobsson. Massproducerade bilder för folket

Gun Kessle. Berättare och artister i Kina

Ylva Holm. Två grindstolpar i kinesiskt kulturliv

Annelie Jordahl. Andrej Gontjarov - rysk målare, grafiker och scenograf

Lennart Lundberg. Kulturrevolutionen och kulturen

Lars Furuland. Tidningen Lantarbetaren som kulturspridare

Konstronden

Bokanmälningar

4

5

12

15

25

34

38

46

54

58

62

Omslag: Illustration av Andrej Gontjarov till novellsamlingen **Vilda människor** av Vsevolod Iwanow, 1933. Trägravvyr. Konstnären presenteras på sid 38.

Baksidan. Vignett till **Selected Lyrics** av Petrarca, 1953. Trägravvyr.

När biblioteken en gång startades var det med idéer som hämtats från före och ur den borgerliga revolutionen. Man skulle ge möjlighet till bildning och kunskap genom encyklopedier, folkskola och bibliotek.

I Sverige kom det liberala bildningssällskap och senare sockenbibliotek under prästens övervakning. Mot detta och mot utbildning över huvud taget reagerade de första folkrörelserna och byggde sina egna bibliotek. De religiösa samfundet, nykterhetsrörelsen, fackföreningarna, arbetarföreningarna och kommunerna och bildningsförbunden samlade ihop pengar till litteratur och lokaler där organisationernas medlemmar genom självstudier eller studiecirklar kunde skaffa sig den kunskap de behövde.

Grunden var osläcklig kunskapsörst. Under 10-talet börjar de första diskussionerna om statliga subventioner. Flera bibliotek väljer att ta emot statliga bidrag mot att offentliga myndigheter får insyn i deras arbete och mot att de lovar att stå öppna för alla och inte bedriva någon politisk verksamhet.

På 20-talet slår subventionspolitiken över i kommunalisering. Motivet var gott – att skaffa sig större resurser – men följden blev att organisationens medlemmar förlorade kontrollen över biblioteken. I grunden handlade det om en borgerlig syn som sade att kunskap, kultur och bildning stod över klasserna.

Nästa steg tas på 60-talet då Bengt Nerman hävdar att upplevelsen av Sigge Stark kan vara lika viktig för en människa som upplevelsen av kvalitetslitteratur för en annan. Hans ståndpunkt slår igenom. Genom detta trollande med "upplevelser" försvinner kvalitetskravet och dörrarna öppnas för den skräplitteratur som många folkrörelsebibliotekarier och -medlemmar fört sju hårda kampanjer mot. Samtidigt slår man håll på den goda borgerliga idétradition som framhöll kunskap och bildning.

Under 70-talet fortsätts denna ideologiska kampanj mot biblioteken. De skall inte längre vara till för bildning och studier och bokläsarna: I takt med att folkhemmet rämnar och

arbetslösa och socialfall blir synliga på gatorna höjs röster för att biblioteken skall bli kommunala "värmestugor" med allaktivitet och förströelse. Det betydde portarna på vid gavel för allt ifrån knådande av lera till rena diskoteksförhållanden med bibliotekarier som skall ge tonåringar råd om vad som är bäst av Kiss och bajs. Därmed har man lämnat vad som var bibliotekens huvudfunktion – att ge möjlighet till självstudier.

För bibliotekarierna och låntagarna är detta en omöjlig situation. Ta frågan om skivorna som exempel. Personalen saknar utbildning på detta område men tvingas ge råd ändå, samtidigt som sådant inkräktar på deras redan förut knappt tillmätta arbetstid. Den kunskap och utbildning de har för sitt arbete utnyttjas inte heller. När samtidigt biblioteksanslagen och mediaanslagen krymper i krisens Sverige, skall pengar tas från den egentliga biblioteksverksamheten till dessa kurators-, discjockey- och barnpassningstjänster besatta av bibliotekarier och till lek-saker, skivor och musikkassetter på bekostnad av litteraturinköpen, särskilt vad gäller kvalitetslitteraturen.

Vårst drabbar detta de redan sämst ställda. Arbetarklassflickorna och -pojkar som inte har böcker i hemmet och som inte får någon riktig utbildning vare sig i skolan eller i hemmet, har nu heller inte någon chans att skaffa sig kunskap på biblioteken, för där har skivor, skräplitteratur, lera och kortspel tagit över.

Biblioteken drivs av kommunerna. Det betyder att det är där slaget måste stå om urartningen skall kunna stoppas. Kravet är enkelt: Återge biblioteken deras huvudfunktion! Ut med skräplitteraturen, lera, skivorna, pedagogerna, kuratorerna och discjockeyerna! Detta kan göras om de som har samma intressen enar sig: Bibliotekspersonalen och boklånarna.

Åke Bergman
(frilansjournalist, deltar i
i den bibliotekspolitiska debatten)

Lektörskonferensen

av Josef Skvorecky

bilder Aubrey Beardsley*

I antologin *Ny tjeckisk och slovakisk prosa* (Wahlström & Widstrand 1965) presenterades Josef Skvorecky som "den främste av de yngre tjeckiska författarna". Idag lever han, som så många andra av Tjeckoslovakiens kulturpersonligheter, i exil. Skvoreckys roman *Lejonungen*, ur vilken vi här publicerar ett avsnitt, skrevs 1963–1967 och utkom 1969. Den är en skarp vidräkning med de odemokratiska förhållandena i det tjeckoslovakiska kulturlivet, där allt nytt och livskraftigt bekämpas till förmån för en tandlös, likriktad mediöparlitteratur. Skvorecky använder i *Lejonungen* humorn som vapen och att detta vapen kan vara effektivt visade sig 1970 när en ny upplaga av romanen skulle ges ut. Myndigheterna i Tjeckoslovakien var så rädda för *Lejonungens* popularitet att de beslagtogs och makulerade hela den andra upplagan på 90 000 ex.

Lejonungen utkom hösten 1978 på Norstedts förlag i svensk översättning av Lena Lindén.

Margareta Zetterström

På lördagsmorgonen kom chefen i sista minuten med flyg till lektörskonferensen.

"Har du ditt utlåtande?" viskade han hastigt.

"Ja. Du var inte här i går, så du kunde inte få det."

"Okay, okay. Du får läsa det sedan."

Han verkade nervös, och detta smittade genast av sig på mig. Jag jämförde hans åldrade ansikte med Dasa Blumentfeldovas. Det var väl så den historiska, inte direkt vackra Kleopatra måste ha verkat på sin omgivning, när det lyckades henne att få Gajus Julius på kroken. Mitt humör var i botten. Chefen satte sig vid bordsändan och såg sig osäkert omkring. Vid hans vänstra sida satt den prisbelönte Zluva, vid hans högra Dudek och Benes, mitt emot honom unge Hartman och sedan vi andra om varandra. Brat var givetvis inte där, och av någon anledning hade inte heller Andres kommit. Föregående dag hade han också varit borta från redaktionen. Men jag tvivlade inte på att han avgivit ett utlåtande, och jag svävade inte heller i tvivelsmål om dess innehåll.

* Aubrey Beardsley, engelsk konstnär (1872-1898). Växte upp och nådde tidigt konstnärlig mognad i det klimat som skapats av konstnärer och hantverkare som William Morris, Walter Crane och Edward Burne-Jones. Hans konst har stor egenart och rymmer såväl bisarra som erotiska inslag.

Flera av hans bilder upprörde sinnen i det viktorianska England. De uppfattas nog av de flesta idag som både humoristiska och fördomsfria.

Många av hans verk äger verklig originalitet, och hans förmåga att teckna en bild i enbart svart/vitt kan knappast överträffas. Studera hans illustrationer till de samtida tidsskrifterna *The Yellow Book* och *Savoy*!

Hans inflytande på Art Nouveau var så kerligen mycket stort, men själv förföll han aldrig till den manierism som kom att präglade en stor del av konsten inom denna stilart.

Den ungdomliga friskheten i så mycket av Beardsleys konst står i skarp kontrast till sjukdomen i hans liv, han dog i lungtuberkulos endast 26 år gammal.

Bilderna är ur Bon Mots, med text av Smith och Sheridan, London 1893.

Annelie Jordahl

Genom fönstret hördes glada sommarljud från gatan. Chefen bligade surt mot fönstret och bad Dudek stänga det. Han tog av sin kavaj, kom med den gamla kommentaren att fönstret är öppet och sade att vi skulle göra det bekvämt för oss, eftersom det skulle bli varmt. Det var inte symboliskt menat, och så snart den friska bensinbemängda luften slutade strömma in, började hetta göra sig påmind. Vi tog alla av våra kavajer, och Blumenfeldova öppnade översta knappen i sin blus.

"Ja, kamrater", sade chefen med lynnig röst och torkade för första gången denna dag sin ännu torra panna med näsduken, "jag hälsar er välkomna till detta sammanträde om kamrat Jarmila Cibulovas intressanta, talangfulla men ganska problematiska manuskript.

Och jag skulle genast vilja säga att jag inte delar vissa lektörers, främst kamrat Blumenfeldovas och kamrat Koblihas, entusiasm. De talar om det som en konstnärlig upptäckt, medan det i själva verket bara är en talangfull nybörjares arbete."

"Som innebär en konstnärlig upptäckt", avbröt honom Kobliha, så att sammanträdet i stället för att få en successivt ökad spänning genast tog en vändning mot det värsta. "Jag har aldrig skrivit att det är ett mästerverk", fortsatte Kobliha. "Men det är en obestridd, dynamisk talang, och jag kan inte se något som talar mot publicering."

Den första svettdroppen visade sig på chefens panna, och han kunde nu använda sin näsduk funktionellt. Det var tidigt idag, tänkte jag.

"Kamrat Kobliha", sade han med darrande röst, "du har ingen erfarenhet av förlagsarbete. Du ser på tingen från en rent idealistisk ståndpunkt, så att säga. Men vi här på förlaget måste ta med allt i beräkningen. Jag vet att vi ända tills helt nyligen har nivellerat litteraturen en aning, och därför förfaller nu de unga till ytterligheter..."

"Vilka unga? Hittills har ju ingenting kommit ut, så när som på några berättelser i Facklan", sade Kobliha förvånad.

"Men just de är symptomatiska", utropade chefen. I hans röst fanns något av desperation. Vårdig sitt rykte kämpade han av alla krafter: "Jag vill verkligen inte att det bara skall skrivas om stötarbetare, men att se vårt

samhälle bara från den allra mörkaste sidan som Cibulova gör..."

"Men hon skriver ju om gangsters, och det är det som är den mörkaste sidan i varje samhälle. Hur skulle man kunna skriva om dem från den ljusa sidan?" tog Blumenfeldova till orda, aggressivt och giftigt redan från första början.

Chefen ändrade genast taktik.

"Ja det är riktigt. Men man får inte glömma att även våra unga läser idag. Om vi ger ut detta skulle lärarna protestera, för denna bok är direkt en lärobok i brottslighet!"

Nu började kohorten att fungera. Benes började:

"Från fostringssynpunkt är det helt enkelt förfärligt. Det är klart att litteraturens fostrande funktion måste förverkligas mindre rättlinjigt än vad som hittills skett, men att fostra ungdomen med sådan naturalism..."

"Läs den sovjetiska *Literaturnaja Gazeta* från i går, kamrater." Chefen tog ordet för att hans sida inte skulle förlora initiativet. "Där finns recensioner av två nya böcker av några unga författare som kamrat Blumenfeldova propagerar för även hos oss. Kritikern Nikolajev karaktäriserar böckerna som ren naturalism och förkastar dem bestämt."

"Det är krigsnoveller. Det är svårt att skriva om krigets fasor utan naturalism", invände Blumenfeldova.

Dudek lät höra sin stämma.

"Det kan man göra! Det går alldeles utmärkt!"

Den korpulente Zluva stod inte ut med hetta längre och öppnade fönstret något. Spårvagnarnas rasslande och ringande överröstade chefen. Han cirklade försiktigt omkring temat och vände sig från teorin, som nu började bli problematisk, till den ännu helt ofarliga praktiken:

"Det hjälper inte", sade han, "från förlagssynpunkt kan vi inte tillåta oss att börja presentera den unga prosan på detta sätt. Naturalism och modernism - det är att gå fram väl hårt redan i början. Och den här novellen är ett direkt koncentrat av alla ismer. Kamra-

ter", sade han, och det vedertagna tilltalet av närvarande herrar och damer uttalade han som en besvärjelse, "låt oss se det hela från den praktiska och, jag tvekar inte att säga, den taktiska sidan. Alla vi som sitter här är angelägna om den unga litteraturen, och som människor kan vi inte stå likgiltiga inför unga författares öde. Vi är en trängre krets som sitter här, och jag tycker att jag i förtroende kan informera er om kamrat Kral's inställning till den senaste utvecklingen. Och ni vet att kamrat Kral alltid har riktiga informationer."

Han gjorde en konspaus och tog en klunk kaffe.

"Kamrat Kral", fortsatte han i dyster ton, vilken helt passade till det skräckinjagande namn han uttalade, "följer uppmärksamt den litterära diskussionen både hos oss och utomlands. Jag var nyligen hos honom, och vi talade om Nikolajevs kritiska artiklar. Nikolajev är en mycket aktad och, jag tvekar inte att säga, mycket tongivande kritiker, kamrater."

Han lät åter blicken svepa över de närvarande för att kontrollera hur hans ord hade verkat. Blumenfeldova såg förakfull ut, Kobliha höjde ögonbrynen, Dudek och Benes satt och nickade, unge Hartman liknade en personifikation av förvirringen, och över alla vilade en klibbig hetta. Jag lade märke till att Blumenfeldova i detta kritiska ögonblick sneglade på den ende närvarande unge författaren (åtminstone vad den fysiska åldern beträffar), och när hon konstaterat att han utkämpade en inre kamp mellan auktoritet och erotik, tryckte hon sina förintande bröst mot

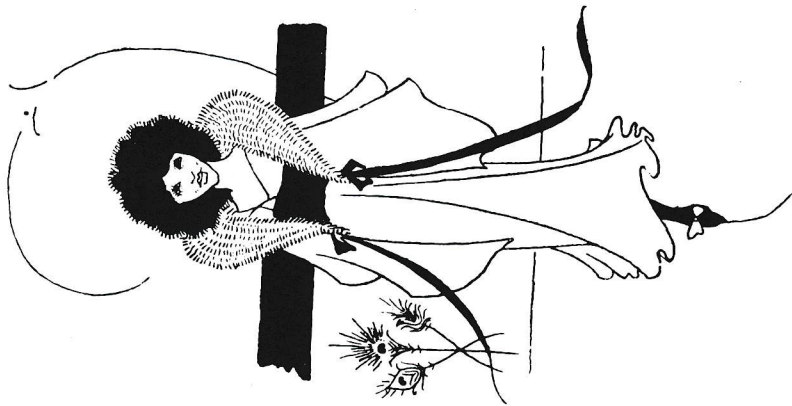
förtroende: "Kamrat Prochazka, jag kan inte säga mer än att vi alltid har varit, är och kommer att vara för den socialistiska realismen. Den som hos oss försöker försvara naturalism, modernism och överhuvudtaget någon av alla dessa ismer, kommer att råka illa ut!"

Dudek och Benes nickade som marionetter. Men i övrigt tycktes det som om kamrat Kral's dystra prognos blivit utan sin vanliga verkan. Unge Hartman hade tydligen inte hört den alls, då Dasas décolleté fortfarande höll honom i ett fast grepp. Kobilha såg surmulen ut, Hezky förvred läpparna till en sällsam kurva, som skulle uttrycka Gud vet vad. Sedan märkte jag att han missnöjt iakttog Blumenfeldovas kuttrande med Hartman. Det kanske var förklaringen.

"Illa, kamrater", upprepade chefen och skakade på huvudet. "Jag återger kamrat Kral's autentiska ord, och som ni vet, håller han sig alltid väl underrättad i dessa frågor. Jag vill därför be er att se Cibulovas manuskript utifrån denna synvinkel. Modernism, naturalism..."

"Enligt min uppfattning rör det sig här inte alls om naturalism", sade Hezky rasande och såg skarpt, inte på chefen, utan på Blumenfeldova. Så var det alltså! Blumenfeldova fångade upp blicken och log som en stor internationell älskarinna. Kurvan på Hezkys läppar rätades ut. "Nej, det rör sig verkligen inte om naturalism", upprepade han och återgäldade svagt Dasas leende. "Vi får inte låta oss vilseledas av vissa naturalistiska stildrag, vilka inte betyder att grundkonceptionen i detta lilla verk är naturalistisk", domrade han som en professor. "Ingalunda. Jag vill påstå att denna råa problematik från en, det erkännes, något perifer miljö är behandlad utifrån socialismens moraliska ståndpunkter, och..."

Så fortsatte han i ungefär en kvart på ett vetenskapligt, rent teoretiskt plan. Då och då försökte chefen antyda för honom vad den välinformerade kamrat Kral, hans privata rådgivare på högsta ort, ansåg om dessa teo-

nom och viskade eftertryckligt något i hans öra. Unge Hartmans alltid optimistiska drag tinade upp i ett lystet leende.

"Och trots kamrat Kral's arbetsböda undgår honom ingenting av det som sker på kulturens domäner", fortsatte chefen med skrovlig röst. "På sistone har han till exempel åtagit sig att i senaste årgången av *Ungt Liv* räkna alla flickfotografier. Där fanns trehundra tusen mot endast tvåhundra tre fotografier med män. Det hade väl inte varit så farligt, om inte hela tvåhundra nittiofem, kamrater, alltså två tredjedelar, hade varit kvinnor i baddräkt eller i mycket bristfälliga kläder!" sade han, och hela sällskapet sneglade på Dasas Blumenfeldovas urringning. En pinsam paus följde. Chefen fortsatte. "Och av dessa kvinnor i baddräkt hade jämt hundra bikini! När vi skildes åt, sade kamrat Kral till mig i

retiska frågor, men för den akademiskt resonerande Hezky var det uppenbarligen viktigare vad Dasa Blumenfeldova tänkte om dem.

Och allt som denna flicka företog sig denna dag, vände sig till hennes fördel. Unge Hartman hade trots sin notoriskt långa reaktions-tid uppmärksammat de trånfulla blickar som hon inspirerade Hezky med, men i stället för att bli förolämpad beslöt han att kämpa om damens gunst. Han tog ordet och underströk, låt vara inte med Hezkys elegans men i gengäld så mycket kraftfullare, att Cibulovas novell skulle kunna bli ett utmärkt studiematerial för ungdomsförbundets funktionärer, som hittills så sorgligt åsidosatt dessa ungdomskretsar. Det vore kanske därför på sin plats, menade han, att förhandla med ungdomsförbundets förlag om en gemensam massupplaga. Chefen kunde nu bara rulla med ögonen.

Även Dudek och Benes blev förvirrade av Hartmans beteende. Utan att ha tänkt igenom saken, gav de sig in i en hetsig dispyt med den aggressive Kobilha om realismens innersta väsen och använde därvid föräldrade begrepp som "återspeglings teori" och "det typiska". Då de båda hade lite svårt för att fatta, hade det ännu inte gått upp för dem att de åsikter de försvarade var försvarbara endast om tiderna var sådana att Kobilhas åsikter inte kunde försvaras. Denne kunde därför utan ansträngning besegra dem i diskussionen. Strax därpå fick chefen nästa slag av Pecakov. Hon sade:

"Kamrater, jag blev rörd av denna berättelse. Om jag skulle ge ut manuskriptet", fortsatte hon, "skulle jag rekommendera författarinnan att mildra sitt språk. Jag tycker det är onödigt vulgärt. Men det centrala problemet, den olyckliga flickans inre kamp, när hennes pojke tar henne till änglamakaren, tycker jag är fångat på ett underbart sätt."

Hennes ögon fylldes med tårar. Chefen avände sin genomblöta näsduk, dock inte till att torka tårar med, reste sig och stängde fönstret. Det var kanske därför som jag upp-

levde värmen som allmer tryckande. Eller kanske berodde det på Pecakovs sätt att idissla sin kletiga sentimentalitet och teoretiska teorier. Dessutom blev risken allt större att chefen skulle vilja höra min åsikt. Fönstren öppnades och stängdes med korta mellanrum, spårvagnarna ringde av och till, min mage snörpte sig samman i kramp, jag kände mig febrig och yr. Debatten blev allt skarpare, men ledde på en vindlande stig genom all förvirring, oåtkärligheten fram till ett av de få triumfkor som chefen hade kvar, nämligen till mig.

Men plötsligt räddades jag av en *deus ex machina*, som sattes i rörelse av den senile Zluvass oförfärliga tendens att stöja sig på auktoriteter. Han var visserligen ingen specialist på modern prosa utan syslade med tjeckiska klassiker, sade detta pålitliga gamla svin, som var dumt men till skillnad från Pecakovs garantierat falskt. Han viftade med en bunt lektörsutlåtanen, som han suttit och läst i medan de andra debatterat. Nu sade han sig betrakta Cibulovas berättelse som omöjlig. Detta, menade han, fann sitt bästa uttryck i Andres omdöme, vilket han tillät sig läsa högt och vilket han helt ställde sig bakom. Det formulerade nämligen på ett utmärkt sätt alla för och emot – här blev han avbruten av chefen.

Jag förstod inte detta. Jag förstod inte varför han så energiskt protesterade mot upplägningen av Andres referat, som trots vissa positiva kommentarer säkert uttryckte de rätta åsikterna, och varför han ville "vänta med det till en lämpligare tidpunkt" som om någon sådan överhuvudtaget var att vänta. Och ännu mindre fattade jag varför just Blumenfeldova så ivrigt förordade en uppläsning. Zluva som inte fattade något alls, började ändå helt sonika att läsa, och jag märkte hur chefens svettproduktion kraftigt tilltog. Zluva läste.

Det för som Andres såg i manuskriptet begränsades till ett allmänt konstaterande om en *viss talang* hos författarinnan. Hans motupptog fyra sidor. "Novellen röjer ett okri-

tiskt anammande av den moderna västprosans med dess dekadenta förkärlek för depraverade livsytytringar, kast mellan olika tidsplan, sex, alkoholism, kriminalitet och diverse oklara undertexter. På senare tid", här höjde Zluva rösten, och jag kunde inte freda mig för känslan av att lyssna till en teoretisk epoks svanesång, "har den litterära smaken hos oss underkastats en snobbterror. Författare som utan sidoblickar på moderiktningar vill skriva realistiskt om det som intresserar vanliga människor, känner denna terror mest av alla. De avhånas som omoderna, efterblivna och socialistiskt-realistiska. Det är ingen tvekan om att Cibulovas novell skulle mottagas med jubel i dessa snobbkretsar. Så mycket mer bjudande är därför plikten för ett socialistiskt förlag att avböja ett sådant arbete och i föstrande syfte söka påverka författarinnan, så att hon djupare sätter sig in i meningen med sitt arbete och att hon i sitt vidare skapande undviker aparta modenyer och i stället försöker fånga hela sanningen om vårt liv, som förvisso har sina svårigheter men även framför allt erbjuder ljusa och hoppfulla perspektiv."

Här stannade Zluva. Den sista meningens rituella sanning skulle följas av en begeistrad tystnad, och sedan skulle chefen taga ordet. En liten stund var det verkligen tyst, och de båda palatsvakterna Dudek och Benes klirrade värdigt med skedarna i sina kaffekoppar. Genom fönstret kom en het, uppriskande pust från gatan tillsammans med en spåravagns ringande.

Jag kastade en blick på chefen. Nu chef, nu! – men han teg märkligt nog och svettades ymnigt. Men Herregud, detta var ju det riktiga ögonblicket att ta fram kamrat Kral igen! Andres utlåtande hade ett klart budskap, som säkerligen inte hade gått förlorat i denna församling. Men chefen bara satt där. Blumenfeldovas röst blandades med spåravagnarnas ringande. Den var inte spak och undvikande, vilket skulle ha passat till patoset i Andres slutkläm.

Hon sade:

"Kamrat Prochazka, kan du säga varför kamrat Andres inte har kommit i dag?"

En gravlik och påfallande lång tystnad rådde.

Sedan klarade chefen strupen.

"Han hade något viktigt att sköta om."

Han hostade till igen.

Bakom detta hostande doldes något. Jag såg skarpt på Blumenfeldova. Hon lämnade inte chefen med blicken och han undvek den.

Luften var laddad med spänning. Den heta middagssolen lyste på den rundkinkade Blumenfeldova, och hon såg nästan vacker ut igen. Unge Hartmans nedhängande underläpp blänkte till. Åter ringde en spåravagn och någon stängde fönstret. Blumenfeldovas följande mening överröstades därför inte av de barmhärtiga gatuljuden.

Hon sade:

"Det rör hans arbete om partisanerna, eller hur?"

Chefen blev blek och spelade förvånad:

"Ja?"

"Ja", sade Blumenfeldova hårt. "Det har visat sig att anteckningarna i församlingslögarna om den lokala partisanverksamheten till största delen gjorts av honom själv. Efter kriget. Sedan han började skriva den där boken."

Bomben föll och detonerade. Chefen bara blinkade, Benes tappade sin kaffesked, stack huvudet under bordet och stannade där. Blumenfeldova fortsatte kallt:

"Hos folkbokföringsmyndigheterna har han alltid erbjudit sig att bringa reda i församlingslögarna, och sedan har han fört in en massa påhittade uppgifter i dem som han nu citerar i sin bok ..."

Snabbt överflyttade jag uppmärksamheten på chefens elitgarage. Benes letade alltiämt under bordet, Dudek satt rak som en linjal med förstenat ansikte. Chefen försökte fortfarande spela förvånad, tyvärr mycket amarmässigt. Kobliha brast i skrikt. Hezky griade menande mot Blumenfeldova. Unge Hartman skakade bestört på huvudet, och Zluva stoppade rodnande Andres utlåtande i sin portfölj.

"Det är inte möjligt", mumlade chefen.

"Jo, det är det", sade Blumenfeldova.

"Det är till och med sant."

"Hur kan du veta det?"

"Jag har det från säker källa", sade hon.

"Något sådant skulle jag inte säga, om jag inte vetat det säkert."

Hettan blev kvävande. Längs min rygg rann en kall svettdroppe. Jag beslöt definitivt att mitt utlåtande under dessa förhållanden skulle bli positivt – med vissa reservationer.

Blumenfeldovas bomb hade förvandlat sammanträdet till kaos. Nederlaget för chefens läger tycktes oundvikligt. De retirerade i panik, var misstrogna, mumlade om missförstånd och illasinnat förtal. Några öppnade åter fönstret, och de upprörda rösterna blandades med trafikens larm. Hezky och Kobliha gick rasande till anfall, och Dasas röst fick som en liten mässingstrumpet karaktären av den fornromerska tuban *terrabilis sonitu*. Sakerna tog en ödesdiger vändning, då den förvirrade Benes försökte jämställa Andres gärning med vad Vaclav Hanka* presterat. Kobliha svarade med så bitande ironi, att Benes tog det personligt, och det verkade som om diskussionen skulle sluta i manuellt meningsutbyte. Alla stod nu upp, och genom alla skrikande röster hörde man Blumenfeldova basunera ut något om eländiga bedragare – alltså nu plötsligt i pluralis. Jag bedömde det så att inget längre skulle kunna stå i vägen för den lika dåraktiga som rättvisa sakens seger, och jag förberedde mig redan att övergå till den anfallande kohorten.

Men åter räddades jag av en *deus ex machina*, denna gång i form av chefen själv. Återigen visade han sig vara en mästerlig taktiker. Han väntade slugt tills situationen mellan Kobliha och Benes med Blumenfeldovas benägna hjälp drivits till sin spets, och knappt hade Benes klumpiga knytnäve landat på Koblihas bröst, förrän han rusade fram och skiljde de stridande åt. Jag kunde inte annat än beundra honom: det var det exakta, med mästerlig psykologisk känsla avvägda ögonblicket, i vilket endast hans dundrande ord kunde ha auktoritet:

"Kamrat Blumenfeldovas avslöjanden", röt han och överröstade larmet på gatan,

"har skakat oss så, att vi uppenbarligen inte är i stånd att nyktert bedöma en så viktig sak som dagens manuskript. Och därför ..." först när han kommit så långt, besinnade sig Blumenfeldova, men det var redan för sent, och chefen överröstade henne, "därför lämnar jag frågan öppen och hänskjuter den till förlagsrådets sammanträdande strax efter sessionen."

Ett uppskjutande hörde alltid till de stora besluten. Blumenfeldova protesterade visserligen genast, men detta kaos av passioner, reservationer, förväxlingar och biavsikter hade blivit så högljutt och förvirrat, att det gräl som ännu varade en stund, omöjligt kunde anses som en manifestation mot chefens läger. Chefens beslut vann slutligen giltighet.

Båda sidorna lämnade slagfältet förbannade till sinnes och efterlämnade endast kaffekoppar, varav somliga var kullvälta, och kringströdda lektörsomdömen. Allt gav ett starkt intryck av pyrrhusseger.

Översättning Lena Lindén

* Vaclav Hanka, tjeckisk 1800-talslingvist och litteraturhistoriker, som med förfalskade handskrifter ville visa att den tjeckiska kulturen var äldre än den tyska.

I det demokratiska Tyskland

- Frihet åt de politiska fångarna i DDR!
- Kravet gäller det demokratiska Tyskland – men på vilket sätt, undrar jag med en kpietad riktad mot mina knän.
- Siegmund Faust, författare, med flera års fängelse i DDR, ställer samma krav.

text och foto: Åke Bergman

Det är i november 1977, Frankfurt am Main, Västtyskland. Den internationella bokmässan har just öppnats. Tusentals förläggare från hela världen ställer ut titulsentals titlar.

På 60-talet demonstrerade man här mot USA-imperialismen. Nu sker något nytt: Radikaler protesterar mot den sovjetiska aggressionen, och tyskar protesterar mot förtryck i Tyskland.

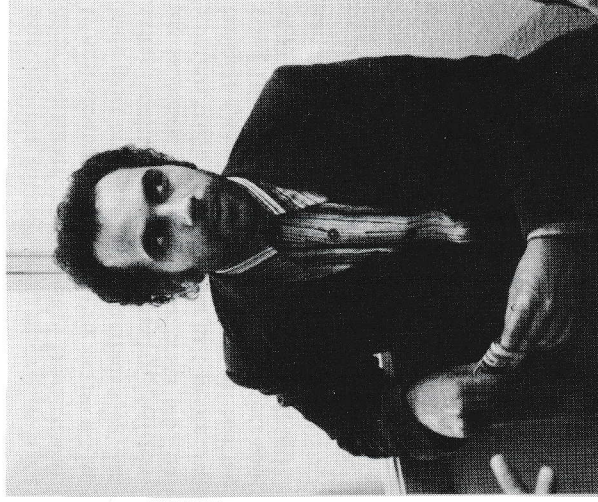
Det gäller inte Berufsverbot utan något mycket värre: Att folk i DDR fräntas sitt medborgarskap, att medborgare i Östtyskland trakasseras, fängslas och avskedas från sina jobb på grund av sin demokratiska kritik av förhållandena i nationens östra del.

FREIHEIT für die politische GEFANGENE in der DDR! står det skrivet på sandwich-plakat som bärs omkring utanför DDR:s utställning. Samma rubrik finns på de flygblad som delas ut. I texten hänvisas till Biermann, Havemann och andra intellektuella.

Vilka är det som protesterar? Människor från Tysklands båda halv, några socialister och kommunister, andra borgerliga demokrater.

KPIETEN PEKAR MOT MIG

Demonstrationen drar till sig folk. Förr om åren, berättar en förlagsredaktör, fanns alltid poliserna vid USA:s utställning. Nu bevakar de öststatsutställningarna. De driver omkring där som gröna fläckar – som studerade de människor. Kanske gör de det, för några av

Siegmund Faust. DDR-författare med flera års förföljelse bakom sig.

Protest på bokmässan i Frankfurt 1977 mot förtrycket i DDR

utställande förlagen jämförde Bresnev med Hitler: Över en natt fick Sovjet-ambassadens protest hos regeringen i Bonn till följd att en polisstyrka ryckte in i hallen och avlägsnade texten om Hitler och Bresnev.

En av demonstrationsdeltagarna har just kommit till Förbundsrepubliken Tyskland från den andra halvan, den som kallas den demokratiska. Blev du förvånad över polisens agerande? frågar jag. Nej, säger han. Han känner till läget i Tyskland.

Hans namn är Siegmund Faust. Jag ber honom förklara varför han deltagit i demonstrationen. Han gör det genom att berätta sin egen historia.

FÖRDÄRVLIG LIVSSTIL

– Jag är född 1944, och uppvuxen i Heidenau, Dresden. Efter grundskolan tog jag studentexamen 1964 och började sedan studera vid Karl Marx-universitetet i Leipzig. 1966 relegerades jag därifrån av politiska skäl. Man sade att det dels var för mitt utseendes skull och för mitt sätt att vara, myndig-

heterna ansåg att jag hade en "fördärvlig livsstil". Dels för att jag läste mina dikter för studenterna på universitetet.

– Efter relegeringen började jag arbeta på en fabrik, både för att överleva och för att visa myndigheterna min "goda vilja". Då var jag fortfarande medlem av SED (Tysklands Socialistiska Enhetsparti, statsbärande parti bildat efter kriget genom sammanslagning av det kommunistiska och socialdemokratiska partiet i Östzonen, AB:s anmärkn.) och myndigheterna tyckte tydligen att jag skötte mig, för efter en tid utsågs jag "av arbetarklassen" att studera vid Johannes R. Becher-institutet för litteratur.

Det sista säger Faust med glimten i ögat. Sedan fortsätter han med att berätta om tiden som följde.

– Det här var 1968, vid tiden för de stora studentrevolutionerna. Överallt svepte studentrevolutionerna fram: Paris, amerikanska västkusten, till och med Warszawa. Utom i Östtyskland. Här var det tyst. Myndigheterna relegerade dem som hotade stora lugnet och

Massproducerade bilder för folket

av Bengt Jacobsson

Bengt Jacobsson är fil. kand. och arbetar vid Folkliksarkivet i Lund. I nr 3/77 av Förr och Nu presenterade han den svenske folklivsforskaren Nils Månsson Mandelgren för våra läsare.

I denna artikel berättar han om den massproducerade bildens ursprung och historia i Sverige. Träsnittet blev under namn av "kistebrev" den tryckta bild som fick den största spridningen under 1700-talet och första delen av 1800-talet. Motiven kom till Sverige från Tyskland via Danmark, och där liksom här dominerades marknaden av bibliska motiv, porträtt av tidens regenter samt satiriska och humoristiska bilder.

Att skära ut en bild på en plan träskiva ("stock") och sedan låta trycka av den på ett enkelt blad är den äldsta kända tekniken att mångfaldiga en bild. Tekniken har varit känd i Europa sedan slutet av 1300-talet och kom under efterföljande århundraden att dominera marknaden av tryckta bilder. Variationen på bildinnehållet var från början stort och omfattade allt från enklaste "brukskonst" i form av helgonbilder, bondepraktikor och åderlätningstavlur till hantverksmässigt mera anspråksfulla bilder av både profant och religiöst innehåll.

Medan träsnittet således kom till användning i de mest skiftande sammanhang, blev kopparsticket alltifrån dess första framträdande kring 1400-talets mitt betraktad som en "högkonst". Därmed förblev träsnittet den ledande tekniken vid en massframställning av bilden, samtidigt som den under 1500-talet nådde sin höjdpunkt när det gäller den mer virtuossnäsigt bearbetade bilden (Dürer, Holbein, Cranach m fl).

Den stora förändringen kom med kopparstickets "popularisering" under 1600-talet. Där tidigare träsnittet varit förhärskande dyker nu även kopparsticket upp i stora mäng-

der – i andaktsgrafik, politisk-satiriska flygblad, i moraliserande och underhållande bilder. Typografin är densamma, innehållet likaså och koloreringen stark och brokig som på ett träsnittsblad. En rådande konfrontation mellan de båda teknikerna framgår bl a av att flera förlag låter framställa samma motiv *samtidigt* i både träsnitt och kopparstick. Denna omständighet tyder på att man i den konsumerande massan börjat urskilja olika målgrupper.

Medan kopparsticket populariserades, dvs att det i form, funktion och innehåll ställdes till en större allmänhets förfogande, hänvisades träsnittet alltmer till "enkla" och "oansenliga" sammanhang. Först nu, under loppet av 1600-talet, blev träsnittet ett kännetecken av enklaste slag utmärkande både för den lilla tryckarverkstaden och för det verkligt "folkliga". Och "folket" i det här sammanhanget var samhällets breda sociala skikt, som till största delen omfattade landsbygdens invånare.

Träsnittets utveckling mot "enkelt folks" konst förstärktes under 1700-talet och efterföljande århundrade. Den stora folkökningen på europeisk landsbygd med åtföljande prole-

land, och den hade ett tidningshuvud som jag hade kopierat från Neues Deutschland. Fängelseledningen kunde aldrig bevisa att jag hade gjort tidningen, ändå straffades jag. Jag sattes i isoleringscell i 11 månader, i *fullständigt* isolering. Jag kunde inte prata med någon, inte träffa någon, jag var helt ensam. Jag brukade sjunga för att få tiden att gå. När jag sjöng Die Moorsoldaten med en ny text som handlade om förhållandena idag i DDR miss-handlades jag av vakterna.

– 1976 släpptes jag innan strafftiden var till ända, mycket tack vare påtryckningar från andra länder, bl a från Amnesty International i Sverige.

– Då hade Robert Havemann ingripit till förmån för mig. Han satt i nazisternas koncentrationsläger tillsammans med Honecker under kriget. Det skrev han till Honecker och påminde om och sade att Honecker nu borde förstå hur jag hade det, för det var precis likadant för mig nu som för honom under nazitiden.

– Det var också Havemann tillsammans med Biermann som tog hand om mig efter frigivningen. De gav mig mat, kläder och all den hjälp jag behövde. I september 1977 kom jag till Väst-Berlin där jag nu bor.

Där slutar Siegmur Fausts förklaring till varför han demonstrerade för frihet åt de politiska fångarna i det demokratiska Tyskland. Sina minnen har han samlat i en bok som kommer ut under 1979 på Fischers förlag i Västtyskland. Nu gör han TV-program – en serie biografier över oppositionella i DDR. Han delar erfarenhet med dem.

Anmärkningar: Wolf Biermann, trubadur, Volker Braun, författare, och Robert Havemann, vetenskapsman, är alla tre kända som kritiker av DDR. Volker Braun lever fortfarande i DDR liksom Robert Havemann. Den senare är ständigt bevakad av säkerhetspolis. Wolf Biermann bor sedan 1976 i Västtyskland.

ordningen.

SÄPO-VÄRVARE

– Jag skrev fortfarande mina dikter och läste dem för studenterna. Då kastades jag ut ur SED och legerades på nytt. Jag hade svårt att få arbete, för myndigheterna talade om överallt att jag hade legererats och utesluts ur SED. När jag hade det som värst uppsöktas jag en dag av den statliga säkerhetspolisen. De frågade om jag ville arbeta för dem. Om du börjar arbeta för oss kommer alla dina problem att försvinna. Du får en bra framtid med ett fint arbete på en kulturinstitution och du får fortsätta skriva, sade dom. Och om jag vägrade skulle jag "få känna på arbetarklassens hela styrka".

– Så här gör dom ofta. Först ser dom till att folk blir av med sina jobb och får svårt att klara sig och när dom har det som värst kommer dom och erbjuder jobb.

– Men jag vägrade. Då blev det ännu värre. Jag klarade mig tack vare det stöd jag fick av Wolf Biermann och Volker Braun.

– Jag förbjöds att bo i Leipzig fastän det var där jag hade mina vänner och fastän det var där jag ville arbeta. Jag tvingades flytta till Heidenau.

– I november 1971 fängslades jag på nytt. Anledningen var att jag hade skrivit dikter som var "fientliga mot staten". Då hölls jag fängslad 11 månader utan rättegång och utan att min advokat förrän efter en tid fick veta var jag var och varför jag hade fängslats.

– Så var jag fri tills jag fängslades igen i maj 1974 för statsfientlig hets och dömdes till fyra och ett halvt års fängelse.

COTTBUS-FÄNGELSE

– Jag sattes i Cottbus-fängelset. Merparten av fångarna satt där av politiska skäl, och det var en mycket fin solidaritet mellan oss. När jag var sjuk och inte fick den vård och den medicin jag behövde smugglade man in medicin åt mig. Först när min situation blev känd i Väst fick jag vad jag behövde av fängelsemyndigheterna.

– De andra politiska fångarna smugglade in papper och penna till mig. Jag gjorde en liten tidning som jag kallade Armes Deutschland. Det anspelade naturligtvis på Neues Deutsch-

tarisering skapade ett brett underlag för en massframställning av den enkla och billiga träsnittsbilden. Vidgade sociala klyftor mellan olika samhällsskikt, men främst mellan "fint" folk i staden och landsbygdens folk, bidrog till att ge träsnittet en stämpel som grov och förenklad konst.

Genom att just träsnittet var det som under långliga tider erbjöds landsbygdsbefolkningen av tryckta bilder, kom det efter hand att bli liktydigt med en "landsbygdskonst" både för tillverkare och konsument. Den skarpa färgläggningen, som var avsedd att göra träsnittet mera attraktivt, betecknades som "bonnagrann" och skulle lysa bondfolket i ögonen. En svensk tryckare vid medio 1800-talet använde sig rätt och slätt av beteckningen "bondtryck" för dessa bilder.

Mycket av äldre svenskt bildtryck kan föras tillbaka på kontinentala förebilder. När därför träsnittet på 1700-talet dyker upp i Sverige i närmast massproducerade upplagor och i en form som tycktes en gång för alla given anar vi genast ett nytt samband. Jag talar här om de bilder som under namn av "kistebrev", "julark" och "konterfej" spreds i städer och på landsbygd i stora upplagor från 1700-talets mitt och hundra år framåt.

FORMSKÄRAREN OCH BREVMÅLAREN PETTER LORENS HOFFBRO

Med stor sannolikhet har man redan på tidigt 1700-tal i Stockholm låtit massframställa handkolorerade träsnittsbilder av den typ vi känner från kontinenten vid samma tid: religiösa bilder, flygblad, andaktsbrev, kungaporträtt och satiriska och roande bilder. Mycket kan ha varit av utländskt ursprung och det är egentligen först med formskäraren och brevmålaren Petter Lorens Hoffbro, verksam i Stockholm på 1740- och 50-talen, som vi direkt kan härleda en del bilder. Hoffbro tycks mest ha ägnat sig åt avbildningar av kända personer – kungar, hjältar och förrädare – även om delar av hans produktion säkert är okända för oss.

BERLINGS BOKTRYCKERI I LUND

En vid 1700-talets slut mycket spridd typ av folkligt bildtryck, s k "kistebrev", framställde vid Berlings boktryckeri i Lund. Redan från tryckeriets start 1745 torde produktionen av dessa handkolorerade träsnittsbilder ha varit i gång. Bildtypen känns lätt igen i fråga om motiv, komposition, tekniskt utförande och detaljer i det dekorativa systemet och återfinns vid samma tid och tidigare i flera länder på kontinenten. Men det är i Danmark vi hittar de direkta förebilderna till Berlings kistebrev och härifrån kom även i fortsättningen många folkliga bilder att överföras till Sverige.

Bildtypen som det här gäller kan i första hand återföras på den tyske formskäraren och förläggaren Albrecht Schmidt i Augsburg, som vid 1700-talets början lät massdistribuera både träsnitt och kopparstick till stora delar av Europa. I Schmidts träsnittsbilder förenades äldre tysk formskärartradition med nya stilelement, den "grova" stereotypa ytan konst i träsnittet med kopparstickets "eleganta" och täta linjespel. Med hans bilder återfick träsnittet något av vad det förlorat i tekniskt hänseende under 1600-talet i konkurrens med kopparsticket.

De vanligaste av Schmidts motivområden som bibliska bilder, porträtt av tidens regenter samt satiriska och humoristiska framställningar blev också framöver de förhärskande i Danmark och Sverige. Ofta kopierades motiven från en tryckare till en annan. Berlings många kopieringar av danska kistebrev är följande så noggrant utförda att man svårigen upptäcker att det rör sig om kopior. Ibland övertog man också själva tryckstocken, vilket var vanligt i samband med att ett tryckeri lades ned. På så sätt har även danska stockar kommit att användas i Sverige. Figurbiblar, skillingtryck och kopparstuckna blad var andra källor att ösa ur. Mera sällan var det fråga om fria kompositioner enkom avsedda för träsnittsbladet.

Framgångarna med de populära bildtrycken fick självklart till följd att allt fler tryckerier i Sverige började framställa dem. Samti-

dig med Hoffbro i Stockholm och Berling i Lund var en tryckare vid namn Immanuel Smitt i Göteborg och före 1700-talets utgång hade följande tryckerier i stor eller liten omfattning börjat sälja handkolorerade träsnittsbilder: i Göteborg Samuel Norberg (övertog Smitts tryckeri) och Lars Wahlström, i Stockholm Carl Stolpe, Lars Wennberg och J.G. Lange, i Gävle E.P. Sundqvist, i Nyköping Erik och Carl Hasselrot, i Jönköping J.P. Marquardt, i Växjö A. Thetzell, i Karlskrona G. Åberg och i Karlshamn Amiralitetstryckeriet. Till dessa kan så läggas en del mindre tryckare, vars alster däremot aldrig kom att bära deras namn. Den störste producenten under perioden var utan tvekan Berling i Lund.

För 1800-talets del kan listan utökas med ett 20-tal tryckerier och bland dem J.P. Lundström i Jönköping. Dennes produktion av träsnittsbilder mellan åren 1811 och 1851 nådde en sådan omfattning att den totala upplagan tryckta ark troligen uppgått till flera hundra tusen.

TRYCKERIET BLIR BILDFABRIK

Lundströms massbildsproduktion måste närmast ha tagit formen av en industriell rörelse. Färgläggningen av bladen kunde skötas rationellt med hjälp av färdiga schabloner, ett arbete som troligen utfördes i hemmen av kvinnor och barn. Läggs därtill att Lundström hade ett eget pappersbruk och att kringvänderande lumpsamlare som försåg bruket med råmaterial, var försedda med hans bilder som sälj- och bytesvara. Då ligger inte beteckningar som bildfabrik och massindustri långt borta.

Redan när de första kistebreven dök upp i Sverige kring 1700-talets mitt var s k "trösklaköp" genom kringvandrande gårdfarihandlare och "visgubbar" av största betydelse för deras spridning på landsbygden. Undan för undan vidgade tryckerierna sedan sina avsättningsområden och konkurrensen om den enskilde köparen måste tidtals ha varit hård. Den form av "kontakt" mellan tillverkare och konsument som förelåg vid hem-

försäljning avspeglades med säkerhet i det regionala utbudet av olika motiv.

I områden där träsnittsbilderna kom till användning som "julark" eller "jultrev" var kringvandringen som aktivast före jul. Dessa bilder pinnades sedan upp på väggar, bjälkar och åsar, ibland i långa längder, för att pryda stugan, något som dock tidigast fick ske på julaftons morgon. På "tjunaden", dvs 20:e dag Knut, plockades de ned igen och stoppades undan till nästa jul.

TRÄSNITTET PRYDER BRUDKISTAN

Ett annat sätt att skaffa sig "träsnittstavl" var genom de många marknaderna. Samma personer som sålde vitrar och lyckobrev kunde här ha bildark till försäljning. Vanligt var att de användes som marknadsgåva mellan fästfolk, vilket längre fram även gällde de importerade litografiska bladen. Ibland fick konfirmander träsnittsbilder med religiösa motiv som minne av faddrar. Var det en flicka kunde hon få ett kistebrev av sina föräldrar i samband med att brudkistan beställdes.

Därmed har vi också kommit in på den kanske mest omvitnade användningen av dessa bilder, nämligen som "kistebrev", "kistepapper" eller "kistestycke". Benämningarna anspelar på att man brukade placera bildarken på kistlockets insida, oftast sida vid sida i hela dess längd. Där det satt var brevet både en prydnad och en källa till lärdom. Verserna under bilderna hade man ofta lärt sig utantill.

Redan under medeltiden finner vi ett utbudat bruk att sätta helgonbilder i locket på skrin och kistor. Möjligen trodde man sig därigenom skydda det dyrbara innehållet mot stöld och allsköns förgänglighet. Om 1700-talets kistebrevsfunktion var resultatet av en oavbruten medeltida tradition eller var en ren modernitet som fick sin spridning i samband med en massdistribution av träsnittsbilder, är oklart. Det ena utesluter däremot inte det andra.

Bruket med bilder i kistlocket måste redan under tidigt 1700-tal ha nått en viss spridning i

sydligaste Sverige, att döma av bevarade kistor från denna tid. Närmaste förebild var förstås Danmark, där också de flesta av de tidiga "kistebilderna" som fanns i Sverige var tryckta. Kistebrevens fortsatta utbredning i södra Sverige, genom tillkomsten av inhemska tryckerier, bör även sättas i samband med ett mera allmänt innehav av kistor vid denna tid.

JULPRYDNADER

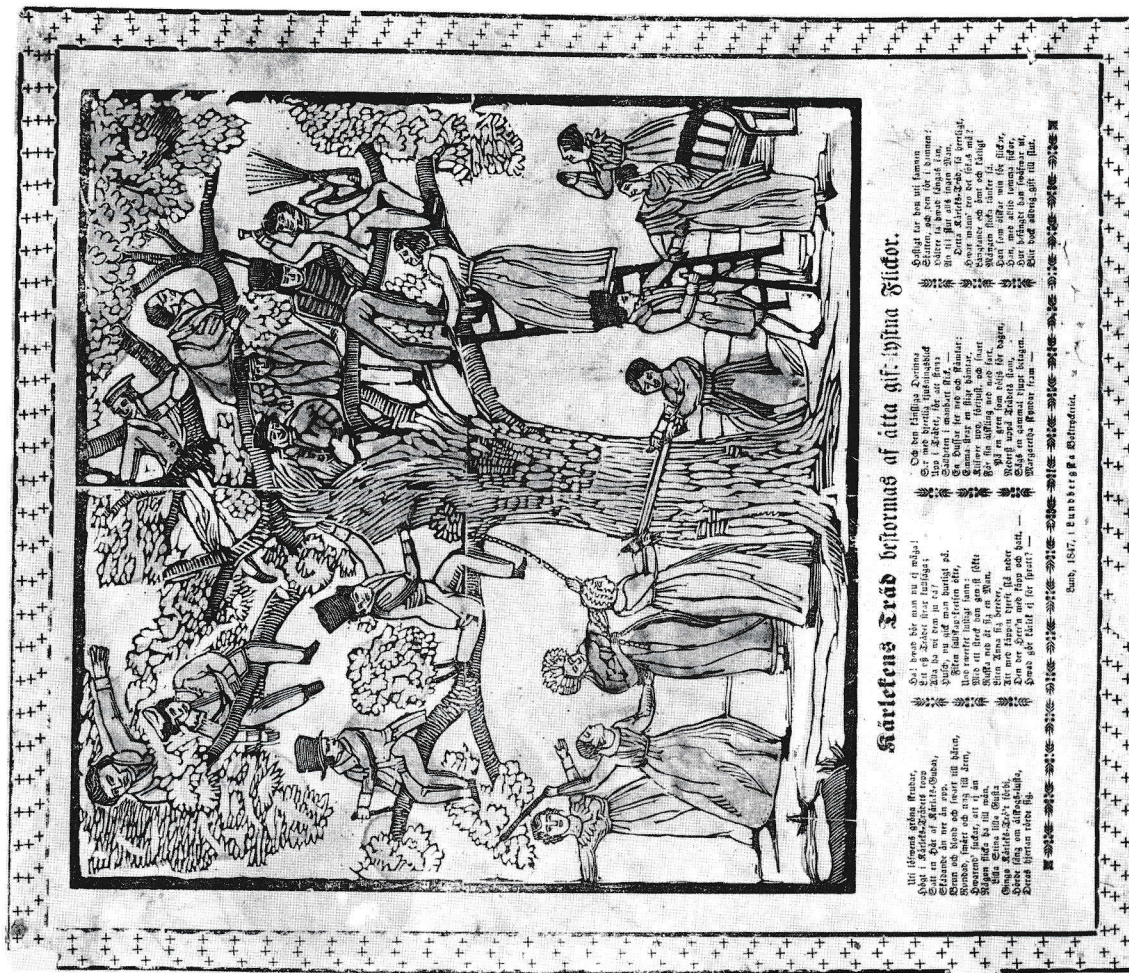
Om kistebrevsbruket hade en sydsvensk utbredning så gäller detta i lika hög grad om deras användning som prydnad i samband med julen. Kärområdet tycks ha varit det samma som för våra sydsvenska bonader, dvs södra och västra Småland samt angränsande delar av Västergötland, Halland, Skåne och Blekinge. Julbrevet var här antingen ett komplement till de målade bonaderna eller i fattigare hem rent av en ersättning för dem. En del uppteckningar tyder också på att de färgrika litografiska jularken, vilka introducerades i Sverige kring 1800-talets mitt, så småningom helt trängde ut de handmålande bonaderna.

Träsnittsbildernas mest spridda användning har nog varit som allmän väggprydnad, "träsnittstavla", uppsatt till vardagligt beskådande i hemmen. Detta måste i så fall lika mycket ha gällt religiösa och sedelärande bilder som historiska berättelser och porträtt. Inramade träsnittstavlor blir vanliga först

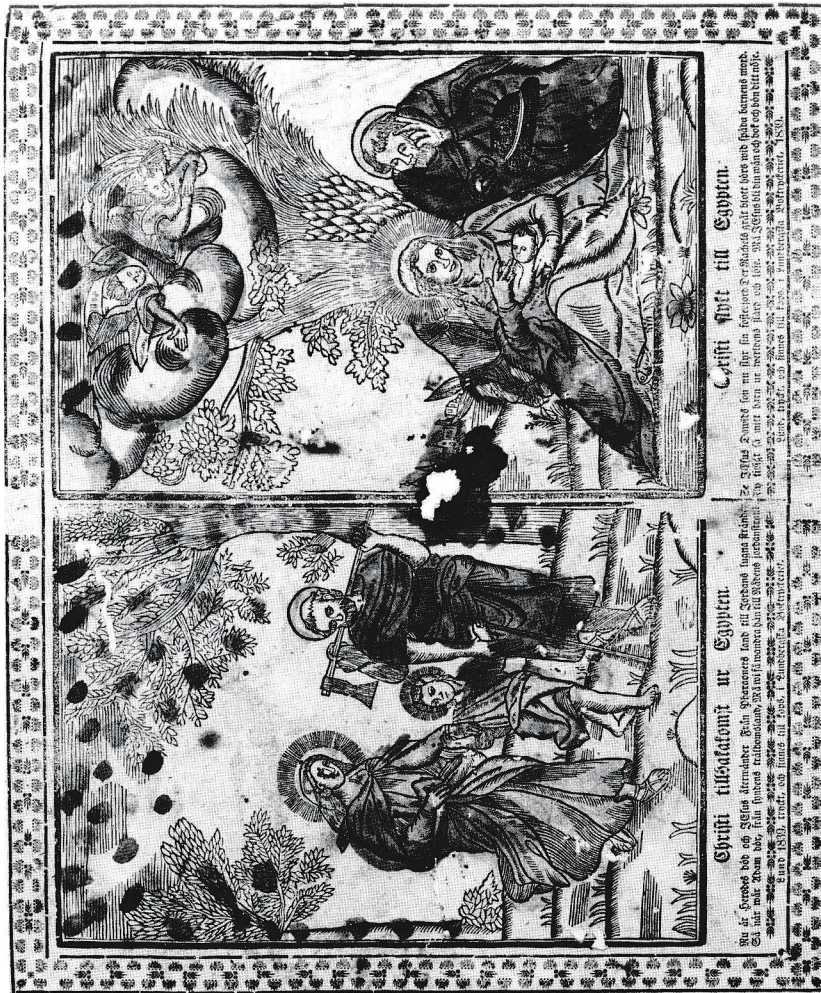
kring 1800-talets mitt.

Gränserna mellan det ena användningsområdet och det andra måste dock ha varit flytande. Så uppges t ex att vid nyköp av kistebrev det gamla sattes på väggen, vilket sedan i sin tur kunde bli klippark för barnen. Som vi sett har också namnet på bilderna varierat efter deras olika användningar. En benämning som "takbrev" antyder att bladen satt högt upp under takåsen, "konterfej" att det var vanligt med porträttbilder medan benämningen "påskbrev" är en motsvarighet till julbrev. "Klisterbrev", som uppges från Gotland, kan vara en förvrängning av kistebrev, men antyder samtidigt hur bilderna sattes fast. På Gotland var det vanligt med jätten från drickabygden.

Bland har de träsnittsbilder vi här talar om benämnts "skillingtryck", ett ord vi annars mest förknippar med tryckta vishäften. Benämningen syftar på den ringa slant man vanligen hade att betala för bilderna. Det är därigenom viktigt att komma ihåg att just 1700-talets massframställning av kolorerade träsnittsbilder tack vare en ökad rörlighet på landsbygden gjorde det möjligt för en mycket bred allmänhet i bondesamhället att omväxlande förse sig med "fina" bilder – ett bildutbud där de religiösa motiven från början dominerade. Först vid 1800-talets mitt hade träsnittet spelat ut sin roll som "folklig" och "kommersiell" konst.

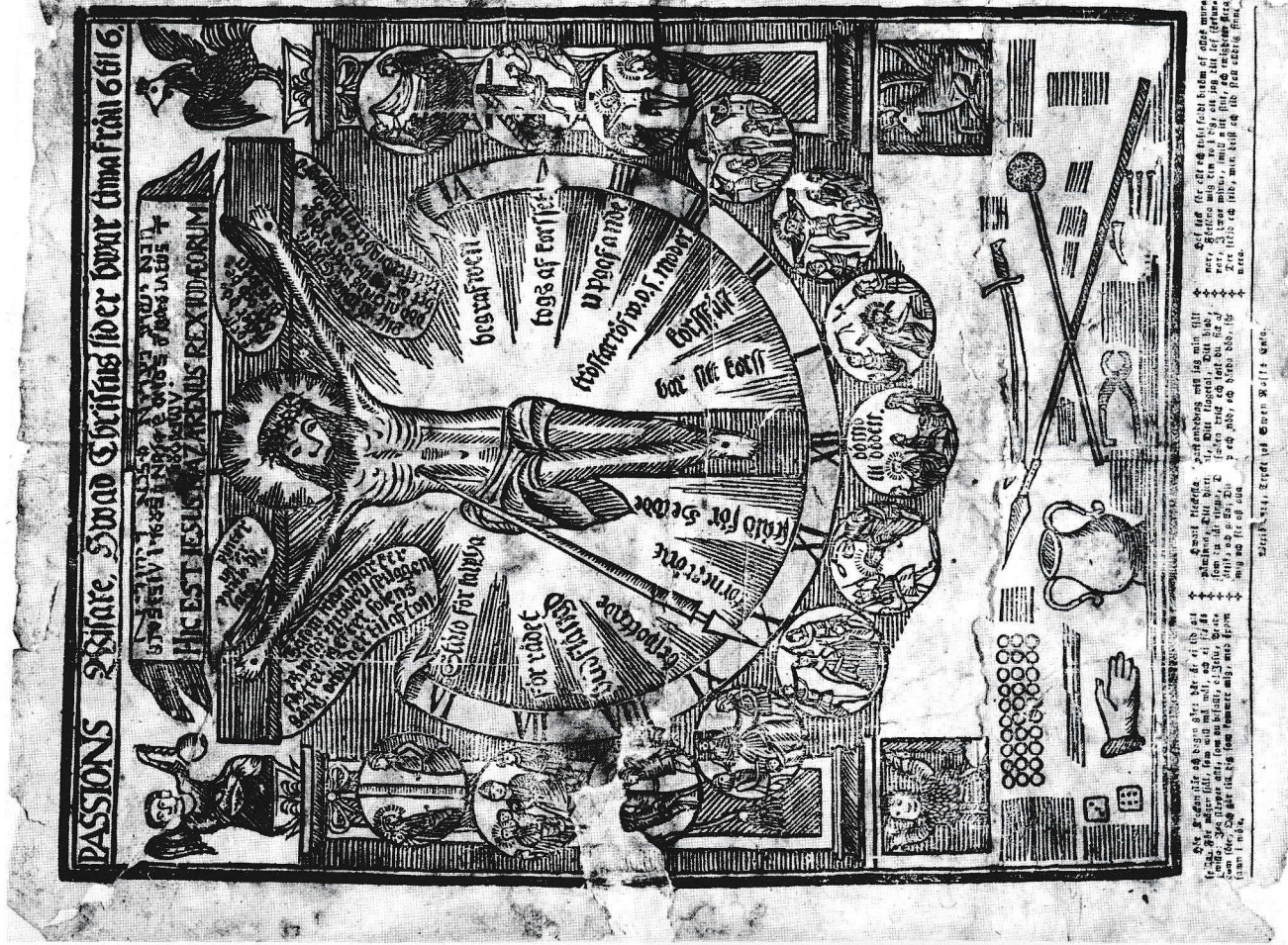

1. Till kategorin satiriska och humoristiska motiv bör utan vidare räknas de som framställer den kärlekslystna kvinnans (eller mannens) ansträngningar att skaffa sig en älskare och livskamrat. En parallell och förebild till bilden ovan är de friarkorgar fyllda med män och kvinnor som älskarna kommer för att köpa och som bl a finns återgivna på en del 1600-tals kopparstick. Förlagan till Lundbergiska officinens kärleksträd är dock ett träsnittsark som gavs ut av Gustav Kühn i tyska Neu-Ruppin mellan åren 1815 och 1820. Verserna under bilden förmedlar utan omsvep de giftaslystna kvinnornas och de eftersökta människors olika kval. "Lilla Stina och lilla Gusta Gingo Kärleks-Tröt förbi. Hörde sång om älskogs-lusta, Deras hjertan rörde sig."

4. I omvänd kronologisk ordning framställs här Kristi flykt till Egypten och tillbakakomsten ur samma land. Motivet är synnerligen vanliga bland träsnittsbilderna och har i fallet ovan tryckts med hjälp av gamla danska stockar från 1700-talets andra hälft, vilka boktryckare Lundberg lyckats komma över hos den Triblerke officinen i Köpenhamn, tidigast 1839. När vi däremot finner identiskt samma motiv återgivet på Berlingska kistebrev från 1700-talet så är dessa i stället kopior av samtida danska kistebrev tryckta med de stockar som långt senare skulle komma i händerna på nämnde Lundberg.

5. Jesu lidandes historia alltifrån intåget i Jerusalem fram till hans begravning hör till de dramatiska skeenden i Nya Testamentet som kistebrevsframställarna ägnat särskild uppmärksamhet. Frånsett det centrala kristna budskapet i dessa händelser var det troligen också medvetandet om bildens stora verkningsförmåga när den ägnades det dramatiska och spänningsfyllda som var avgörande för motivvalet. Ovan är motivet en "passionsvisare" i form av en blodstråle ur ett av Kristi sår som visar "Hwad Christus lider hwar tima från 6 til 6." Längst ned på bilden ses olika pinoredskap och symboler för lidandet. Tärningarna och den framsträckta handen, t ex syftar på soldaterna som kastade tärning om den korsfästes mantel.

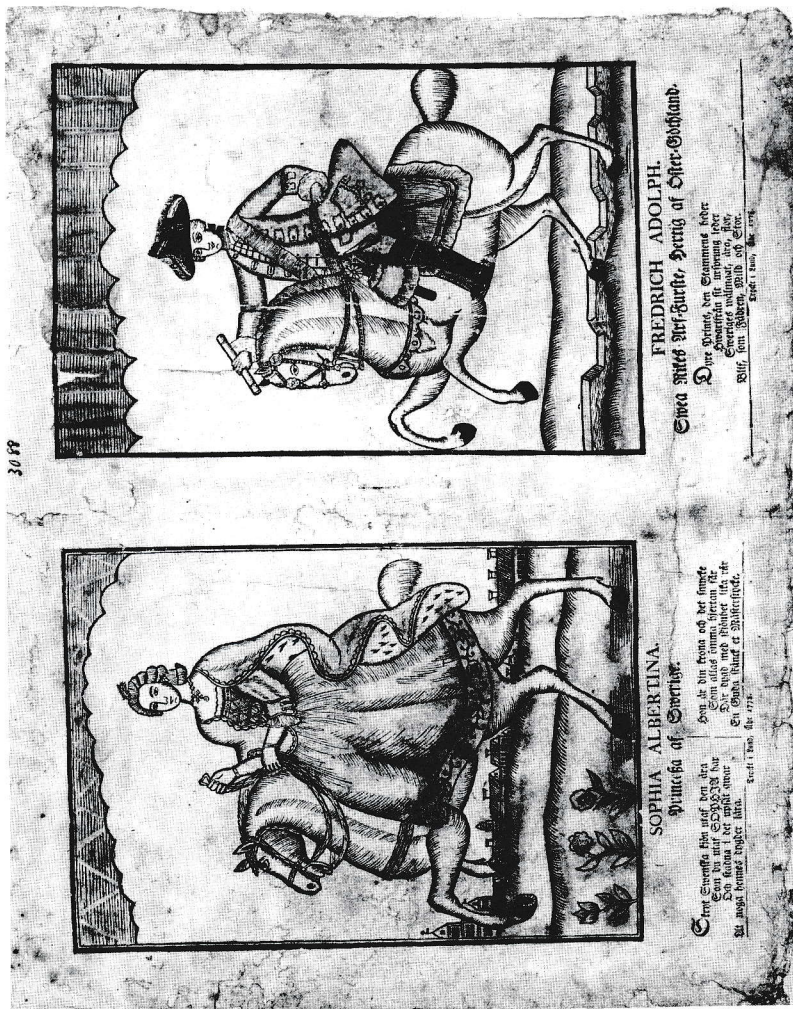

Berättare och artister i Kina

Text och foto av Gun Kessle

Gun Kessle har sett folkliga operor i Kina – för första gången på 50-talet och nu senast 1978. Dessa operor stoppades under kulturrevolutionen. "De fyras gäng", som behärskade kulturlivet i Kina under denna tid, ville utplåna konstarten.

Men nu – efter "de fyras" fall – börjar denna konstart att spira igen. Äldre konstnärer arbetar med att utbilda ungdomar inom den folkliga operakonstens olika områden.

6. En vanligt förekommande motivgrupp är framställningen av kungliga personer, många av dem sittande till häst. Lundatryckare Berlings båda bilder av Sophia Albertina och Fredrich Adolph har som förlagor haft ett danskt kistebrev, som i sin tur troligen är kopierat efter något tyskt trä- eller kopparstick. Porträttens likhet med de avbildade personerna gjordes sällan till någon huvudsak varför samma bild t o m kunde användas för att avporträttera olika personer. Identifieringen med deras majestätiska ställning var det allra viktigaste.

Det är nu nästan tjugo år sedan jag första gången hörde de folkliga berättarna och de folkliga operorna i Kina. Jag blev tagen med en gång. Det är också konstformer som är mer tillgängliga än till exempel den mycket stiliserade Peking-operan. 1978 fick jag möjlighet att återknyta till detta i Shanghai där en gammal vän som själv var lidelsefull habituee tog mig runt. På förmiddagarna gick jag på repetitioner och träffade artister. På kvällarna gick jag på föreställningar.

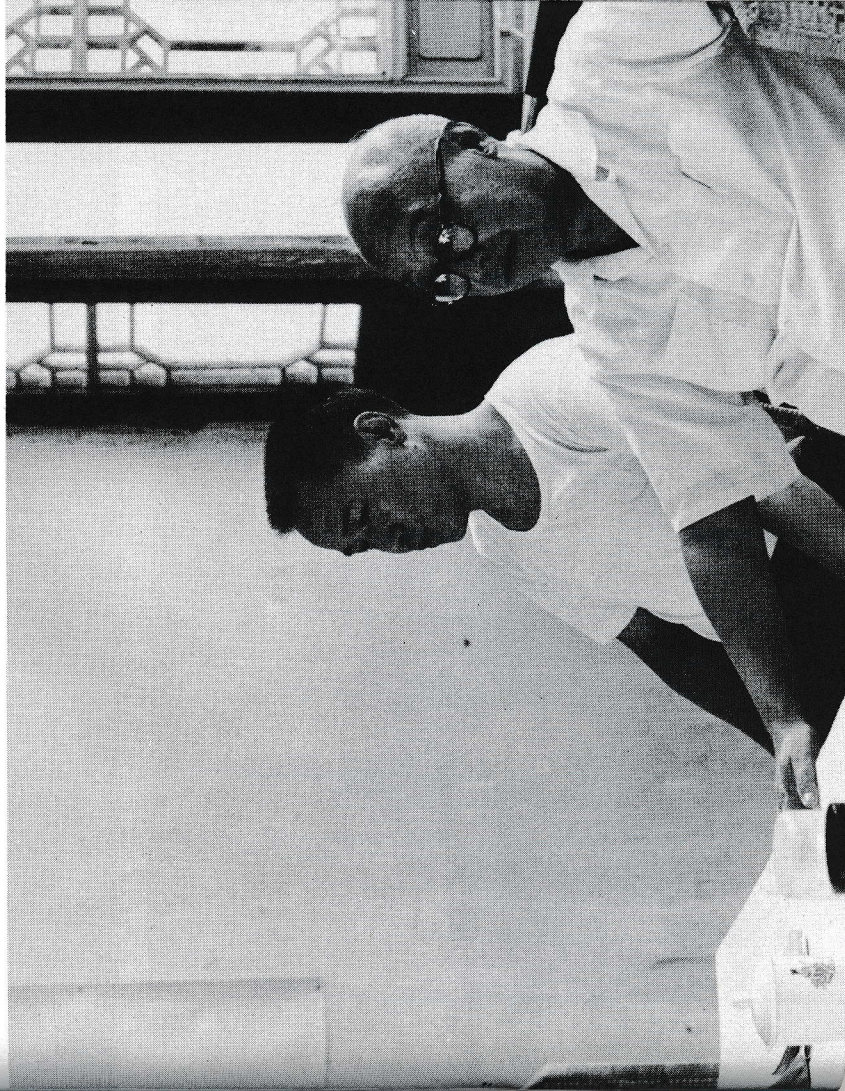
Det är svårt att få tag på biljetter. Den mest berömda teatergruppen meddelar inte heller ens vad den avser att framföra. De meddelar bara att föreställningen börjar det och det klockslaget där och där. Biljetterna tar omedelbart slut ändå.

Den unga generationen som inte själva kunnat se dessa uppträdanden under de tio år då de "fyra gäng" härskat över kulturlivet

har bara hört talas om konstformen av sina föräldrar. Först kommer de av nyfikenhet för att se vad det hela är för något. Efter första föreställningen blir de sedan lika fångade som tidigare generationer.

Artisterna talade med mig om sina svårigheter under dessa tio år då "de fyra gäng" förbjöd dem att uppträda och de var hänvisade till annat arbete för sin försörjning. Nu var alla glada över att åter få vara i arbete och kunna uppföra dessa gamla skådespel.

Man berättade för mig att under kulturrevolutionen stoppades framförandet av treton olika lokaloperor som fanns på repertoaren. Det blev bara Pekingopera som tilläts. I början tyckte man kanske inte att det lät så tokigt. Man måste se över motiven och musiken och spelsättet och anpassa det till ett modernt och revolutionärt samhälle. Men så småningom blev det allt konstigare.

Långsamt gick det sedan upp för artisterna att "de fyra" ville själva konstartens död. De sade att artisterna var mot folket och förstörde folket. Det enda som tilläts var de så kallade modelloperorna. På så sätt förstördes alla framgångar man nått med att utbilda ungdomar och med att uppteckna och utnyttja folkliga lokala operor. Större delen av Shanghais operasällskap fick resa ut på landet för jordbruksarbete och de unga fick gå till industrin och på så sätt höll "de fyra" på att driva denna konstart till utdöende då ingen fick möjlighet att föra den vidare.

Det "de fyra" tyckte sämst om var det folkliga. Till det hörde det traditionella berättandet. Det kan utföras med enklaste rekvisita. Med bara en solfjäder t ex. Man spelar, berättar och sjunger. Det kan vara aktuell kommentar eller klassisk text. Texten kan vara så lång att den går som daglig följetong i

en hel månad. Det sökte "de fyra" göra slut på. Men när folk klagade så mycket på deras tråkiga operor att "de fyra" blev tvungna att tillåta berättandet igen, tvingade de i alla fall berättarna att ackompanjeras av piano eller flöjt. På så sätt fick de bort det alltför folkliga draget.

Det här är bilder från repetitionsarbetet. Som en av dem förklarade för mig:

- Nu gäller det att få fram ungdomar och skola dem för nästan alla vi som finns kvar är i femtioårsåldern och många av oss har inte uppträtt på tio år. Vi saknar regissörer och rekvisita. Vi måste repetera så att ungdomarna lär sig behärskat instrumenten. Ty det är på behandlingen av instrumenten artistens klass visar sig. Massorna välkomnar oss och nu har berättandet och berättandet till musik en ljus framtid.

Två grindstolpar i kinesiskt kulturliv

av Ylva Holm

■ Zhou Yang och Mao Dun började båda arbeta med kulturfrågor redan under 30-talet. De blev båda ledande kulturideologer efter 1949 och fick höga poster, den förste blev vice kulturminister, den andre kulturminister. De hade också det gemensamt att de båda avpolletterades vid 60-talets mitt och sattes i husarrest under de fyra gång. Nu är de åter tillbaka på scenen och står i centrum för det kinesiska kulturlivet.

ZHOU YANG: "DET GÅLLER ATT GÖRA ORDENTLIGA ANALYSER"

Zhou Yang räknas av många som den kanske viktigaste kulturideologen i Kina. Han arbetade tidvis i mycket nära kontakt med Mao Zedong och fick ofta framföra partiets linje i olika kulturfrågor. 1966 försvann han från det offentliga livet och brännmärktes i en rad hetska pamfletter under åren som följde. 1977 återkom han till offentligheten och sommaren 1978 träffar vi honom och några av hans vänner från tiden i Shanghai och Yenan på trettioalet.

På trettioalet var Zhou generalsekreterare i en organisation för radikala författare som kallades Vänsterförfattarnas förbund och räknade stora författare som Ba Jin och Lu Xun till sina medlemmar. När Kinas kommunistiska parti 1936 förespråkade en ny frontpolitik inför hotet från Japan hörde Zhou till de ivrigaste förespråkarna för att lägga ned Vänsterförfattarnas förbund och starta en bredare front. Han råkade i strid med bland andra Lu Xun och en het diskussion utbröt, den så kallade slagordsstriden. Till slut lades Vänsterförfattarnas förbund ned och ett nytt förbund startades som skulle samla alla na-

tionellt sinnade författare och konstnärer. 1937 lämnade Zhou Shanghai och for till Yenan. Han arbetade mycket aktivt med kulturfrågor. Från 1949 till sitt fall 1966 innehade han tillsammans med Guo Moruo och Mao Dun de viktigaste befattningarna på kulturområdet. Han var också medlem av det kommunistiska partiets centralkommitté.

Nu är Zhou 70 år gammal. Han talar med oss om trettioalet och enhetsfronten. Men också om vikten av fria diskussioner:

– På trettioalet när vi var unga fanns ingen frihet, bara vit terror. Vänsterförfattarnas förbund arbetade underjordiskt. Inte bara kommunistiska författare kunde bli arresterade. Alla som hade progressiva idéer över huvudtaget riskerade att bli gripna och mördade. Därför var det viktigt att kunna ena sig med så många som möjligt. Vi ville upplösa Vänsterförfattarnas förbund för att organisera en bredare front där också författare från medelklassen skulle kunna ingå. Ja, till och med en del bakåttänkare som vi kunde ena oss med i kampen mot den japanska imperialismen. Olika uppfattningar skulle kunna råda i fronten. Det gemensamma var kampen mot japanerna. Några tyckte att det räckte att byta namn på Vänsterförfattarnas förbund, men

om vi bara bytte namn skulle den nya organisationen inte bli officiellt erkänd och det var viktigt att vi också kunde arbeta legalt. Författarna från Vänsterförfattarnas förbund gick till slut över till den nya organisationen. Kriget mot Japan utvidgades och parollen om en litteratur för fosterlandets försvar blev allt viktigare. Kulturfronten betydde mycket i de Kuomintangdominerade områdena där det fanns många som kunde ena sig mot den japanska interventionen och mot Kuomintangs reaktionära politik.

Zhou talar mycket om att ena sig för att nå ett gemensamt mål och han talar mycket om att olika uppfattningar skall få komma till tals. Eller att "hundra blommar skall blomma" och "hundra skolor tävla" som man gärna säger i Kina:

– Det är viktigt att det finns olika stilar och former inom konst och litteratur och att olika teorier får utvecklas. Det måste finnas fri diskussion och polemik. Om det inte finns någon frihet och demokrati kan varken vetenskap eller konst utvecklas. En del blir rädda när folk fritt får utbyta åsikter, men det är ingenting de skall frukta. Ser man det från en dialektisk synpunkt är vackra och giftiga blommar släkt. Det kommer alltid att finnas ogräs! Det är bara genom diskussion som man kan se vilken blomma som är vacker och vilken som är giftig. Det kan ta lång tid och kräva mycket träning och historiska kunskaper. De fyra var giftiga blommar, som stoppade Kinas utveckling. Till slut såg folk det, men till en början trodde de att de var vackra blommar.

Den litterära teori som har varit förhärskande i Kina är den socialistiska realismen. Till denna har lagts det som kallas den revolutionära romantiken. Zhou var den som lanserade den socialistiska realismen i Kina:

– Den socialistiska realismen kommer från Sovjet. Det är inget fel på den. Men vi övertog den mekaniskt. Redan tidigt var Mao inne på att den socialistiska realismen var otillräcklig som litterär teori. Han ville förena den med den revolutionära romantiken. Med romantik menade han att man också måste visa på idealen, hur saker och ting skulle kunna

Zhou Yang. Foto: Nils Gärdegård

bli. Denna idé började han utveckla redan under kriget mot Japan. Men först 1958 fördes den fram som paroll: Före den revolutionära realismen med den revolutionära romantiken. Man får aldrig bortse från de verkliga förhållandena. Realismen är alltså basen. Romantiken är en önskan om något. Det finns många författare som har lyckats kombinera realism och romantik, verklighet och önskan. Shakespeares verk är inte enbart realistiska, de har en romantisk sida också. Samma sak med Goethe. Gorkij talade om romantik och realism. Mao vidareutvecklade det. Men fortfarande är dessa frågor öppna frågor. Det gäller att inte ta upp dem på ett dogmatiskt sätt. Det gäller att inte sätta etiketter på saker och ting. Man måste göra ordentliga analyser!

MAO DUN: "MAN MÅSTE ÖPPNA ÖGONEN FÖR LIVET SJÄLVT"

– Mitt namn fick inte nämnas. Allt tal om mig var förbjudet. Jag sattes i husarrest. Rödgardister kom hem till mig. De ställde till med en förskräcklig orede, men de vågade inte ta nå-

Mao Dun. Foto: Nils Gärdegård

got. Det hade Zhou Enlai förbjudit. Jag läste inget av vad som skrevs under den här tiden. Det var bara skräp! Jag studerade litteraturhistoria och klassikerna. Det hade jag gjort när jag var ung; nu återupptog jag mina studier.

Den som berättar är Mao Dun eller Shen Yanbing som han egentligen heter. Under sjutton år var Mao Dun Kinas kulturminister (1949–1965). Tiden han talar om inföll under de fyras gäng då Mao Dun var en av de många gamla ledarna som råkade i onåd. Nu är han 83 år gammal och vice ordförande i De kinesiska folkens politiska rådgivande konferens. Han går med käpp och är tunn och krökt, men han talar livligt och skrattar mycket. Från att ha varit en icke-existerande person står han åter i centrum för det kinesiska kulturlivet.

Mao Dun kommer från en ämbetsmannafamilj. Han blev tidigt politiskt aktiv och deltog i enhetsfrontsarbete. Tillsammans med Mao Zedong arbetade han med propaganda och deltog i Nordexpeditionen.

Mao Dun har också deltagit i många kinesiska delegationer till utlandet. På femtiotalet

arbetade han i freds rörelsen och besökte bland annat Sverige:

– Jag såg midnattssolen!

Mao Dun representerar en realistisk romantradition i Kina och är en av landets främsta författare. Hans mest kända verk är trilogin *Förmörkelse* (1928) som handlar om Nordexpeditionen och romanen *Midnatt* (1932–33). Till svenska finns några noveller som handlar om silkesmaskodling översatta: *Bönderna*. Mao Dun har varit med och introducerat en rad stora europeiska författare som Dickens, Zola, Maupassant, Tolstoj och Tjechov i Kina. Han har också sysslat med svensk, norsk, polsk och ungarsk litteratur.

Om sitt eget författarskap berättar han:
– På trettioalet skrev jag om borgerskapet. Jag beskrev det noggrant och målade det i livliga färger. Jag kände ju miljöerna väl. Jag har släktingar som kommer från borgarklassen, fabriksägare och sånt folk. *Bönderna* skrev jag efter att jag vistats länge bland bönder. Efter 1949 har jag inte skrivit något. Jag har inte haft tid att resa ut på landet eller besöka en fabrik tillräckligt länge för att kunna skriva om det. Man måste stanna länge,

annars blir det bara tomma ord. Jag har varit så upptagen av andra saker att jag inte haft tid att skriva.

– När någon frågar mig vilken av mina böcker som jag sätter främst så har jag alltid svarat att det är den senaste. Det var ju därför jag lät publicera den! Men något år senare såg jag att också den hade fel och brister. Därför brukar jag säga att jag är både nöjd och inte nöjd med det som jag har skrivit. Det är ingen lek med ord. Det betyder att jag har gjort vissa framsteg. Efter 1949 var det en del författare som ändrade på saker i sina böcker när de skulle ges ut i ny upplaga. Det har jag aldrig gjort. Mina böcker skall publiceras som de är; jag vill inte att mina misstag skall suddas ut!

Under vårt samtal med Mao Dun är det framförallt en sak som han vill tala om. Frågan är ytterst aktuell i Kina idag och handlar om svårigheten att få fram bra unga författare. Bristen på begåvade unga skribenter är stor. Det berättar också kritiker, författare, tidskriftsredaktörer och andra kulturarbetare på andra platser i Kina. Återväxten har varit dålig under de fyras regim och ett resultat av deras litteratur- och konstsyn, säger de.

– Under de tolv år som de fyra hade makten på kulturområdet begränsades det litterära skapandet. De satte upp bestämda regler som man skulle följa. De sa att de positiva gestalterna alltid skulle framhållas; bland de positiva gestalterna skulle hjältarna framhållas mest; bland hjältarna skulle den mest hjältemodige framhållas mest. På detta sätt skapade de en falsk idé att det är möjligt att upprätta en sorts regelsamling för litterärt skapande; böcker som lär en skriva, efter en bestämd mall. Både en del unga och en del medelålders författare fick också för sig att författande och fabriksarbete är av samma karaktär. De trodde att man kunde gå som lärling ett tag och ta några korta utbildningskurser och sedan bli en bra författare. Jag känner en ung man som arbetade på landet i tio år. Han ville skriva en jättelik roman på 100 000 tecken om detta, men han visste inte

hur han skulle skriva och inte *varför* han ville göra det. Det är dumt och orealistiskt att sätta upp så stora mål när man är otränad. Man måste börja med något mindre så att man lär sig skriva!

– De här författarna kunde inte heller avge några vilka ämnen som var viktiga och de hade inte träffat folk tillräckligt. Naturligtvis hade de träffat folk, men de hade inte studerat dem, inte analyserat dem. Därför trodde de att folk var antingen alltigenom goda eller alltigenom onda. De förstod inte att ett delar sig i två och att folk har olika sidor. Därför blev deras romanfigurer inga levande karaktärer. Bara tomma ord. Deras hjältar var alltigenom positiva. Men en positiv figur har ju bara en sida; alltså kan en sådan figur inte utvecklas! Det speglar en idealistisk människosyn.

– Nu måste vi fostra en ny författargeneration. Men inte med några korta kurser. Visst kan man ha kurser, till exempel kurser där man läser klassikerna, utländsk litteratur och modern litteratur. Sådana kurser kan hjälpa till att öppna ögonen på de unga författarna. Uppgiften att fostra en ny författargeneration är komplicerad. På folkkommuner och fabriker finns det folk som skriver poem, väggdningar, appeller och sånt. Det är bra, men man skall ha klart för sig att det är något annat att skriva romaner. Vi måste visa på skillnaden mellan vanligt arbete och författande och vi måste skriva mer om litteratur i tidningar och tidskrifter.

– Jag har själv fått brev från ungdomar där de vill att jag skall lära dem författarteknik. Då gäller det att förklara att frågan är fel ställd. I tidningar och tidskrifter kan vi beskriva den klassiska litteraturen, den moderna litteraturen och den utländska litteraturen och på så sätt ge alla dem som frågar hur de skall bli författare kollektiva svar.

– Men det räcker inte bara med att de unga öppnar sina ögon för litteraturen. De måste öppna ögonen för livet självt! Först då de har lärt sig att se med öppna ögon kan de bli bra författare.

Andrej Gontjarov – rysk målare, grafiker och scenograf

av Annelie Jordahl

I nummer 3/1976 av Förr och Nu visade vi verk av den ryske grafikern Vladimir Favorsky (1886–1964), en trägrafikens förnyare och verkliga mästare. I detta nummer fortsätter vi med att presentera en av hans mest framgångsrika lärjungar, Andrej Gontjarov.

Var och en som besökt Leningrad vet att det är en ovanligt vacker stad. Den grundlades av tsar Peter den store 1703, och på ömse sidor om den breda floden Neva ligger byggnader i nyklassisk och barock stil från 17- och 1800-talen, de flesta av dem målade eller putsade i klara pastellfärger. Emot himlen höjer sig spiror av guld och förgyllda kupoler – man har svårt att se sig mätt på all den strama skönheten. Men som en påminnelse om förföljelserna och övergreppen mot den tidens oliktankande ligger den fruktade Peter Paul-fästningen, mörk och skrämmande, på en ön mitt i floden.

I Leningrad kan man uppleva hur gestalter och stämningar från de stora ryska författarnas verk får liv. I de centrala delarna av Leningrad, t ex längs Nevskij Prospekt, kan man känna igen miljön kring Anna Karenina. Väljer man en smalare och ruffigare gata kan

man få se Dostojevskijs hjälte Raskolnikov skymta förbi, och i en av de många små trädgårdarna i Leningrads utkanter skulle Tjechovs Nina mycket väl kunna sitta och dricka te tillsammans med en vännina.

Något av samma upplevelser fick jag då jag bläddrade igenom en bok med rysk grafik från början av 1900-talet. Här fanns naturstudier doftande av liv som i Tolstojs noveller, här fanns porträtt av välklädda unga kvinnor och män i överdådiga miljöer och i drömmar de poser, men kanske ändå olyckliga liksom så många av Tjechovs hjältar och hjältnor, över sina instängda och tomma liv.

I boken fanns en lång rad originella konstnärer som på skilda sätt i likhet med de ryska författarna en gång gett uttryck för sina samtids drömmar, förhoppningar och vedervärdigheter. Ivanov, Lansere och Kustodijev var namnen på några av dem som i bild för-

Illustration till novellsamlingen **Vilda människor** av Vsevolod Iwanow, 1933. Trägravyr.

medlade aktuella händelser. Av Dobushinskij hittade jag en serie stämningmättade litografier från Leningrad, dåvarande Petrograd. Denne konstnär har också illustrerat Lermontovs roman "Vår tids hjälte". Anna Ostroumova-Lebedeva gjorde flera träsnitt med monumentala stadsvyer, företrädesvis från Leningrad. Bilbin, den fine sagoillustratören, tog i många av sina bilder upp former och uttrycksmedel från rysk folkkonst. Leon Bakst förde in Beardsley i den ryska konsten och utvecklade en egen dekorativ stil som säkert fick betydelse inte minst för den ryska affischkonsten. Detta är bara några smakprov. Den som på allvar vill studera den ryska grafiken bör själv besöka museerna i Leningrad och Moskva. Men vad jag vill visa på är den väl utvecklade realismen i den ryska konsten före oktoberrevolutionen. För den generation ryska konstnärer som föddes kring sekelskiftet 1900 eller efter fanns det därför kunskaper och erfarenheter i överflöd från denna tid såväl som stora variationer i form och innehåll att studera och bygga vidare på.

En av dem var Andrej Gontjarov, född 1903 i Moskva. Under åren 1921–27 studerade han vid de Högre Konstnärlig-Tekniska Verkstäderna (Vchutemas), och lärde då framförallt av Vladimir Favorsky, men även av Kupejanov. 1923 blev han Favorskys assistent och började arbeta med konstnärlig lärarverksamhet. Han arbetade tillsammans med Deineka och Pimenov. Fram till 1935 var han i första hand verksam som illustratör i trägravyr och som formgivare av böcker. 1936 började han arbeta med väggmålningar: 1937 för den sovjetiska paviljongen i Paris, och 1943 takmålningar i metrostationen "Is-malowskaja" i Moskva. 1943–45 utgav han tidskriften "Fronthumor" tillsammans med Gorjajew och Orest Worejski. Från 1946 har han utfört omfattande arbeten med illustrationer i trägravyr. Bland de författare vars verk han illustrerat är Rabelais, Shakespeare, Merimée, Smollett och Alexander Blok nägra. Sedan 1949 har han utfört väggmålningar för sovjetiska utställningar i Prag, Bukarest, Bryssel och New York och till restauranger-

na "Prag" och "Warszawa" i Moskva. 1958 utnämndes han till professor vid Statliga Polygrafiska Institutet i Moskva och 1959 fick han Världsfredsrådets guldmedalj. Ofta i växelverkan med sina bokillustrationer har han gjort scenografin till teaterpjäser av Ostrowskij, Turgenjev, Hugo, Dickens, Tjechov, Shakespeare, Ibsen, Dostojevskij och Gorkij. Han har skrivit en rad konstkritiska och konsthistoriska uppsatser, framförallt om samtida grafik.

Litteratur:

Russische Graphik des 20. Jahrhunderts. 100 Bildtafeln. Herausgegeben von Werner Timm. Insel-Verlag, Leipzig, 1967.

Vladimir Favorsky. Y. Molok, Progress Publishers, Moskva 1967.

150 Jahre Russische Graphik. 1813–1963. Katalog einer Berliner Privatsammlung. Dresden, 1964.

Russkaja grafika načala 20. veka. (Rysk grafik från 1900-talets början.) A. A. Sidorov. Moskva, 1969.

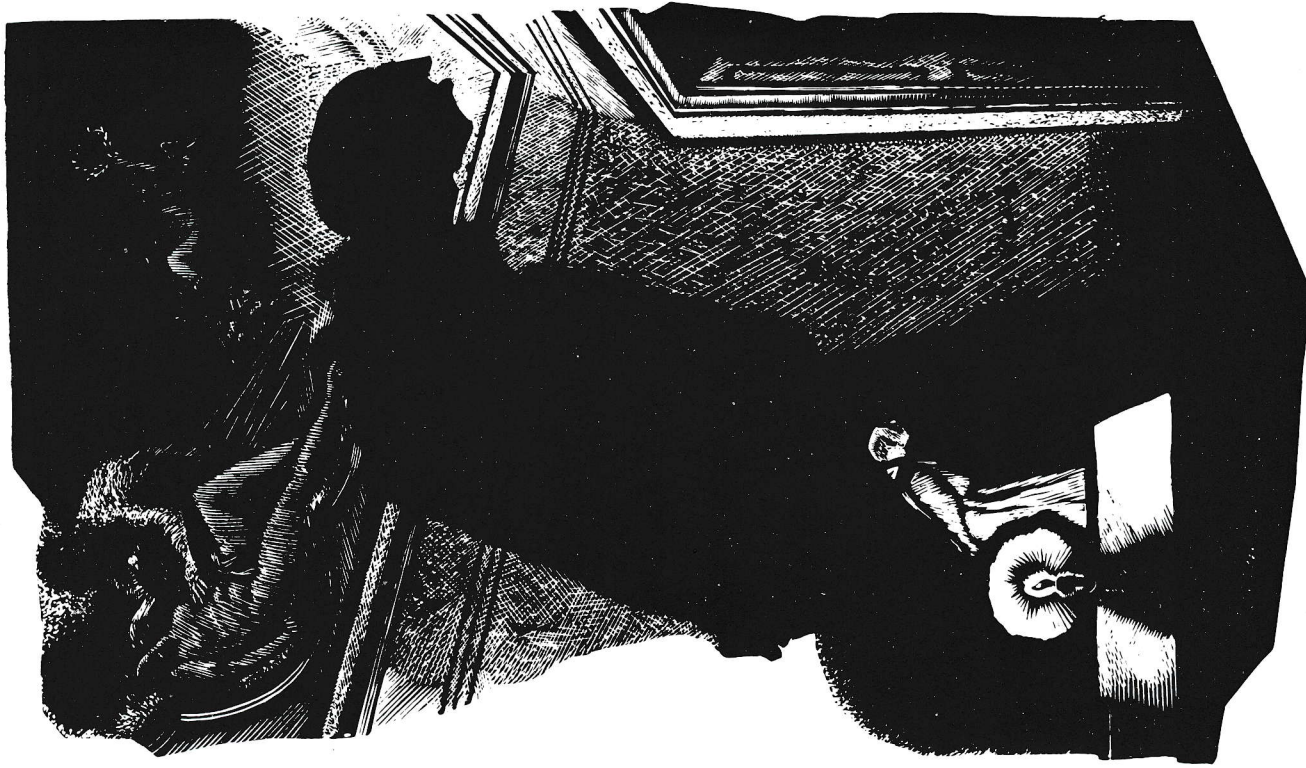
Andrej Gontjarov. Biografi. Leningrad 1973.

Andrej Gontjarovs illustrationer till **Vilda Människor** av Vsevolod Iwanow är fotografierade ur Nationalmusei samlingar.

Ola Palmaer, bibliotekarie och översättare, har varit mig behjälplig med att finna litteratur om Gontjarov, samt med att tolka ryska namn och titlar till svenska.

Förf.

Illustration till **Bröderna Karamasov** av Dostojevskij, 1929. Trägravyr.

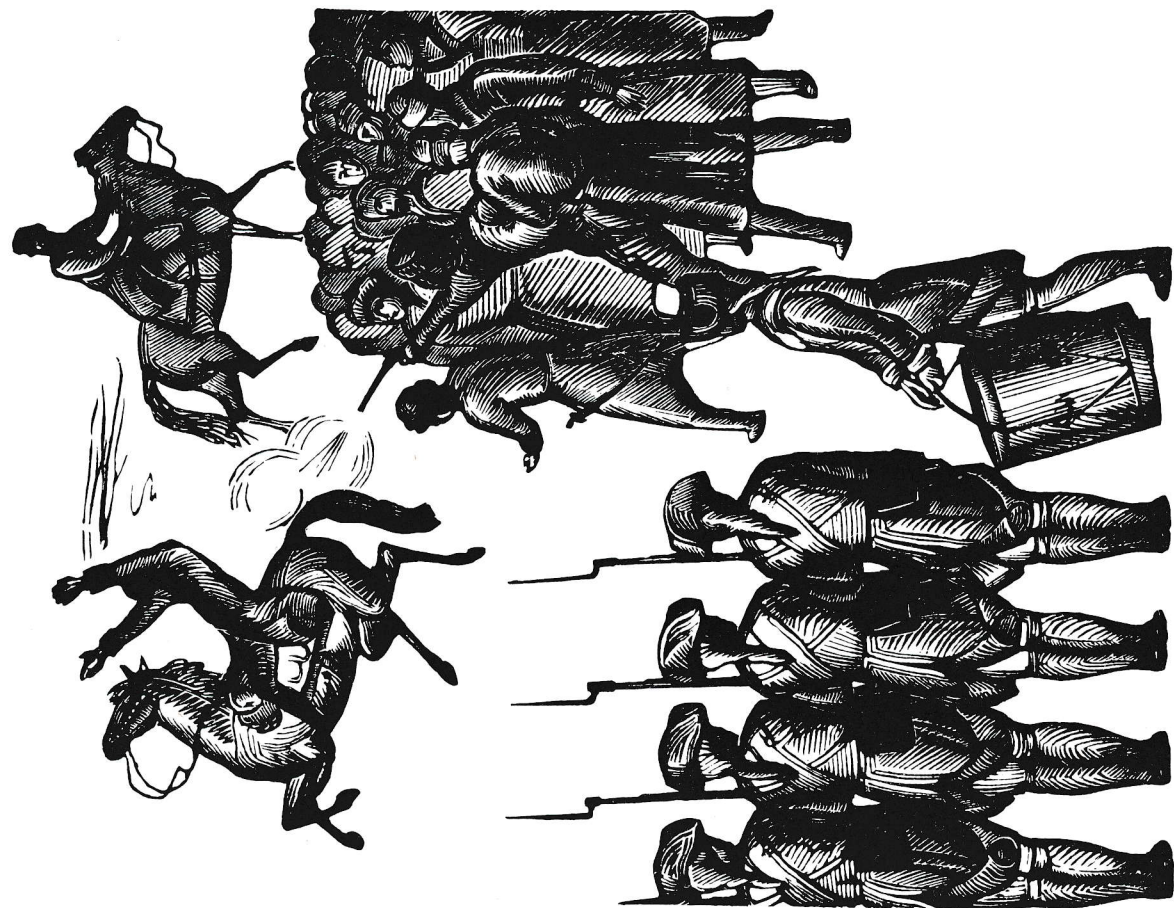
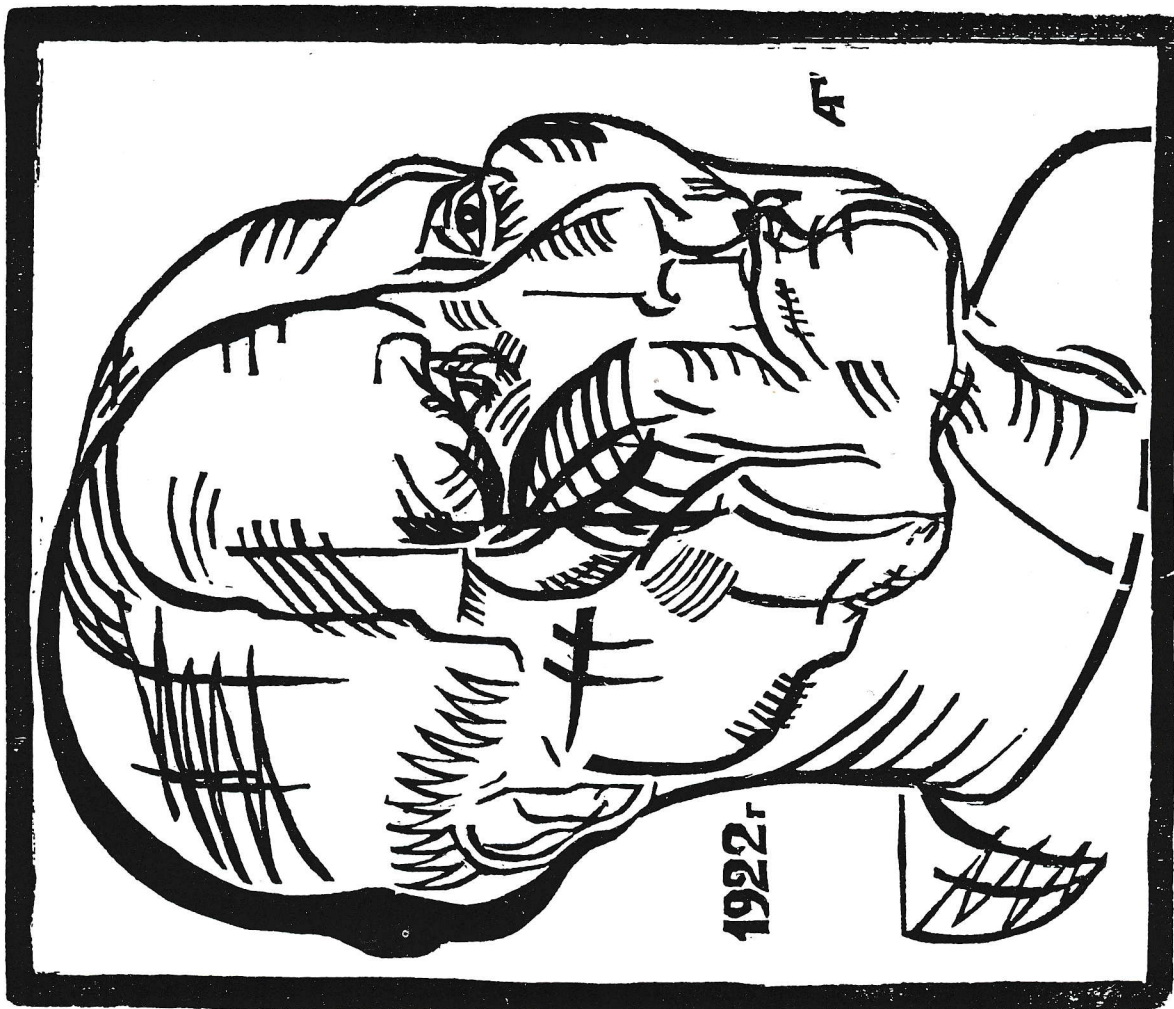
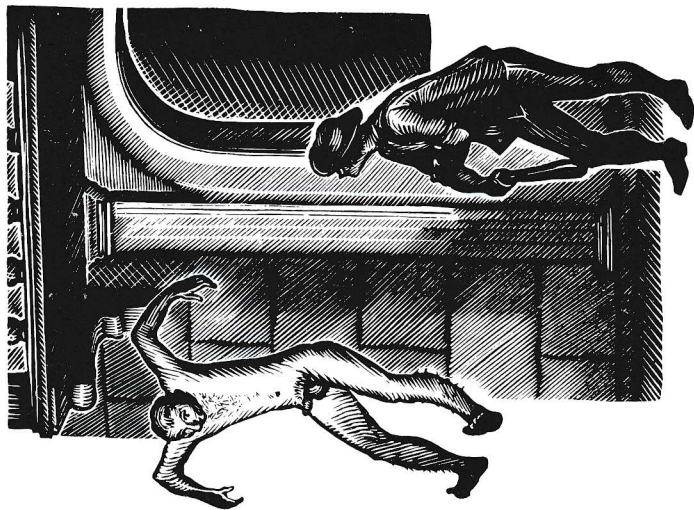

Illustration till Pugatjov av Jesenin, 1926-27. Trägravvyr.

Porträtt av gammal kvinna. Trägravvyr, 1922.

Illustrationer till
The Adventures of Peregrine Pickle
 av T.G. Smollett, 1934. Trägravyr.

Skådespelaren M. Strauch i N. Zarkhis skådespel
Lyckliga gatan, 1932. Trägravyr.

Kulturrevolutionen och kulturen

av Lennart Lundberg

Lennart Lundberg, sinolog och översättare, redogör här för vilka konsekvenser "de fyras gängs" snäva konst- och kultursyn fick på kulturlivet i Kina under de nära tio år som de satt vid makten.

Böcker försvann från bokhandelsdiskarna, filmer visades enbart för att kritiseras, tidigare konst och litteratur fördömdes hårt och äldre konstnärer och författare förbjöds att utöva sina yrken och försvann ut i kroppsbete under lång tid.

Idag, efter "de fyras" fall, är situationen förändrad. Bredden och kvaliteten i kulturutbudet har ökat kraftigt, och de flesta av de äldre konstnärerna och författarna har återvänt och uppmuntras nu på nytt att skriva och måla.

Kulturrevolutionen började inom kulturen men innebar först enbart kritik av enskilda litterära verk, t ex skådespelet *Hai Jui avskedas från sitt ämbete*, och vissa personer som Deng Duo, Xsia Yan, Tian Han osv. Dessa sades ha varit en del av en svart linje som hade gått emot ordförande Maos revolutionära linje ända sedan befrielsen. Denna linje hade använt litteraturen och konsten för antisocialistisk verksamhet, hävdade revisionistiska idéer om litteraturen och konsten och skilt kulturarbetarna från folket.

Tesen att denna svarta linje hade varit dominerande ända sedan befrielsen och hade utövat en svart diktatur började föras fram på sommaren 1966, efter 16-maj-cirkuläret och efter de viktiga händelserna på Pekings universitet och samtidigt med att Zhou Yang började utpekats som ledaren för den svarta linjen. I Wu Xiyans artikel "Kritisera Zhou Yangs revisionistiska program för litteraturen och konsten" den 12 juli sades det att Zhou Yang och hans gäng under 30-talet hade bekämpat Lu Xun, under Yenan-tiden hade gått emot Maos princip att konsten ska tjäna arbetarna, bönderna och soldaterna och efter Folkrepubliken grundande hade utövat en

svart diktatur över de proletära kulturarbetarna och bekämpat Mao Zedongs tänkande. De hade förespråkat en litteratur för hela folket (i stället för arbetarna, bönderna och soldaterna), dyrkat utländsk och gammal litteratur och konst och hopat privilegier och förmåner över kulturarbetarna för att korrumpera dem.

Denna syn slog inte igenom omedelbart, och ännu mindre ledde det till att allt från tiden före kulturrevolutionen förkastades som dåligt. När jag var i Kina i augusti 1966 fanns det gott om böcker och konst i affärerna och teaterrepertoaren var rik, även om de moderna styckena (vad som senare kallades "de revolutionära mönsterverken") var det man talade om med störst stolthet.

Här bör man inflika att kulturrevolutionen inte var ett uttryck som uppstod 1966. Redan 1963-64-65 talade man om en kulturell revolution som var en del av rörelsen för socialistisk fostran och vars främsta uttryck var revolutionen inom pekingoperan och baletten. De viktigaste konstverken man talade om var de tre röda: skådespelet *Östern är röd*, och pekingoperorna *Den röda lyktan* och *Röda kvinnokompaniet*.

En scen ur operan *Solsidedalen*.

Det bör också påpekas att den allmänna stämningen då i augusti -66 var en väldig entusiasm och vilja att pröva på nya saker, man ansåg att kulturrevolutionen framför allt var en rörelse för diskussion och fostran där alla skulle ha möjlighet att höja sin politiska medvetenhet och förbättra sitt arbete; det var inte främst fråga om att de eller de ledarna skulle störas.

BOKHANDLARNATÖMDES PÅ BÖCKER

Det var såvitt jag förstår först under 1967 som tesen att den svarta linjen hade utövat en total diktatur och att allt som hade skapats före kulturrevolutionen hade varit dåligt blev dominerande. Bokhandlarna tömdes på böcker, och filmerna visades bara för att kritiseras. (Fast många gick förstås och såg filmerna därför att de tyckte om dem men utan att se vad det var för fel på dem.) Våren -67 publicerades referatet från arméns konst- och litteraturseminarium från februari -66, i vilket

Jiang Qing framhövdes kraftigt. De ledande inom kultursektorn var nu Jiang Qing, Chen Boda och Ji Benyu (innan han försvann som associerad med 16-maj-gruppen).

Detta var en tid av starkt vänsterinflytande i hela det kinesiska samhället: Personkulten, en ultrarevolutionär jargong, våldsamheter och periodvis inbördeskrig. För konstens och litteraturens del upphöjdes "mönsterverken" till skyarna; utöver dem fanns bara sång- och dansstycken av rätt tillfällig karaktär. Två filmer från tiden före kulturrevolutionen visades fortfarande, annars betraktades allt från den tiden som revisionistiskt. Trettiotal litteraturen betraktades som en produkt av Wang Mings linje, och även om man medgav att Yenan-tiden hade producerat en del bra saker så visades ingenting av dem.

Under dessa år producerades rätt lite konst av de professionella kulturarbetarna. De höll på med mycket intensiva diskussioner om konst och politik och från 1968 var de flesta ute på landet och arbetade, antingen i byarna

eller i de kaderskolor som nu upprättades; de flesta i ett, högst två år, några längre tid. I stort sett bara de grupper som arbetade med "mönsterverken" var samlade. Däremot upplevde amatörverksamheten ett kraftigt uppsving.

TEORIER LÄGGS FRAM

Under 1969 började den nya konstsynen formuleras, framför allt i samband med att de trupper som skapat "mönsterverken" lade fram sina erfarenheter. Viktigast av dessa teorier var:

1. Att ämnet är avgörande. Proletär litteratur och konst måste ta upp "de stora ämnena"; befrielsekrigen, klasskampen i det socialistiska samhället, kampen mellan två linjer. Man skulle alltså inte skriva om motsättningar inom folket, produktion, vetenskap eller vardagshändelser annat än som underordnade ämnena.

2. Att uppgiften för proletär litteratur och konst är att skildra proletära hjältar. Detta framhövdes mycket starkt – man kan t ex se hur erfarenheterna av skapandet av pekingoperan *Erövra Tigerberget med list* beskrivs i partiets teoretiska tidskrift Röda Fanan nr 11 1969.

"Vägleda av ordförande Maos proletära linje för litteraturen och konsten har vi krossat klassfiendens olika intriger, kritiserat hans olika vanföreställningar och skapat Yang Zirong och andra proletära hjältars lysande gestalter genom metoden att kombinera revolutionär realism med revolutionär romantik. Dessa hjältegestalter är inte enskilda personer ur det verkliga livet utan sammanfattningen av tusen och åter tusen hjältar som har kommit fram i den revolutionära kampen. De är "på ett högre plan, mera intensiva, mera koncentrerade, mera typiska, närmare idealen och därför mer allmängiltiga än vardagslivet"...

Hur man ska skapa proletära hjältegestalter som är upphöjda, mogna och lysande är en politisk uppgift av högsta vikt för oss idag...

Vi tog fram följande huvudaspekter: samtidigt som vi beskrev hans djupa klasskänslor

för befälhavaren, kamraterna och det arbetande folket, framhävde vi också hans bittra klasshat mot Förenta staternas imperialism, Chiang Kai-shek, banditerna och alla klassfiender... samtidigt som vi beskrev hans okuvliga mod och himlastormande anda uttryckte vi också hans orubblighet och balans, hans klokhet och vakenhet. Beskrivningen av dessa delar av hans karaktär vilar fast på en avgörande punkt, hjälten Yang Zirongs själ, och det är 'morgonsolen' i hans hjärta – ett rött hjärta, oändligt troget ordförande Mao och Mao Zedongs tänkande...

Den väg vi har tagit för att gestalta personerna i den nya versionen skiljer sig helt från den gamla textens. Utifrån sina reaktionära politiska mål gjorde en handfull representanter för borgarklassen allt de kunde för att smutsa ner Yang Zirong i den gamla texten. Under förevändning av "sanningenslighet" hävdade de öppet att man skulle framhäva Yang Zirongs "våghalsighet och fräckhet", vad de kallade hans banditsätt. Därför lät de Yang Zirong nynna obscena sånger på vägen upp i bergen, flirta med Gamens fosterdotter Rosen och berättat röverhistorier i banditernas fäste...

Naturligtvis beskrev originalmanuskriptet inte Yang Zirong som en kämpe väpnad med Mao Zedongs tänkande. Det nämnde inte ens Mao Zedongs tänkande en enda gång, trots att Mao Zedongs tänkande är själen i alla hjältar i vår tid."

HJÄLTEN FRAMHÄVES

Det är alltså en mycket stark betoning av hjälten, och det märks ännu mer när man går till scenanvisningarna; här betonas starkt den nya teorin om "de tre framhävandena", och den formuleras så: "bland alla personer ska man framhäva de positiva rollerna; bland de positiva rollerna ska man framhäva hjälterna; och bland hjälterna ska man framhäva huvudhjälten". Och vidare: "Proletära hjältar ska hela tiden dominera vår socialistiska scen, medan negativa figurer bara kan tjäna som bakgrund... Om negativa roller får samma vikt som positiva eller tillåts att breda ut sig och dominera, blir följden att historien

blir vänd på huvudet och spöken och monster härskar på scenen... Huvudhjälten är en ur klassen och massorna men samtidigt representant för klassen och massorna... När vi avbildar huvudhjälten får vi därför inte skilja honom från massorna men måste å andra sidan göra honom huvudet högre än massorna."

Den syn som kommer fram här skiljer sig starkt från de stora moderna kinesiska författarnas. Lu Xun och Mao Dun har ofta påpekat att det inte finns några färdiga recept för hur man blir författare och att man inte kan skapa konstverk enligt en uppställd mall – ord som hade kunnat vara en direkt polemik mot det ovanstående. (Se intervjun med Mao Dun i detta nummer.)

Denna princip att framhäva hjälten är centralpunkten i den nu 1969 dominerande konstsynen, som klart är präglad av Jiang Qing (hon framhävs också starkt i artiklar om konst och litteratur från denna tid). Ser man närmare på denna syn finner man att den lägger mycket hårda restriktioner på konsten: Ämnesvalet, hur man ska behandla ämnet, hur man ska behandla personerna och förhållandet mellan dem, och till och med scenanvisningarna och ljusföreläggningen. Färan blir naturligtvis stor för stereotypi, schematiska beskrivningar och tråkighet, och som kineserna idag påpekar blir detta också lätt en hjältekonst där hjälterna skapar historien och massorna är staffagefigurer.

TIDIGARE KONST OCH LITTERATUR FÖRDÖMDES

Samtidigt fördömdes alltså tidigare litteratur och konst, också förlagorna till "mönsterverken" – för de var alla omarbetningar av äldre verk. *Erövra Tigerberget med list* har tagit sitt motiv från en roman av Chu Po (på engelska *Tracks in the Snowy Forest*, på norska *Spår i sneen*, Oktober Forlag) – en spännande roman som handlar om befrielsekriget och som inte har mycket av Jiang Qings konstsyn, men förvisso inte heller är anti-socialistisk.

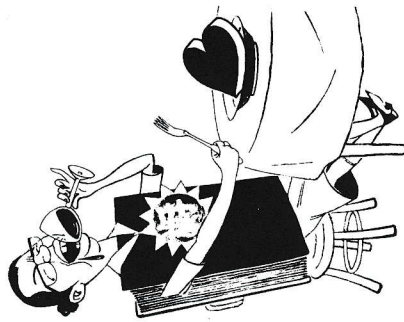
Ett annat "mönsterverk", baletten *Den vithåriga flickan* är en omarbetning av det

江氏创作法

Jiang Qing klubbar ner en författare och stavar sedan om hans verk för att publicera det som sitt eget.

legendariska sångspelet med samma namn från Yanantiden, under 40- och 50-talen utan gensago det mest spelade av alla skådespel i Kina. Den handlar om Xier, som tvingas att bli tjänsteflicka hos godsägaren, då hennes far inte kunde betala sin skuld. Hon behandlas så illa att hon flyr upp i bergen, där hon gömmer sig så länge att hennes hår blir vitt av umbäranden. När hennes by blir befriad kommer hon tillbaka och ställer godsägaren till svars. 1964-65 blev den omarbetad till en balett (och det är ju i sig en prestation att ge kinesisk dräkt och revolutionärt innehåll åt

呕心沥血 王若生

Jiang Qing i full färd med att parasitera på andra författares verk.

Samtliga karikatyer här publicerade är från kinesiska publikationer.

klassisk europeisk balett).

Efter kulturrevolutionens början låtsades man inte om att det hade funnits en tidigare version (som hade haft premiär i Yenan -45 och gillats av Mao och Zhou). Några punkter av kritik mot urversionen kom dock fram: att låta Yang Bailao, Xiers far, begå självmord i stället för att slåss mot godsägarnas hejdular var att småda de kinesiska bönderna; att låta Xier våldtas av godsägaren var att befäcka hennes rena karaktär (i filmen fick hon till och med ett barn som dog i skogen); att låta henne sjunga om dörrandarna i inledningsscenen var att sprida vidskeplighet. Det fanns kanske andra punkter också, men det var bara småsaker som förstörades upp. Wang Kun, som spelade Xier vid premiären 1945 och som fram till 1966 var en av Kinas mest uppburna sångerskor, kommenterade den kritiken med att dessa drag återspeglade till-

ståndet bland folket då: så var det på den tiden och därför kan man också beskriva det på scenen.

OPERAN SOLSIDEDALEN

Man kan ta ett annat exempel som illustrerar skillnaden mellan dessa bägge synsätt. 1958 skapades i Chengchow en honanopera som hette *Solsidedalen*. Man föreställer sig ibland att "mönsterverken" var de första operorna överhuvudtaget med moderna temata, men så var det inte alls. Denna skrevs under det stora språnget och blev snabbt mycket populär: enkel, humoristisk och lite naiv, på dialekt och med stark lokalfärg. Den handlar om en flicka från staden som flyttar med sin fästman till en liten fattig bergsby, full av idealitet och vilja att bidra till uppbyggnaden av en modern socialistisk landsbygd. Hennes mor vill att hon ska stanna i staden och bli läkare eller skådespelerska eller någonting sådant. Hon är alltså entusiastisk men snart finner hon att arbetet är hårt, livet är fattigt och ingenting är som hon hade tänkt sig; bönderna är vänliga men skratrar ibland åt henne, fästmannen förstår inte att hon har problem utan är ibland något drumlig. I ilska reser hon tillbaka till staden, men på vägen talar hon med fästmannen och partisekretären som får henne att förstå att hon bör stanna. Hon får bara hem för att kort hälsa på sin mor, men när hon väl är hemma säger modern några förkylande ord om byn, vilket får flickan att omedelbart resa tillbaka. I epilogen någon tid senare har hon lärt sig mycket och trivs bra, och också hennes mor har flyttat ditut.

Detta är inget mästerverk men en välskrivet komedi som realistiskt beskriver ett verkligt problem, så att folk kan identifiera sig med personerna och få hjälp med att lösa sina egna svårigheter (vilket också skedde: under stora språnget och åren därefter flyttade åttiofem skillinga unga ut på landsbygden, och de hade samma problem som flickan i pjäsen).

Från 1966 fick pjäsen inte spelas. 1969 kom ett direktiv från Jiang Qing med innehåll att *Solsidedalen* handlar om medelmåttiga och efterblivna personer, men inte är så vulgär

och reaktionär att den ej kan användas; den skulle omarbetas enligt principen om de tre framhävandena, men då kunde knappast flickan med sin vacklande ideologi bli "upp-höjd, mogen och lysande proletär hjälte" som teorin krävde; istället skulle fästmannen Shuangbao ställas i centrum och bli den som föstrade flickan, och sina föräldrar och byborna också på köpet; man skulle också placera in några kontrarevolutionärer i pjäsen. Flickan vars andliga utveckling operan handlade om skulle förvisas till en andrarangspjats. Den stackars författaren Yang Lanchun arbetade om texten sju-åtta gånger utan att lyckas.

Jag har redogjort utförligt för de här bägge exemplen därför att de rätt klart visar skillnaden mellan de båda synsätten på konstens roll.

De magraste åren var 1967-71; efter Lin Biaos fall rättades en del av uttrycken för vänsterextremism (t ex personkulten), och trycket underifrån tvang fram en viss breddning inom kulturlivet, men bara långsamt. Fler dramer (operor, inga talpjäser) uppfördes, och en del romaner kom ut (Hao Ran väckte uppmärksamhet med *Klara soliga dagar*, och *Den breda ljusa vägen*); man började göra filmer igen, men i synnerhet de första filmerna var stela och påverkade av pekingoperornas scenkonst.

GAMLA KONSTNÄRER FÖRSVANN

Nästan inga av de konstnärer och författare som hade varit aktiva före kulturrevolutionen syntes till nu. Måleriet hade en uppblomsring, men det var enbart amatörkonst: bon-demålarna från Huxian, arbetarkonstnärer, nyårsmålningar - de gamla konstnärerna (Gu Yuan, Li Keran, Huang Zhou), syntes inte till, och inte heller äldre författare.

1973 började Lu Xuns verk komma ut. Kort tid efter Lin Biaos fall hösten 1971 hade en riksomfattande utgivningskonferens beslutat att alla Lu Xuns verk skulle kommenteras och ges ut på två-tre år. Så blev det inte, de gavs bara ut okommenterade och först under 1973, men det var ändå en viktig händelse eftersom han var den ende äldre författare

som tilläts komma tillbaka. Det allmänna omdömet om 30-talslitteraturen stod dock fast: uttryck för Wang Mings vänsteroppor-tunistiska linje. Lu Xun beskrevs som en gigan-t omgiven av fiender.

HÅRDA KONFLIKTER UNDER "DE FYRAS GÅNG"

Det var efter Lin Biaos fall som de fyra gän-gen blev ledare för den vänsterextremistiska strömningen inom partiledningen, och myck-et tyder på att motsättningen mellan dem och den övriga ledningen skärptes på allvar. För-enklat kan man säga att den grupp som Mao och Zhou stod i spetsen för ville ha en norma-lisering - det var nu dags att få igång det konkreta arbetet och få fart på ekonomin, kulturliv, utbildning, forskning osv. De fyra gän-gen talade om ett slags "permanent kultur-revolution". Motsättningarna stod hårda både i ledningen och lokalt. Vi känner till kon-flikter i fabriker, arbetsnedsägelser och t o m väpnade strider, och det var uppenbar-ligen inte isolerade företeelser. Också inom kulturlivet var konflikterna hårda. Det måste ha funnits ett hårdhänt förtryck i form av godtyckliga fördömanden, husarrest, censur och yrkesförbud.

Ett exempel på hur konflikten blev öppen inom kulturen är den egendomliga Beetho-vendebatten i början av 1974. Under 1973 hade flera västliga symfoniorkestrar kommit till Kina och spelat: Londons, Wiens, Phila-delphias. Drivkraften bakom detta lär Zhou Enlai ha varit. Så mycket plötsligt kom artik-lar i tidningarna om musikens klassinneshåll, huruvida absolut musik har klasskaraktär och huruvida det socialistiska Kina hade något att lära av musik skriven av borgare. De förne-kade naturligtvis inte att det finns progressiv borgerlig musik (en elementär marxistisk tes), men var ändå fördömande. I en artikel heter det t ex: "Den absoluta musik som komponerades i Europa under 1700- och 1800-talen är frukter av det europeiska bor-gerliga samhället. Den tar ställning för bor-garklassens intressen och tjänar det kapitalis-tiska systemet. Marx framhöll: "Kapitalet kommer (till världen) drypande från topp till

tå och ur varje por blod och smuts.' Men den borgerliga musiken hyllar det. Det finns naturligtvis exempel på framstegsvänliga samtida kompositioner, i den meningen att de är antifeodala. Men inte ens dessa återspeglade proletarietets känslor. Hur oförenliga med dagens socialistiska samhälle under proletarietets diktatur ska de då inte vara?"

Man tar ju inte till storsläkkan på det här sättet om det inte finns en hård konflikt. Pekings filharmonikers dirigent Li Delun, som jag träffade förra sommaren (strax innan han skulle på en utlandsturné för övrigt) menade också att kampanjen framför allt hade varit ett angrepp mot Zhou Enlai, och för övrigt honom själv och andra som förespråkade en öppnare och bredare kulturpolitik. Resultatet blev också att flera utländska orkestrar fick inställa sina besök.

TEORIN OM "DET TOMMA GAPET"

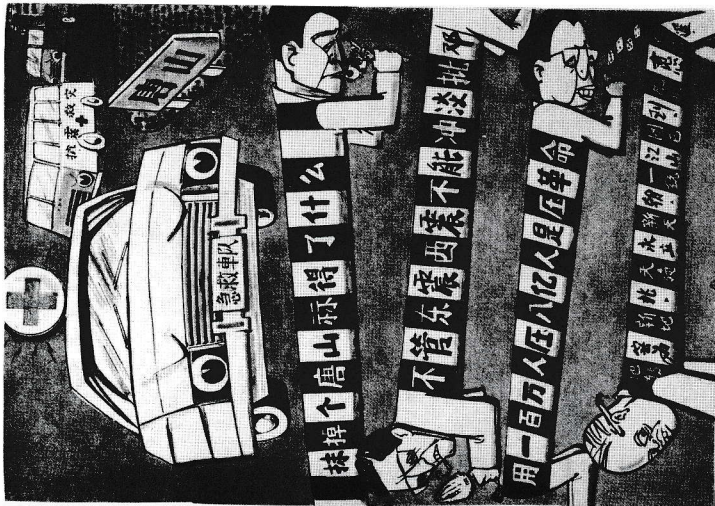
Samma syn på arvet gällde för litteraturen. Efter de fyra gångs fall har teorin om det tomma gapet diskuterats livligt. Den går ut på att det för den proletära litteraturens vidkommande finns ett tomt gap från Internationals skapelse år 1871 till de revolutionära pekingoperorna – det fanns alltså ingen proletär litteratur före dessa "mönsterverk". Detta är en häpnadsväckande teori som inte bara förnekar hela sovjetlitteraturen med Gorkij och allt utan också hela den kinesiska 20- och 30-talslitteraturen som Mao själv uttryckligen hade kallat proletär (i *Om nydemokrati*). Den formulerades heller aldrig så klart i skrift, däremot såg man ofta vagare formuleringar som "Den s k 30-talslitteraturen följde politiskt Wang Mings 'vänster'-opportunistiska linje" och "de relativt bra revolutionära verk som skapades i Sovjet efter oktoberrevolutionen måste analyseras och inte blint dyrkas och ännu mindre blint imiteras". Men den praktiska politiken följde teorin om det tomma gapet. Även om det kom ut en del böcker från 1972, så fanns det nästan ingenting utländskt: av skönlitteratur bara Gorkijs *Morgans Ancient Society* och Krupskajas *Minnen av Lenin*. Det kom ut en del klassisk

kinesisk litteratur: de klassiska romanerna, en del av de officiella historierna, en omfattande antologi från Sungdynastin; när kampanjen mot Konfucius började kom mer ut, men det urvalet var anpassat efter vad uttjänade den pågående politiska kampanjen. Dessutom en hel del fackverk från tiden före kulturrevolutionen om historia och filosofi: Fan Wenlan och Yang Rongguo. Men av hela litteraturen från fjärdemajrörelsen till 1966 bara Lu Xun.

FJÄRDE NATIONELLA FOLKKONGRESSEN EMOT "DE FYRAS GÅNG"

Den konflikt mellan två synsätt som fanns inom kulturen fanns också i övriga delar av samhällslivet, och händelserna efter de fyra gångs fall visar att det var de som stod för den linje som ibland kallas den kulturrevolutionära men kanske hellre skulle kallas den vänstertremistiska. Den gruppen led nederlag vid fjärde nationella folkkongressen i början av 1975, då de bara lyckades behålla sina fästen inom kulturministeriet och propagandan, och trängdes sedan ytterligare tillbaka under året när Deng Xiaoping blev fungerande premiärminister.

De fyra gång gick till motattack, först i diskussionskampanjen om *Shuihu* (Berättelser från träskmarkerna) som började i augusti 1975 och som riktade sig mot Deng Xiaoping. I augusti 1978 publicerade Folkets Dagblad en redogörelse för vad som egentligen hade hänt i den frågan. Enligt den redogörelsen hade Mao Zedong gjort en genomgång av de klassiska romanerna för att värdera deras betydelse – detta som en vägledning för de akademiska studierna. Mao hade gått igenom de olika romanerna och bl a fällt om *Shuihu* de ord om kapitulation, att Song Yang var kapitulänt, som senare kom att användas som tillhygge mot Deng Xiaoping. Artikeln i Folkets Dagblad sade att Maos mening aldrig var att orden skulle användas i någon politisk kampanj och påpekade också att denna citatkonst helt bortsåg från de positiva omdömen Mao tidigare många gånger fällt om *Shuihu* och de andra klassiska romanerna. Detta var

"De fyra gång" satte alla möjliga hinder i vägen för produktionen, som bilden visar! Karikatyrkonsten blomstrade upp kraftigt efter "de fyra gångs" fall från att tidigare ha varit nästintill förbjuden.

en politisk, inte en litterär kampanj, men den berörde ändå frågan hur man ska se på den klassiska litteraturen. Samtidigt fick den den paradoxala följden att fler människor läste *Shuihu* än någonsin tidigare.

Så vidtog kampanjen mot Deng Xiaoping. Så här efteråt kan man se klart att den var en skenkampanj, som inte rörde sig med konkreta fakta och analyserade dem utan bara kom med lösräckta citat. För litteraturens och konstens vidkommande kritiserades bara vad Deng påstods ha sagt – att det inte var hundra blommor som blommade utan bara en, att mönsterverken hämmade litteraturens och konstens utveckling, att "man kan ju inte bara skriva om klasskamp"; ingenting konkret. Detta var ingen viktig del av kampanjen mot Deng, men det innebar att kraven på

konstens politiska innehåll skärptes (nu ställdes också kravet att litteratur och konst skulle "skildra kampen mot dem inom partiet som tar den kapitalistiska vägen") och att det blev ännu mer omöjligt än förut att ifrågasätta något som hade samband med kulturrevolutionen.

EFTER "DE FYRAS" FALL

Vad som hände efter de fyra gångs fall ska jag inte gå in på här utan bara påpeka några få punkter:

1. Det har inte varit någon allmän utrensning efter gängets fall. Endast ett fåtal personer har kritiserats.
2. Kritiken är betydligt mer nyanserad och dialektisk än förr. Man säger exempelvis att kulturlivet under de sju åren 1949–66 var i huvudsak bra, men hade vissa svagheter, men också att den litteratur och konst som skapades under kulturrevolutionen var i huvudsak bra, även om den var allvarligt hämmad av de fyra gångs dekret; att trettioåtta litteratörer var revolutionärer och proletärer delvis var politiskt omogen; att världslitteraturen till största delen naturligtvis är icke-socialistisk men att man ändå måste lära känna den och lära av den. Ingen svart-vitt-inställning som tidigare.
3. Bredden och kvaliteten i kulturutbudet har ökat kraftigt.

Atmosfären och förutsättningarna för konstnärligt skapande är nu antagligen bättre än på länge. De krav som ställs på vetenskaplighet och konkret arbete gör att vi också så småningom kan vänta goda resultat inom den akademiska forskningen.

Alfred Kämpe. Ur Stormklockan 1909 nr 35. Bild: Arbetarrörelsens arkiv.

Tidningen Lantarbetaren som kulturspridare

av Lars Furuland

Förr och Nu har i två tidigare nummer behandlat ämnet "Fackförbundspressen och kulturen". Här skriver Lars Furuland om tidningen Lantarbetarens roll som kulturspridare.

■ Den 25 januari 1908 utsändes från Eskilstuna "provnummer 1" av en ny tidning: "Lantarbetaren. Organ för Mellersta Sveriges Lantarbetareförbund". Det lilla bladet, som var tryckt på tidningen Folket i Eskilstuna och utgivet av förbundsstyrelsen för Mellersta Sveriges Lantarbetareförbund, trädde fram under mottot "Enade vi står! Söndrade vi fall!"

Nya paroller hade börjat nå ut till lantarbetarna genom agitatorerna. Nu kom slagorden också på tryck i den nya facktidningen: "Torpare, statkarlar, drängar och tjänstekvinnor – alla måste ansluta sig". Inför höstflyttningen manar tidningen: "Alla lantarbetare, särskilt statdrängar och drängar, böra icke låta städsla sig i enlighet med tjänstehjonsstadgan, utan i stället söka få till stånd fria avtal med arbetsgivarna. Detta är ett huvudvillkor, om lantarbetaren vill ha rörelsefrihet."

Motiven för det fattiga förbundets slit med sin tidning diskuteras gång på gång. När agitatorn reser från en gård måste hans arbete fortsättas på annat sätt. Det kan ske genom "den fostrande litteraturen", tankeväckande och tidsmedvetna böcker och socialt radikala tidningar. En egen facktidning hade här en stor uppgift att fylla, inte minst i bildningsarbetet. Lantarbetarnas fackföreningsrörelse mötte ju bildningsfrågan på elementäraste plan när statarna och torparna skulle organiseras och lokalavdelningar startas. Vem kunde äta sig protokollföring, vem svarade för avdelningens bokföring?

"Lantarbetaren" måste först och sist innehålla fackliga och politiska artiklar för att väcka de likgiltiga och stödjade de aktiva, men den måste också ha ett allmän-kulturellt stoff – från kommunalkunskap och skönlitteratur till studierådgivning – och dessutom artiklar om själva yrkesarbetet.

Tillsammans var allt detta ju ett övermåttigt program för en liten fattig tidning. Men man lagade efter läglighet och resultatet blev beundransvärt bra med hänsyn till resurserna.

På den tiden kunde redaktörerna tillåta sig att klippa rader av bidrag ur andra tidningar.

Det var en utväg som "Lantarbetaren" inte sällan fick tillgripa både när det gällde skönlitteratur och fackartiklar. Det är intressant att studera vilken skönlitteratur man valde. Man ville framför allt avtrycka noveller och dikter som hade någon anknytning till den miljö, det arbetsliv eller den sociala situation som läsarna kände till.

Men det var inte lätt att finna lämpligt stoff i den svenska nationallitteraturen. Ofta fick det bli en bit av Strindberg. Man återgav också Frödings De bondsnåla eller Arvid Mörnes Herrgårdsdrängarna. Man presenterade Gorkij och Zola men även J.P. Jacobsen och Hamsun. Den framväxande arbetardikten i Norden avtrycktes i valda delar: Martin Andersen Nexö, Falkberget och Hedenvind-Eriksson förekommer i de fem första årgångarna. Likaså de danska lantarbetskildrarna Johan Skjoldborg och Jeppe Aakjaer.

Bristen på god skönlitteratur om och för lantarbetarna var stor. Som poetisk paroll i det första ordinarie numret tillgreps man Carl Larssons i By kampdikt för Sveriges bönder: "Det är tid att bönderna vakna. Reveljen, väckartumman går..." Men Alfred Kämpe, Fredrik Ström, Nils Bierke, Holger W (Gerhard Magnusson), Carl Sköld, H.F. Spak, Johan Pihlman och snart också västmanlänningen Emil Olovson gjorde sitt bästa för att avhjälpa bristen.

Frånsett Kämpes bästa noveller är åtskilligt av detta beställningsdikt utan större förblivande värde. Men en gång var det uppenbarligen just vad som fordrades i en bestämd social situation. To m förbundsstyrelsens ledamöter måste fatta penna inte bara för att skriva fackliga upplysningsartiklar till medlemmar utan även för att åstadkomma poem om "Solidaritet".

Det är patetiskt att läsa de förklaringar som redaktionen ibland ger till läsarnas tjänst. Ordet *proletär* förklaras i en not i ett tidigt nummer. Men snart börjar några av tidningens medarbetare ge spridning åt ett nytt ord: *jordproletär*. Och det behövs inte längre några förklaringar.

När förbundet började vackla på grund av de ekonomiska svårigheterna under åren ef-

ter storstrejken märktes det genast på tidningen: flera klippta artiklar och det billigast tänkbara tryckpapper. Som ett djärvt försök att vända utvecklingen får man se åtgärden att sommaren 1911 ändra månadsutgivningen till veckoutgivning. Men i nr 51-52 1912 var det Albin Hanssons tunga plikt att skriva ledaren "Vårt sista nummer".

"Använd varje tillfälle till agitation! Upplys och skola de likgiltiga, så skall kanske den dagen icke vara så långt avlägsen då Lantarbetsförbundet åter står så starkt rustat att det ännu en gång kan börja utgiva tidningen. Kamrater: Fram för detta mål!"

År 1918 hade Svenska Lantarbetsförbundet konstituerats på nytt i Mjölby. Den 17 december 1920 vågade man försöka att på nytt utge tidningen "Lantarbetsaren". Redaktör är redan från begynnelsen Albin Hansson och en reguljär utgivning börjar med året 1921. Man samlas kring det gamla mottot som Albin Hansson på nytt gör till tidningens signum: "Enade vi stå! Söndrade vi falla!"

Kulturartiklar och litteraturval följer samma principer som under tidningens första period. Bland lantarbetarnas egna författare märks Emil Olovson och ett nytt namn Edvin Thorsén, en upplanning som skriver dikter och kulturhistoriskt betonade torpar- och stamarskildringar. Men den främste medarbetaren under 20-talet med kulturartiklar och noveller är givetvis Alfred Kämpe, som nu bl a publicerar sina memoarer som senare trycktes i häftena "Fredrik Karlssons dagbok" och "Fredrik Karlssons vandringsår".

"Lantarbetsaren" utgavs under 20-talet som veckotidning fram till 1926 då man övergick till månadsutgivning. 1930 och 1931 var den fjortondagartidning för att i augusti 1932 återigen bli veckotidning. Redaktören och förbundsordföranden Albin Hansson hade avlidit 1929. Kämpe fick allt oftare hjälpa till att få fram tidningen och våren 1930 blev han även till namnet redaktör för "Lantarbetsaren".

Med Kämpe blev "Lantarbetsaren" en föregångstidning inom fackförbundspressen vad gäller kulturstoffet. Kämpe ställde kravet

att LO-förbundens medlemsblad skulle utvidgas och bli "bildningshärdar i fackföreningsrörelsen". Det var en tidningspolitik som Kämpe med små resurser lyckades driva under hela sin redaktionstid och i den samtida fackpressen från början bara ägde en motsvarighet, järnvägsmännens Signalen. Gösta Netzen och Sven Jerstedt, Kämpes närmaste efterträdare som redaktörer, skulle med bättre ekonomiska och utgivningstekniska resurser fortsätta på Kämpes linje och vidareutveckla kulturbevakningen i "Lantarbetsaren".

Kämpe var visserligen en engagerad medarbetare och trojkaner inom lantarbetsrörelsen. Men han var också förbundets "skrivare" och krönikeman, och det betydde att hans position i viss mån var den utanförståendes, iakttagarens. Han kunde göra andra, mer personliga uttalanden och profetior än förbundets mer officiella företrädare, som stod mitt uppe i de fackliga striderna. Bland de ämnen Kämpe behandlade i sina ledarstick och sina mycket personligt hållna "Brev till lantarbetsaren" förtjänar hans granskning av nazismens och fascismens framträngande i Sverige att särskilt uppmärksammas. Tidigare och mer energiskt än någon annan i fackpressen tog han upp striden mot de svarta och bruna diktaturena.

Mest lästes nog Kämpes "Brev till en lantarbetsare", vilka vittnar om att Kämpe ville skapa en så personlig kontakt som möjligt med läsaren. Det var typiskt för Kämpe att han oftare ställde frågor än han gav färdiga svar eller förklaringar. Han ville få till stånd en diskussion mellan sig och läsaren.

Alfred Kämpe avled i februari 1936. Från och med nr 43 1936 inträdde Gösta Netzen som "Lantarbetsarens" redaktör och därmed började en höglodstid för tidningen. Netzen var ung och entusiastisk och hade lätt för att skriva. På Kämpes begravning hade han lärt känna Ivar Lo-Johansson, som medarbetat någon gång under Kämpes tid men nu blev tidningens främsta penna under många år. Netzen och Ivar Lo bildade ett "agitationsaktiebolag". De trampade omkring på den uppländska och sörmäländska landsbygden, Net-

zen för att tala och värva medlemmar och för att skaffa stoff till sina artiklar för tidningen och Ivar Lo för att lyssna och iakttä och diskutera med enskilda lantarbetsare och med den unge redaktören-ombudsmannen med "svallhåret" som det heter i "Socialisten". I den romanen har Ivar Lo-Johansson redan skildrat hela den netzenska epoken i tidningens och rörelsens historia och han har berättat vidare om sina år som oavlönad funktionär i tidningens jubileumsnummer 1965.

För "Lantarbetsaren" betydde redaktörens kontakt med Ivar Lo – utom att denne själv blev en flitig medarbetare – att tidningen fick goda förbindelser med unga radikala diktare och konstnärer. Och 30-talet var i hög grad den konstnärligt fullvuxna arbetardiktens genombrottstid i vårt land. Redaktören hade djärvheten att trycka Ivar Los "Godnatt, jord" som följetong och illustrera noveller med Sven Erixsons (X:et) teckningar av kor! Och nu kommer under Netzens tid hela raden av yngre konstnärer med X:et, Albin Amelin och Bror Hjorth i spetsen. Ett fång rubriker, varav några över artikelserier, kan illustrera hur uppslagsrik kulturdebatten, som inte var ensidigt "litterär", fördes i "Lantarbetsaren": "Vardagslivets äventyr", "Arbetsrörelsens ansvar", "Om folkhögskolestudier", "Jordens rikedomar", osv.

I september 1944 tillträdde Sven Jerstedt redaktörsposten. Tidningen hade 1941 gått över till djuptryck och utvecklingen av "Lantarbetsaren" till en modern facktidning där bilden spelar en allt större roll fullföljdes av Jerstedt. Han hade tidigare särskilt sysslat med studiefrågor och kom också som redaktör att väl bevaka kultursektorn. På ett för denna lilla facktidning märkligt sätt kunde man upprätthålla kontakterna med en rad unga författare.

*

Det starkaste allmänna intryck, som kvarstår hos läsaren av de senaste decenniernas nummer, är att de internationella utblickarna blivit allt viktigare för tidningen och rörelsen. Vad gäller omfång etc. kännetecknas tidning-

en givetvis av en fortgående anpassning till ett lägre medlemsantal.

En oändlig möda av redaktörer och medarbetare är magasinerade i sex decenniernas samlade årgångar av den fackliga lantarbetsrörelsens tidning. Lantarbetarna själva har gjort stora ekonomiska uppoffringar för att kunna hålla sig med ett eget språktrö.

Det viktiga är ju vad lantarbetarna själva anser sig ha fått genom sin tidning. En del nummer har nog i vredesmod kastats i vedläraren när innehållet ansetts för utmanande. Men i Lantarbetsaren minnen får man ett starkt intryck av hur betydelsefull "Lantarbetsaren" varit för flertalet medlemmar. Journalisten Erik Wästberg skrev på sin tid att ingen redaktör var så noga påpassad av sina läsare som Lantarbetsarens: den tidningen lästes verkligen från första till sista sidan.

*Artikeln har tidigare varit publicerad i en stencilpublication samt i ett nummer av Studentkamraten – nr 7 1950. Den har sedan be-
arbetats.*

Två svenska konstnärer i Asien

I Konstronden denna gång recenserar Gun Kessle två illustrerade reseböcker. De båda böckerna har gjorts av konstnärerna Sven Ljungberg och Lena Cronquist.

Sven Ljungbergs resa gick till Kina, och han har låtit sina bilder åtföljas av en berättande text.

Lena Cronquists resebok är från Indien, och hennes bok har fått karaktären av ett ritblock med bildtexter.

Sven Ljungberg i Kina

Sven Ljungberg, KINA, FLITENS LAND.
Alba 1979. Pris: ca 80:–

ISBN 91-7458-188-0

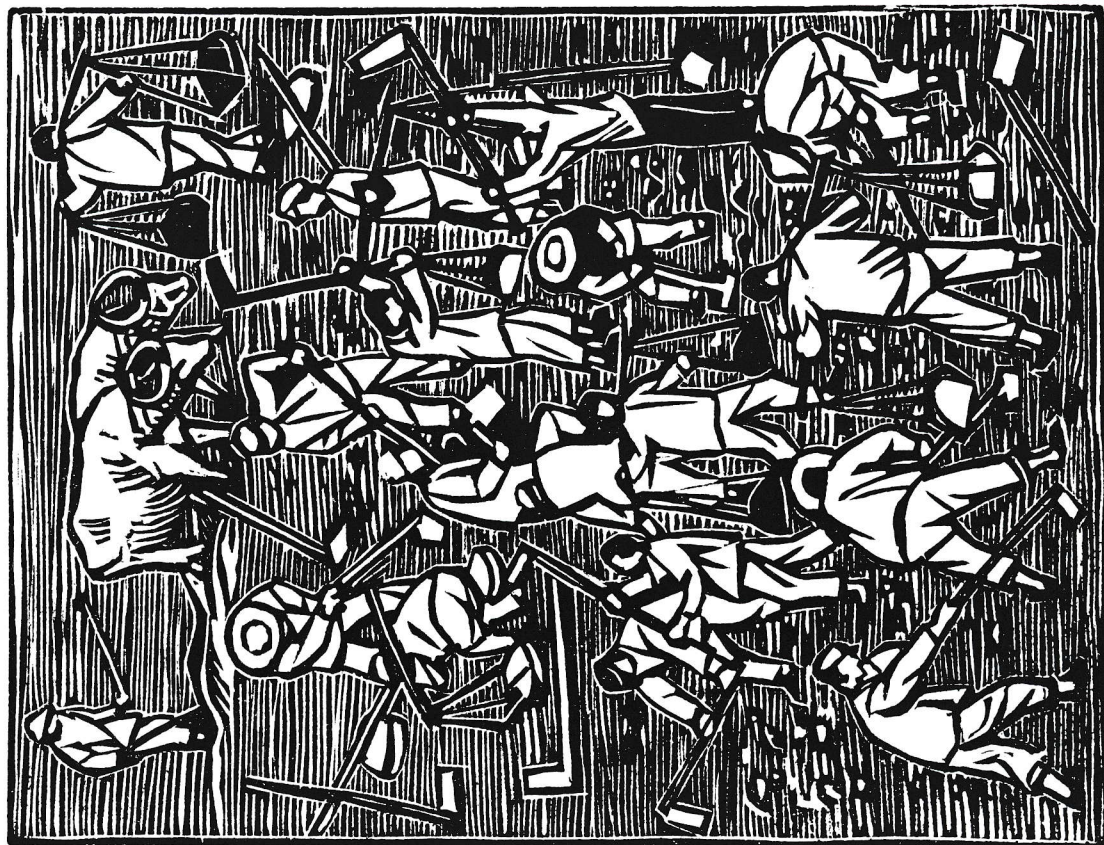
Sven Ljungberg har på ett fint sätt berättat från en resa. Det är klart att han har tagit upp parallella motiv till dem han sysslar med här i Sverige. Han fascinerar mest av arbetande människor. De ligger honom närmast som han själv skriver.

Texten ger en mängd jordnära funderingar

som är sympatiskt observerade. Men det är bilderna som är huvudsaken och konstigt visare annat. Bilderna är också precis så mästerliga som man kan förvänta sig av honom. Han har fint fångat vardagssituationer och satt in dem i ett konstnärligt sammanhang som gör dem tydligare.

Det här är en bok att bläddra i och titta ordentligt på och studera detaljer i. En av de mest fascinerande bilderna är den på sidan 67 som på en gång återger arbetets olika moment och en dekorativ bild av Asiens myller.

Gun Kessle

Lena Cronquist från Indien

Lena Cronquist MITT INDISKA RIT-
BLOCK

Galerie Belle

Box 11027, S-720 11 Västerås

Västerås 1978. Pris: ca 45:-

ISBN 91-85742-06-6

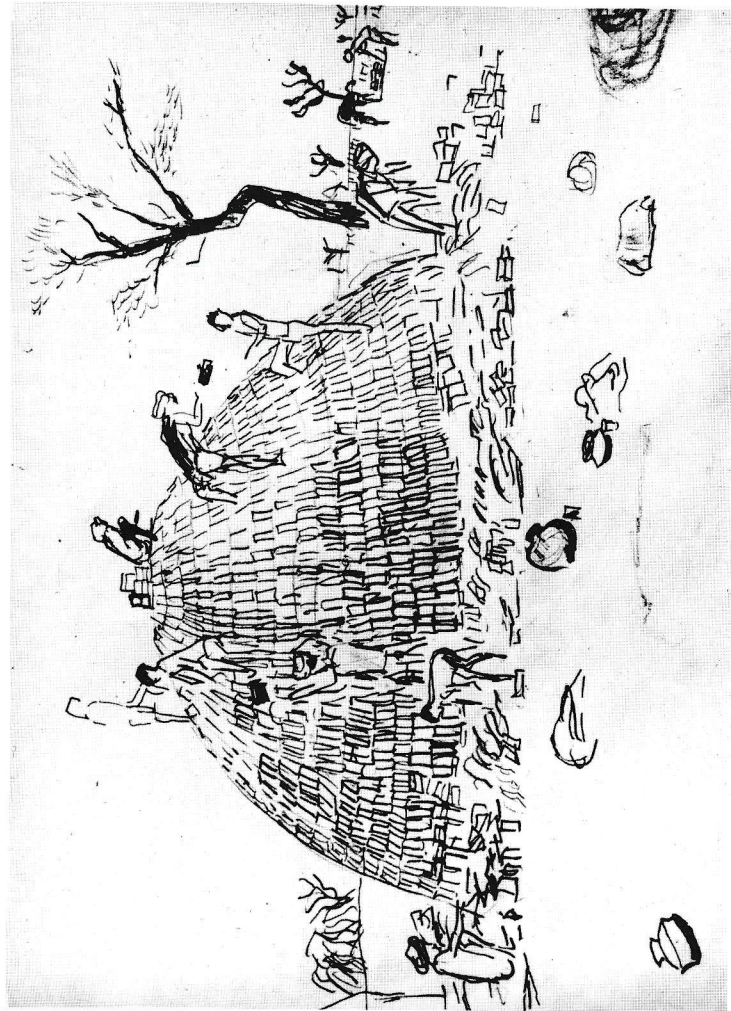
Detta är en väl producerad bok om 136 sidor i A4 format som återger Lena Cronquists teckningar i originalstorlek. Det är ett bra initiativ och priset är mycket rimligt.

Lena Cronquist har arbetat i Indien i Egron Lundgrens efterföljd. Detta innebär att teckningarna inte bara är vackra och har konst-

närligt värde utan också är etnografiskt korrekta och värdefulla. Se till exempel på "Hardials svärmor kärnar smör". Där har hon också fångat in den riktiga rörelsen i arbetet bättre än vad de flesta fotografier kan göra. Eller se på det indiska ljuset i teckningen: "Torget i Bundala".

Lena Cronquist har gjort ett mycket fint arbete. Den som vill äga två utsökta konstböcker av olika konstnärstemperament om olika länder som båda har det gemensamt att de tolkar människornas liv med kunnighet, kärlek och intresse bör inte försumma att köpa Lena Cronquists och Sven Ljunbergs fina böcker.

Gun Kessle

Tegelbruket.

Skönlitteratur

Gunder Andersson. *ALLA CHANSER!* 229 s. Norstedts, Stockholm 1978. Pris: ca 65:–

ISBN 91-1-781392-1

Skogsarbetarsonen Tomas Granath har i mitten av 1960-talet lämnat sin hemby i Dalarna för att utbilda sig till postkassör i Stockholm. Plötsligt ombeds han sluta. Men han tänker: "Postkassan som ambitionens slutpunkt – haha, fan så inskränkt... här är stora världar: Se och lära. Fånga möjligheterna i flykten. Här finns alla chanser!" Nu börjar hans sökande och kamp för att lära sig hålla kaffekoppen rätt, lära sig nya ord, hitta en kvinna – och göra film. Men med sin underklassiga utbildning och osäkerhet får han ta emot åtskilliga glåpor och tillrättavisningar från förståsigpåare som själva anser att de är, kan och vet så mycket bättre. Men Tomas Granath ger dock inte upp, och har därmed mycket att lära andra.

Tyvärr ger romanen intryck av hastverk. Dialogen är fladdrig, hållningen är påfrestande nonchalant.

Pär Gustafsson

Juhani Aho. *JÄRNVÄGEN*. 183 s. Ill av Raamo Puustinen. Översatt av Hagar Olsson. Efterord av Thomas Warburton. Atlantis, Stockholm 1978. Pris: ca 55:–

ISBN 91-7486-007-0

Författaren är prästson, född 1861 i Finland. Boken skrevs 1882. Handlingen rör sig kring ett gammalt bondepar, Lisa och Matti, och deras första upplevelse av järnvägen.

Författaren förmår utan tvekan gestalta det arbetsamma bondepartet. Men på samma gång lyser hans egen bakgrund igenom. Han kan inte frigöra sig från att se på Lisa och Matti med överhetens ögon, ett fattigt och undertryckt par ur vars liv författaren utviner många pittoreska drag.

Illustratören har gjort ett fint arbete. Teckningarna i kol eller blyerts är väl återgivna. Bäst är hans teckningar av människorna. Där lyckas han få fram karaktärer. Omgivningen är också väl återgiven. Fina studier av historiska miljöer, redskap och föremål gör bilderna mycket intressanta att studera.

Annelie Jordahl

Sture Adler. *UTPLÅNINGEN*. 176 s. LT, Stockholm 1978. Pris: ca 53:–

ISBN 91-36-01152-5

En debutroman om Manne, 12 år, Stockholm.

Manne är en fin liten kille som har alla möjligheter med sin livslängtan och kunskapsförst. Men han blir sviken, aldrig sedd och erkänd som den han är.

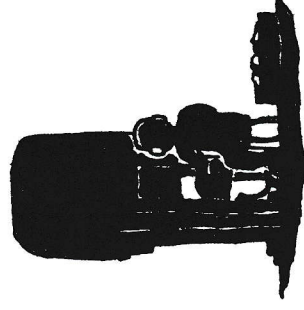
Hemma råder känslolöshet, regelbundenhet (bundenhet till regler), konventionalism, inget ifrågasatts. I stället omges han av en kvävande vardag, där känslorna vänder sig inåt. Mannes frihetslängtan finner ingen väg ut. Han glider in i ett ställföreträdande liv. Ingen lär Manne finna sig själv och sin glädje, våga bejaka förändringen, kliva ut i livet, antligen visa sig.

Berättelsens "jag"-form är dock inte övertygande. En sådan självkänedom och klar-synthet är alltför osannolik. Annars är boken skriven med kunnskap och känsla. Mycket trovärdigt och stämningsfullt framträder det tidiga 60-talets Stockholm.

Madeleine Ågren

lan, växlar med vardagliga. Den kärleksfulla skildringen av fadern, konsumföreståndare på ön, genomsyrar hela boken.

Inger Strömsten

Ill: Kaj Stuart-Beck

Ulf Bergqvist. *MONTEVERDI*. En dikt. 130 s. Rabén & Sjögren, Stockholm 1979. Pris: ca 26:–

ISBN 91-2952991-3

Bergqvist anknöt även tidigare i "Förr och senare" och i "Reson" till musikaliska motiv. Här skildras Claudio Monteverdis (1567–1643) tankar om musikens uppbyggnad och funktion, mot en fond av tonsättarens växlingsrika liv, fyllt av besvikelser. Kärleksfullt beskrivs Monteverdis vardagsmödor och den oerhörda betydelse han fick för operakonsten och kyrkomusiken.

Den nya musiken är ofullkomlig

Självklart: den nya tiden

har växtvärd

och musiken värker i tiden (s 34)

Diktsamlingen är omfattande och ambitiös, försedd med lärda noter om Claudios utveckling till kyrkomusiker och kapellmästare i Venedig. Alla formuleringar och bilder är inte originella och träffande, men samlingen är som helhet läsvärd.

Bergqvist säger i efterskriften:

"Naturligtvis var Claudio varken gudomlig eller orakel. Med sina penningbekymmer, sitt slit, sin värme och vresighet förefaller han mig både mänsklig och samtida."

Tryggve Lundh

Tora Dahl. KAMRATER. 184 s. Tiden, Stockholm 1978. Pris: ca 62:–
ISBN 91-550-2245-6

"Kamrater" är den senaste, fristående delen i Tora Dahls självbiografiska serie. Det är i början av 1930-talet och Tora och hennes man Knut Jaensson flyttar ut till Lidingö. Knut skriver recensioner för Fönstret. De läser och diskuterar och börjar umgås med Lundkvist, Askund, Martinson och andra unga författare. De manliga vännerna ser Tora som "ett eko av Knut", utan egna synpunkter, men det är ändå en berikande tid för henne. Hon skriver mycket och låter sig inte slås ner av Knuts motstånd. Hon gör anteckningar till Gunborg-böckerna och skriver sin debutbok, "Generalsgatan 8", som ges ut 1935.

Tora Dahl skriver klart och rakt på sak, och man hittar många fina iakttagelser i hennes böcker.

Marianne Fors

Margareta Ekarv. KATTHJÄRTAT. 53 s. Författarförlaget, Stockholm 1978. Pris: ca 26:–

ISBN 91-7054-264-3

I sin andra diktsamling skriver Margareta Ekarv om sin barndom på landsbygden, med betoning på den allestädes närvarande döden: fasanerna som stympas i slätter, kon som förtärs sig och kattungarna som jorden får tillbaka. Hon skriver om LÄROVERKET, där den egna kulturen med Hembygdsgården, Frälsningsarmén och Arbetarkommunen inte accepteras.

Boken är skriven på ett förtroendeingivande avspänt sätt, med ett språk och en rytm som inte krånglar till i onödan.

Lennart Ilke

Christina Farm. HANDIKAPPINDUSTRI. 195 s. Bonniers, Stockholm 1979. Pris: ca 55:–

ISBN 91-0-043853-7

Huvudpersonen får sekreterarijobb på Rådet för medicinsk och handikapp teknisk forskning. Hon har en helt inadekvat utbildning och vantrivs med arbetet. Det perfekta äktenskapet börjar också knaka i fogarna. Ytterligare ett tema är den klutenhet huvudpersonen känner vid att mer eller mindre förneka sitt arbetarklassursprung. Huvudsyftet med romanen är dock att varna för risken för en växande byråkrati inom förvaltning samt för att lönsamhetsintressen ska styra handikapphjälpmedelsforskningen. Det är ett angeläget syfte. Men tyvärr gör författaren det på ett alltför tandlöst sätt. Det är en präglad bok, som kanske blivit mer läsvärd om den strukits ner till hälften.

Britta-Lena Jansson

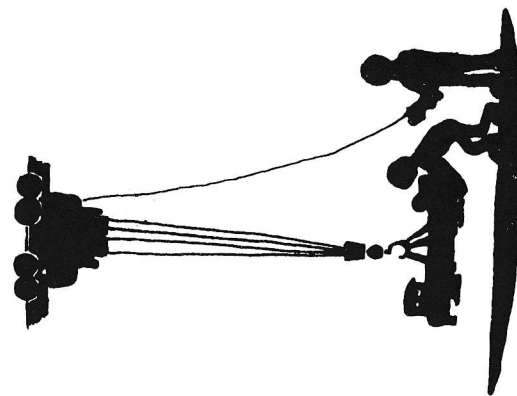
Kjartan Fløgstad. DALEN PORTLAND. Övers. Cilla Johnson. Dikterna översatta av Torkel Rasmusson. Efterskrift Lars Andersson. 280 s. Forum, Stockholm 1978. Pris ca 68:–

ISBN 91-37-06886-5

Med start i den västnorska bondekulturen får vi mot bakgrunden av tilltagande internationell ekonomisk struktur följa två människors uppväxt under 50- och 60-tal. Deras liv tar sig helt skilda banor.

Arnold Høysand tar jobb i den expanderande industrin, låter sig inordnas i samhället och finner sig väl i dess utveckling. Han tittar på fotboll och arbetar, utan iver, politiskt i arbetarföreningen.

För hans kusin Rasmus Høysand är det svårare att slå sig till ro. Rasmus bryter sig ut ur sin hembygd och går till sjöss. En drömmare och lyckosökare, vars resa genom världen och livet går över våldiga händelser och märkliga situationer.

Tryggve Lundh

Vreden över dem som stult arbetets glädje, som hindrar ett rättvist liv är stark hos poeten och hans klasskänsla genomtränger den konkreta poesin.

Vem rår över riktning och kraft?
På djupet finns ingen kärlek så sann
På djupet finns ingen kärlek så sann
som inom klassen
Ord som gör en stark och sund
som inte kan förväxlas

En kanske något överbelastad inledning kan dock inte alls förta intrycket vid bokens slut, att man just bekantat sig med ett mycket spännande författarskap.

Mats Hansson

Helmer Grundström. TRÄL OCH FRI. 47 s. Kulturfront, Stockholm 1979. Pris: ca 30:–
ISBN saknas

Om kärleken till hembygden och hemlandet ("och långt sen benen vintat och kroppen blivit mull/ ska torpets backar blomma för all min längtans skull") men också om de för tidigt döda i krigens och ensamhetens skrivelser Helmer Grundström i denna diktsamling. I några korta dikter visar han att frihetens frågor och villkor på en och samma gång är enkla och svåra. Dikten som gett samlingen dess namn är enligt min mening den finaste: "Fattigdomens black är svår./Armödets tistlar växa./Och varje stund som kommer och går/ får hjärtat lära en läxa./Men aldrig böjs jag så djupt som träl/i gytjan och gruset/ att nödd jag säljer helt min själ/och släcker det sista ljuset".

Håkan Ågren

Helmer Grundström. SKOGARNAS RÖDA GULD. 134 s. LT, Stockholm 1978. Pris: ca 50:–

ISBN 91-36-01250-5

En samling korta noveller av Helmer Grundström med motiven i huvudsak hämtade från Lapplandsbyar. Med sin stora, rejäla skopa har han öst ur "fattigfolkets" rika vardag. En fisketur, en folkvisa, ett spädbarn som satts ut i skogen – så ser de enkla vidjor ut kring vilka berättelserna snor sig. De har, med ett undantag, varit publicerade i fackförbundens månadstidskrifter. Någon gång kan en berättelse luta sig alltför mycket mot skillingstrycket. I övrigt rör det sig om en enkel, rejäl berättarkonst. Historierna har satts på pränt, men ännu doftar de av skogskojsans rök.

Håkan Ågren

Per Holmer. KRIGET OM SOMMAREN. 274 s. Bonniers, Stockholm 1979. Pris: ca 60:–
ISBN 91-0-043878-2

På en dansk ö (Bornholm) går den unge Christmas omkring arbetslös. Under tre somarmånader får vi följa hans förvirring och uppgivenhet i EG-samhället. Han dricker öl och konfronterar med tyska turister. Genom ett förhållande med en feriearbetande jylländsk flicka tycks han få en något stabilare syn på sig själv och sin tillvaro.

EG-anslutningen och den tyska turistinväsionen antyds, via inflikade avsnitt, ha en viss samstämmighet med den nazi-tyska ockupationen av Danmark under kriget. Ett av dessa kapitel från andra världskriget hör till romanens främsta – mötet mellan den danske motståndshjälten Christmas (!) Møller och sångerskan Vera Lynn är underbart skildrat.

Författaren har mycket väl lyckats genomföra tids- och perspektivförskjutningarna i den löpande romantexten, en idag ganska ovanlig berättarteknik.

Mats Hansson

Björn Axel Johansson. MÄNNISKOSLUKARNA. 380 s. Liber, Stockholm 1978. Pris: ca 70:–
ISBN 91-38-04209-6

Adolf Rydell lider av lungsot. Han reser söderut för att med värmens hjälp försöka bli kvitt eländet. Han hamnar först i Australien. Därifrån fortsätter Rydell till Fidjiöarna. Där verkar han som föga framgångsrik plantageägare till sin död 1890. Kontakten med hemlandet upprätthåller Rydell i sin brevväxling, främst med brodern Ernst.

66

Erich Kästner. FABIAN. Berättelsen om en moralist. Övers. Erich Schwandt. 246 s. Tidens klassiker, Stockholm 1978. Pris: ca 47:–
ISBN 91-550-2215-4

Anna Seghers. DET SJUNDE KORSET. Övers. Lars W. Freij. 414 s. Tidens klassiker, Stockholm 1978. Pris: ca 55:–
ISBN 91-550-2044-5

Nyutgivningen av dessa romaner sammanföll med diskussionerna kring TV-serien "Holocaust", i vilka bl a informationer om nazismens framväxt och konkreta verklighet efterlystes. Båda romanerna, som är samtidiga "dokument", förmedlar i det avseendet värdefulla inblickar och kan verkligen rekommenderas.

Kästner skildrar i inträngande, snabbt växlande, nästan filmiska scener och samtidigt med satirisk distans stämningsslaget i 1920-talets Berlin. Boken utkom 1931. Redan den påtänkta, men inte accepterade titeln "Vägen till undergången" anger syftet mycket klart: att i ett Tyskland i "feber" och i en "provisorisk tid" varna för det definitiva sammanbrottet, med "dumheten" och "förtvivlan" som segrare. Varningen är inte entydig och rationellt, politiskt förklarande, utan snarare präglad av emotionell, moralisk upprördhet, men inte mindre klarsynt för det.

Även Seghers roman (den skrevs i exil 1937–1940) är en varningsskrift: den varnar för uppgivenhet inför det nationalsocialistiska förtrycket. Skildringen av en politisk fånges flykt från ett koncentrationsläger byggs ut till en bred och fängslande beskrivning av det inre tillståndet och vardagslivet, inte minst arbetarklassens, i dåtidens Tyskland. Trots rädsla, försvarsmekanismer och förföljelse,

som skildras i lågmälda, övertygande stämningsskildringar, segrar den spontanta medmänniska solidariteten – flykten lyckas. Den blir en symbol för ett moraliskt, snarare än ett organiserat politiskt motstånd, som ju i praktiken inte heller blev framgångsrikt.

Det är glädjande att Tiden återupptagit utgivningen av sin klassikerserie och att begreppet "klassiker" utvidgats på ett meningsfullt sätt, så att t ex Kästner och Seghers blivit tillgängliga – i bra översättningar och till relativt hyggliga priser.

Martin Grass

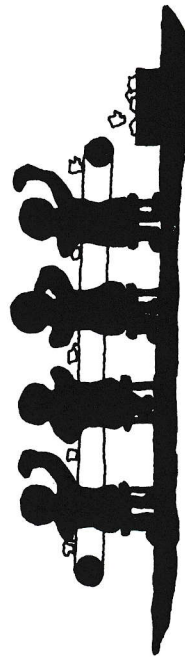
Stanislaw Lem. CYBERIADEN. Övers. Martin von Zweigbergk. 254 s. Alba, Stockholm 1979. Pris: ca 64:–
ISBN 91-7458-162-7

I en avlägsen framtid tävlar de kosmiska konstruktörerna Trurl och Klaupautius om vem som är bäst uppfinnare. De reser runt i universum och konstruerar t ex maskinen som kan göra allt som börjar på i eller nedgöra en fiotlig makt med hjälp av byråkrati.

Dessa moderna sagor är berättade på ett egensinnigt språk, fyllt av ordlekar samt tematiska och filosofiska termer.

Cyberiaden är skriven av den internationellt kände science-fictionförfattaren Stanislaw Lem. Han har givit ut ett trettioal böcker och lär vara den mest översatta polska författaren idag. Dock är Cyberiaden ingen av hans bästa böcker, som t ex Solaris, utan blir trots goda satiriska intentioner tråkig i längden.

Staffan Glassel

Birger Andersson

67

Göran Norström. **BILDER FRÅN BRUKET**. 176 s. Norstedts, Stockholm 1979. Pris: ca 55:–

ISBN 91-1-781632-7

Norström skildrar ett brukssamhälle i mellannorrland, där några tjänstemän vid järnbruket lever synbart passiva och liknöjda inför sina egna liv och inför de förhållanden som bestämmer deras tillvaro. Männens fotbollsspel ger en neutral gemenskap, medan politiska diskussioner slutar i meningslös påkastning. Här tolereras inga avvikelser från samhällets gängse värderingar. Ett sådant samhälle, där allting går i väl inkörda spår, var antagligen möjligt under 60-talet, innan strukturmöjligheten på allvar rört om i de sociala mönstren och hotat trygghetens grundvalar.

Under ytan finns dock spänningar. De illustreras genom en brokig blandning av människokoöden. Men de privata uppbrottsförsöken från det instängda livet kan naturligtvis inte förändra något väsentligt. Kvar blir drömmarna!

Om något saknas är det de övriga anställda på bruket – reagerar alla lika?

Barbro Sjöström

Thomas Nydahl. **NU BÖRJAR KRIGET!** Dikter 1973–79. 64 s. Oktoberbokhandeln, Malmö 1979. Pris: ca 25:–

ISBN saknas

De flesta dikterna i häftet har tidigare publicerats i olika tidskrifter. De handlar om arbetsliv, familj, fritid och de stora politiska frågorna.

Samlingens svaghet är att Nydahl inte riktigt utnyttjat bredden i ämnesvalet. En del av dikterna präglas av dagspolemik och har svårt att engagera på flera plan, andra tyngs av stilupprepning. Kampen skildras ibland så dramatiskt med romantiska övertoner att trovärdigheten äventyras.

Lyrisk som vill nå folkdjupen måste variera bild, form och språk och söka sådana bilder

av livets motsättningar som fångar verkligheten i nytt ljus. Annars blir även den bästa politik endimensionell.

Nu lyckas Nydahl ofta bättre än det låter här. I flera av dikterna finns ett tonfall som jag tror är utvecklingsbart, där retoriken trätt tillbaka och erfarenheterna klätts i personlig dräkt.

Mats Miljand

Leif G W Persson. **GRISFESTEN**. En rövarroman. 313 s. Liber, Stockholm 1978. Pris: ca 65:–

ISBN 91-38-04246-0

Person är kriminolog. Han har tidigare jobbat med småtjuvar men under de senaste åren sysslat med den ekonomiska brottsligheten och s k finare rövare. Han vet hur polisen arbetar. Han har kunskaper – men på grund av hot som han utsatts för i sitt jobb av de finare rövarna har han blivit övertygad om att han inte kan redovisa sitt arbete i form av vetenskapliga rapporter, artiklar m m. Anklagelser om förtal och skadeståndsanspråk skulle i så fall hagla över honom.

I stället har han skrivit sin första roman. Den skrevs strax innan riksdagens bordeldebatt i maj 1978.

Inget ska avslöjas om romanens pusselbitar. Läs boken så får ni dem. Ni kommer att känna vrede när ni börjar förstå hur bitarna passar ihop.

Persson, ge oss fler "rapporter"!

Åke Svensson

Bengt Pohjanen. **ÖCH FISKARNA SVARAR GUDS FRID**. 192 s. Norstedts, Stockholm 1979. Pris: ca 54:–

ISBN 91-1-781651-3

Kurt Göran Polemalm, studierector, aktad ledamot av kyrkofullmäktige och aktiv föreningsmänniska, men med alltmer ökande alkoholberoende, bär på ölsta konflikter från barndomen. I honom har två kulturer och två språk, med Tornedalen som yttre miljö, kolliderat. I den kollisionen trasas han sönder.

Formen är ganska svårtlånglig. Små prosastycken författade av huvudpersonen, minnen och drömmar varvas med den osynliga berättarens rapport om händelseförloppet. Det är en mörk och förtäta roman, som handlar om främlingskap, ångest och död.

Britta-Lena Jansson

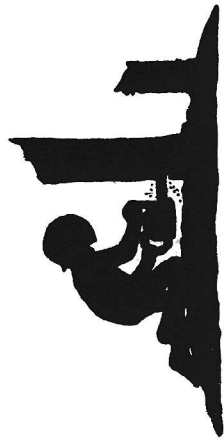
Pirkko Saisio. **LIVETS GÅNG**. Övers. Jens Hildén, 263 s. Forum, Stockholm 1979. Pris: ca 60:–

ISBN 91-37-06940-3

Flickan Marja växer upp i ett arbetarkvarter i Helsingfors. I en enrummare trängs föräldrar och tre barn. Tiden är från 40-talet och fram till tidigt 60-tal, familjen strävar med knappa villkor och får den hägrande större lägenheten först i bokens slut. Marja, den äldsta, är moderns barn från ett tidigare förhållande.

Hennes far övergav modern när denna var gravid. Det är ständiga konfrontationer mellan Marja och modern, som tycker dottern är "besvärlig". Berättelsen handlar mest om Marja, men moderns historia sprängs då och då in i jag-form. Det är en varm och levande barndomsskildring, som jag läste med stigan-de spänning. En finsk Ann-Charlotte Alverfors, fast med ett kargare språk än denna!

Ulla Wennberg

Lennart Sjögren. **TORNET**. Kortprosa. 166 s. LT, Stockholm 1978. Pris: ca 53:–
ISBN 91-36-01235-1

I sin senaste bok lämnar Lennart Sjögren lyriken, i vilken han de tio senaste åren gjort märkliga prestationer. "Tornet" är dock en prosabok som är nära släkt med poesin.

De allra flesta av dess stycken tar sin utgångspunkt i det lilla, eller det enskilda i den värld vi delar med djuren och tingen. De allra flesta av dessa stycken lyckas med vad jag tror vara författarens avsikt, nämligen att visa att en värld öppnar sig för den som tränger tillräckligt djupt in i det vardagliga, det som omger oss; en värld av myter, drömmar, symboler som säger oss väsentliga saker om det på ytan triviala. Det är en mörk, provocerande bild av våra villkor Sjögren ger, ibland kan han påminna om den argentinske författaren Jorge Luis Borges med sina labyrinter. – En stark och fascinerande bok.

Lars-Åke Augustsson

Facklitteratur

ATT SKRIVA HISTORIA. Nya infallsvinklar och objekt. Utg. av J. Le Goff och P. Nora. Urval och inledning Birgitta Odén. Övers. Otto Mannheimer m fl. Fackgranskning Jan Stolpe och Sven-Erik Liedman. 287 s. PAN/Norstedts (Kontraktors), Stockholm 1978. Pris: ca 58:-

ISBN 91-1-783081-8
 "Världshistorien har inte alltid existerat. Historien som världshistoria är ett resultat." Så lyder ett Marx-citat som är centralt i denna antologi. Boken innehåller bidrag av bl a F. Furet (Kvantitet och historia), G. Duby (Socialhistoria och samhällsideologier), P. Vilar (Marxistisk historia, en vetenskap under uppbyggnad. Försök till dialog med Althusser), P. Chaunu (Ekonomi), A. Burguière (Demografien). Artiklarna ligger på ett högt, lidelsefritt, abstrakt plan, nästan beslöjande sina egna objekt genom bristen på engagemang. På ett akademiskt sofistikerat plan diskuteras olika tidsperspektiv, historia som specialitetens kronologi, som resultatförtäckningar, som teorier eller processanalyser. Någon gemensam teoretisk grund är dock svår att spåra. Furet framför t ex hypotesen att skola, kultur och stat, haft mer grundläggande betydelse för dynamiken i fransk historia än ekonomi och produktionsförhållanden. Denna hypotes utan konkret underbyggnad gör honom mindre intressant i en marxistiskt orienterad historikers ögon.

Hans Berg

AVAN, bland hus och tegar i gammal norrbottensbygd – ett grupparbete. Ill. 199 s. Kallix 1978. Beställes från Norrbottens Bildningsförbund, Stationsgatan 38, 951 34 Luleå. Pris: 65:-

ISBN saknas

Boken om Avan, en by vid Lule älv mellan Luleå och Boden, är ett resultat av studiecirkel "Bygd i förvandling" som hölls i Norrbotten 1973-77. I fem år arbetade en studiegrupp i Avan med att leta i gamla bypapper, gå igenom arkivmaterial och intervjua gamla som kände förhållandena i Avan. Genom cirkelns arbete träder så livet i byn fram med jordbruk, mjölkhantering och fiske, skeppsbygget på 1830-talet, byskiftet 1869, säsongsarbete sommardag i tegelbruket Norra Sunderbyn tills det lades ner 1956, 1800-talets folkskola, emigrationen till Amerika, folkrelserna och annat föreningsliv, politik och sport, handel, trolldom och annan övertro. Boken är ett dokument över ett förgånget Avan, och kan säkert samtidigt stå som ett dokument över många andra norrbottenska byar.

Annette Rosengren

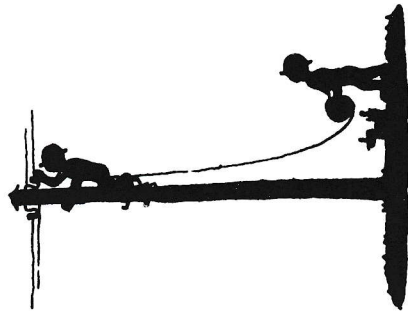
Rudolf Bahro. OPPOSITIONELL KOMMUNIST I DDR. Övers. Anders Johansson och Christina Oredsson. 159 s. Röda rummet, Stockholm 1978. Pris: ca 30:-

ISBN 91-7362-057-2

1977 publicerade DDR-medborgaren Rudolf Bahro sin kritik av "den reellt existerande socialismen" under titeln Die Alternative. I föreliggande volym har samlats författarens förklaringar och kommentarer till Die Alternative ur egna föredrag, intervjuer och artiklar där särskilt föredragen är hållna på ett svårtilgängligt språk, vilket märks även i översättningen där stundom tyska kommate-ringsregler används. Korrekturläsningen är slarvigt gjord, bl a har ett antal noter felnumrerats och felplacerats i boken. Sättaren har saknat tecken för semikolon varför förlaget har ritat dit dessa för hand

Bahro behandlar två saker: dels läget i DDR, dels vad som kan och måste göras för att möjliggöra en förändring. Bahros svar är: Utan en förändring av samhällets grundläggande förhållanden är ingen verklig förändring möjlig. Det låter som en revolution ledd av ett nytt ("euro"-) kommunistiskt parti.

Åke Bergman

Mike Cooley, Leif Friberg, Claes Sjöberg. ALTERNATIV PRODUKTION. 214 s. Liber, Stockholm 1978. Pris: ca 48:-

ISBN 91-38 04211-8

Alternativ produktion har blivit ett populärt begrepp i tider av kris och arbetslöshet. Störst har den alternativa produktionen varit på kultursidor och i miljötidsskrifter.

Det var med en viss tvekan jag slog upp boken "Alternativ produktion". Min tvekan finns kvar, men har nagats i kanten. Mike Cooley, talesman för Lucasarbetarna inleder. Hans texter är en njutning att läsa. Klart, konkret och med stor slagkraft redogör Cooley för Lucasarbetarnas planer för en produktion i samhällets tjänst.

Leif Friberg och Claes Sjöbergs bidrag är en serie snabba reportage, välmenande, men inte särskilt övertygande. Behållningen finns i bokens första del. Mike Cooley övertagar om den enorma skaparkraft som trycks ner i jakten på profit. En medryckande illustration till Ivar-Lo Johanssons uppmärksamhet: "Allt det spännande finns hos arbetarklassen".

Staffan Dahllöf

Julius Ejdestam. SÅ HAR VI BOTT – bostad och bohog genom tiderna. 143 s. Ill. Rabén & Sjögren, Stockholm 1979. Pris: ca 70:-

ISBN 91-29-52731-7

Visste du att det var först på 1800-talet som stolen på allvar kom i folkligt bruk? Vill du veta hur man ordnade med belysning innan det elektriska ljuset infördes? Vad menas egentligen med funktionalism och varför blev denna stil så framgångsrik? Om detta och mycket mer handlar Ejdestams bok.

Författaren ger först en historisk översikt över bostadens utveckling från det primitiva eldhuset till den moderna hyreslägenheten. Han berättar om bostäderna hos olika samhällsklasser. Därefter redogör han för möbelslar och deras kännetecken och skildrar olika möbelslars historia. En möbelslarsre berättar om sina erfarenheter, och ett par politiker försöker ge mer eller mindre genomtänkta visioner av hur det framtida boendet kommer att se ut.

Boken är mycket lättläst och kan läsas utan tidigare kunskaper i ämnet.

Ann Christin Bohman

Bengt Ericson. HUGGSEXAN – Spelet kring det dukade bordet. 145 s. LT, Stockholm 1979. Pris: ca 53:-

ISBN 91-36-01333-1

"Huggsexan" blir årets "avslöjarbok" alla kategorier.

Bengt Ericson, nyhetschef på Dagens Industri, har granskat turerna kring trepartieringens frukostiga bidragsgivning till svenskt näringsliv.

Resultatet är häpnadsväckande, och skrämmande. Miljardsummor rullar från industri- och finansdepartement. Trots det försvinner cirka 45 000 jobb på två år. Eller omvänt: Regeringen betalade via olika branschstöd omkring 54 000 kronor per kvarvarande arbetstillfälle.

"Hugsevan" fyller sin givna plats i varje fackklubbs bibliotek. Att den dessutom är roligt skriven gör den oundgänglig för var och en som intresserar sig för roffarspel av den högre skolan. Var det nå som sa nåt om svängremstider?

Staffan Dahllöf

Jane Fredlund. SVENSKA FOLKETS BILDER. Gamla fotografier ur album och byrååldor med kulturhistoriska kommentarer. 140 s. LT, Stockholm 1978. Pris: ca 90:- ISBN 91-36-00987-3

Vi är med vid tunnbrödsbak och storbyk, timmerflottning och malmvaskning, slåtter och potatisplockning. Vi roar oss på sommarens dans, vi leker med barnen och är med dem i skolan. Vi förundras över bilens intåg. Och för 1:50 lyssnar vi på radio och fikar.

Jane Fredlund har i denna bok samlat fotografier från decennierna kring sekelskiftet. Genom kulturhistoriska kommentarer förklarar bilderna och sätts in i ett sammanhang. Text och bild kompletterar varandra på ett fruktbart sätt. Vi får veta hur mycket pipan som man blåser glasmassa med väger, hur man skall vara klädd på cykelturen, vad som finns i en välförsedd specieraffär osv.

Boken, som avslutas med några råd om hur man handskas med sina gamla fotografier, är rolig och spännande. Det är en bok man ofta återvänder till.

Marianne Fors

Erik Gamby. PER GÖTREK OCH 1800-TALETS SVENSKA ARBETARRÖRELSE. 305 s. Tiden, Stockholm 1978. Pris: ca 85:- ISBN 91-550-2282-0

När Kommunistiska Manifestet utgavs i London 1848 planerades översättningar till en rad språk. Under 1848 blev det bara en översättning – till svenska. Den distribuerades av bokhandlaren Per Götrek i Stockholm.

Om denne märklige man har Erik Gamby skrivit den första mer omfattande biografien. Gamby visar övertygande, att Götrek inte varit så isolerad som man tidigare trott utan snarare en ledargestalt i en visserligen liten men ganska energisk pionjärrörelse omfattande flera organisationer. Det fina med Gambys bok är, att den sätter in Götrek i den historiska miljö i vilken han verkade, att den ger en mängd ny kunskap om den tidiga arbetarrörelsen i Sverige och att den påvisar sambanden mellan svensk och internationell arbetarrörelse. Det är det viktigaste bidraget till den svenska arbetarrörelsens äldre historia som utkommit på senare årtionden och förmodligen någonsin.

Bo Gustafsson

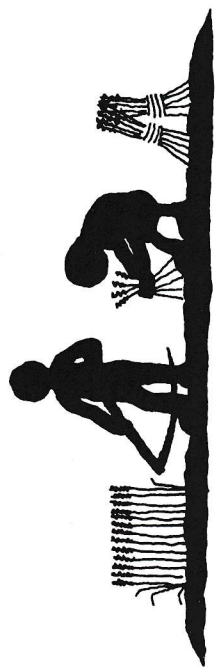
Lars Gustafsson. FILOSOFIER. Essäer. 224 s. Norstedts, Stockholm 1979. Pris: ca 59:-

ISBN 91-1-781702-1

Med sina filosofiska essäer vill Lars Gustafsson visa oss vägen till den "äktaste filosofin". Den som uppstår när världen berövs av idealernas rättfärdiggöranden. Skepticism blir utgångspunkten. Ett ifrågasättande av be- greppen ställs emot den enklare men ohe- derliga flykten från verkligheten. Någon sann filosofisk teori tror inte Gustafsson på. En teori är endast mer eller mindre fruktbar.

Många aktuella problem behandlas: kärnkraften, de nya franska filosoferna, marxistisk litteraturkritik, frihet i Kina och frihet i Sverige, existensialismen är några exempel. Gustafsson är en god pedagog. Han hittar bilder och resonemang som underlättar förståelsen av många svåra filosofiska problem. Hans framställning kan ändå vara svår, eftersom problemen är svåra, men den är aldrig tråkig.

Christina Ericsson

Thorkild Hansen. PROCESSEN MOT HAMSUN. Del 1. Gärningsmannen. Åtalet. Del 2. Vittnet. Domen. Straffet. Övers. Lena Axelsson. III. med fotografier. 311 s. resp. 375 s. Forum, Stockholm 1978. Pris ca 120:- per del

ISBN 91-37-06948-9
ISBN 91-37-06950-0

Hansens bok är ett försök att rentvå nobelpristagaren Hamsun från naziststämpeln och att uppluckra den allmänna opinionens berättigade motstånd mot landsförräderi. Men författaren säger aldrig detta i klartext. Hans egen ståndpunkt är inlindad i allsköns förbehåll och estetiska arrangemang som omöjliggör en saklig diskussion.

"Processen mot Hamsun" är en otäck bok som det gäller att läsa vaket och kritiskt. Annars riskerar man att ryckas med av det brunsande ordsvallat och till slut finna sig själv mumlande "stackars Knut och stackars Marie – och stackars Quising som t o m fick sätta livet till".

Hansen tycks mena att geniet står över alla moraliska principer och att nazism och uppmärksamhet till landsförräderi är "åsikter" som skall tolereras i demokratins namn. Och en sådan bok upphöjs till litterärt mästerverk. Usch!

Margareta Zetterström

HAR SVERIGE EN CHANS? En bok från radions samhällsredaktion om krisen i väst- ekonomierna. 141 s. Sveriges Radio, Stockholm 1978. Pris: ca 45:-

ISBN 91-522-1560-1

Radions samhällsredaktion sände våren 1978 en serie program under rubriken "Har Sverige en chans?" som behandlade krisen i väst- ekonomierna och Sveriges framtid som in- dustriation. För att dokumentera den debatt som förs bland ekonomer och politiker, och vars utmärkande drag är en ökande insikt om Sveriges beroende av en global ekonomisk struktur, har radioserien även utgivits som bok.

Vilken väg skall Sverige gå? Skall vi med hjälp av högteknologi göras ännu mer beroende av export på en instabil världs- marknad eller bör vi gradvis trappa ner vårt utlandsberoende och lita till våra egna resurser? Vad betyder löntagarfonder och politisk frihet i detta sammanhang?

"Har Sverige en chans?" vill hjälpa till att skapa en motsvarighet till debatten i Dan- mark om boken "Oprör fra midten". Det är bara att hoppas att man lyckas.

Bo F. Mårtenson

Erland Hofsten. FLERA BARN I SVERIGE? Om befolkningsutvecklingen förr, nu och i framtiden. 151 s. Norstedts, Stockholm 1979. Pris: ca 42:-

ISBN 91-1-783501-1

1934 orsakade Alva och Gunnar Myrdal de- batt med sin bok "Kris i befolkningsfrågan". Denna ledde sedermera till en rad familjepoli- tiska reformer. Hofstens bok är ett liknande försök att väcka debatt.

I boken beskrivs befolkningsdiskussioner- na i världen och befolkningsutvecklingen i Sverige historiskt och därefter försöker han göra en prognos över den troliga utveckling- en. Till detta har han Statistiska Centralby- rås beräkningar av år 1978 till hjälp. Prog- noskalkylen redovisas.

Den visar att utvecklingen är likartad i hela västvärlden med små regionala skillnader.

Författaren hävdar att åtgärder måste vidtas för att sätta fart på barnafödandet. Han föreslår vårdnadsbidrag, pensionspoäng grundade på antalet födda barn osv.

Hofstens styrka är faktaredovisningen. En mängd diagram och tabeller underlättar fakta-
inlämmandet för läsaren. Som underlag för diskussion är boken utmärkt.

Sophie Hedin

Lars Hultén. J.L. RUNEBERG OCH HANS VÄNNER. 79 s. Rabén & Sjögren, Stockholm 1978. Pris: ca 35:-- ISBN 91-29-52375-3

Som framgår av titeln är detta en samling dikter, som på ett eller annat sätt anknyter till Runeberg - "...en tjuderpål i Finlands betesvall". Det är dikter om Runeberg som nationalmonument på gott och ont, om Runeberg och kärleken, Runeberg och brännvinet. Det är dikter om årstidernas växlingar, om livet och döden och om Finlands folk.

Det här är en diktsamling med schwung i, lärorik och rolig att läsa.

Lennart Ilke

Abraham Abrahamsson Hülphers. DAGBOK ÖVER EN RESA GENOM NORRLAND 1758. Efterskrift av Nils-Arvid Bringéus. 247 s. LT, Stockholm 1978. Pris: ca 77:-- ISBN 91-36-01198-3

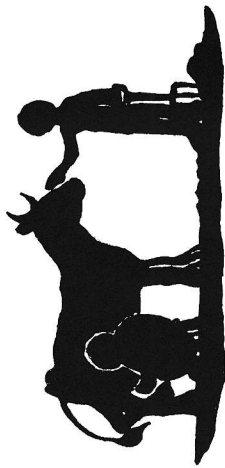
Serien "Svenska bokskatter" som LTs förlag utger är en berömvärd satsning på nyttig-
ning av kulturhistoriskt värdefull men svåråtkomlig litteratur. Hülphers dagbok är den fjärde volymen i serien.

Det topografiska intresset under 1700-talet syftade till att kartlägga landets tillgångar och öka kännedomen om övriga förhållanden. Det var en förutsättning för den kommande ekonomiska exploateringen.

Köpmanssonens från Västerås Dagbok innehåller iakttagelser om vägar, städer, handel, jordbruk, skogsbruk, kyrkor och kyrkoliv m m längs hela norrlandskusten upp till Torneå. Dagboken utgjorde underlag för några av de landskapsbeskrivningar som gjort Hülphers berömd. Kulturhistoriskt har uppgifterna än idag stort värde som samtidsdokument och ögonvitnesskildring.

Boken är försedd med ett utmärkt efterord av Nils-Arvid Bringéus, som lagt ner ett omfattande arbete på att för första gången göra detta verk tillgängligt in extenso.

Mats Miljand

Arne och Monika Järtelius. SÅ BLEV MITT LIV I SVERIGE. 324 s. Liber, Stockholm 1978. Pris: ca 65:-- ISBN 91-38-04356-4

Den här boken består av ett antal intervjuer med invandrare i Sverige. Elva människor från olika länder och med olika social bakgrund berättar om hur deras tillvaro i Sverige blivit. Intervjuerna föregås av kortare texter där någon närtstående beskriver hur just den människan förändrats genom sin flyttning. I ett efterord har Arne och Monika Järtelius sökt sammanfatta några huvudintryck av sina intervjuer. Den sammanfattningen och flera av intervjuerna pekar på svenskers ointresse och brist på förståelse för invandrandens problem. Till viss del beskrivs också kylan och ointresset som specifikt svenska drag.

Jag har svårt att förstå vissa delar av sammanfattningen, men boken är värd att läsas för intervjuernas skull, även om de ibland kan verka något stela.

Inger Strömsten

Hans Krook. JACOB BERZELIUS. 143 s. Rabén & Sjögren, Stockholm 1979. Pris: ca 85:--

Jacob Berzelius var förvisso en naturforskare av ett så stort format att det bör skrivas böcker om honom och hans verk. Litteraturen om Berzelius är inte lika rik som den om Linné. Ändå finns ett betydande antal verk publicerade, t ex Henrik Gustav Söderbaums uttömmande skildring "Jacob Berzelius" som utkom 1929-1931.

Till tvåhundraårsjubileet av Berzelius' födelse 1779 har Hans Krook utgett en bok om den store kemisten. Den är välskriven och vänder sig till en bred publik men jag är ändå tveksam till den här sortens böcker. Krook skildrar nämligen inte "i första hand kemisten Berzelius" utan privatpersonen. Alltså hur han klädde sig, vad han åt, vilka han umgicks med osv.

Jag tror att de som står bakom en sådan här utgivning underskattar publiken.

Svante Svensson

Olof Lagercrantz. FRÅN AENEAS TILL AHLIN. Kritik 1951-1975. Urval Bengt Hallgren. 311 s. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1978. Pris: ca 70:-- ISBN 91-46-13167-1

"Han går kring i diktens trädgård med vattentekniskan till reds likaväl som saxen, och han frågar inte efter om vi följer honom på hans promenad eller inte." Så skriver Olof Lagercrantz om Anders Österling och kanske om sig själv.

Lagercrantz ansar sällan och vattnar sparsamt. Han tillhör den litterära institutionen och är rädd. Han mardrömmar om de etablerade nollar som där hyllas och den levande litteratur han inte ser.

Lagercrantz beundrar författare som är yrkesmän och ett språk som är välformulerat. Redan som helt ung började han samla anteckningar om Strindberg, vilket snart resulterar i en bok.

Artiklarna i det här urvalet är mycket väl skrivna. Språket är likt dynningar som stilla häver sig upp och ner. Det är självtillräckligt.

Lars André

Assar Lindbeck. FONDFRÅGAN. 107 s. Alba, Stockholm 1979. Pris: ca 50:-- ISBN 91-7458-214-3

Utifrån en skiss av de behov en ekonomi bör tillfredsställa utvecklar Lindbeck en kritik av bl a Meidners fondförslag. Nyckelordet är pluralism. Fondförslagen från LO och TCO skulle om de genomdrevs reducera spelrummet för individuella initiativ i ekonomin. Kapital och kapitalförvaltning skulle inte övergå till enskilda löntagare utan till en funktionärselit i löntagarorganisationernas topp; en monetarisk, starkt centraliserad ekonomi utan innovationsverksamhet och ekonomiskt nyttänkande skulle bli resultatet.

Alternativet ser Lindbeck i ett samhälle ordnat som en ekonomisk mosaik med makten över kapitalförvaltning m m spridd över flera av varandra oberoende maktcentra för att garantera balans och pluralism.

Boken är lättläst, tänkvärd, trots att resonemangen ofta är förenklade och pamflett-mässiga.

Men som bränsle för den nödvändiga diskussionen om fondfrågan och allas vår ekonomiska framtid lämpar sig boken utmärkt.

Kent Begler

Per-Olof och Åke Nyblom. "DJÄVLAR TONFISKARE!" Samtal om våra liv. I samarbete med Tomas Forser. 212 s. Författarförlaget, Stockholm 1978. Pris: ca 48:–
ISBN 91-7054-267-8

Titeln ingår i serien "Liv i Sverige". Denna volym består av ett samtal mellan bröderna Nyblom redigerat av Tomas Forser. Samtalet skildrar deras uppväxt och arbetsliv i de proletära delarna av Göteborg från 20-talet fram till början av 70-talet. Konflikten mellan modern och fadern, arbetslösheten, facklig aktivitet, politiskt arbete inom och för SKP och krigsåren, där perioden november 1939 till juni 1941 nästan förbigås utan kommentar – dominerar samtalet tillsammans med brödernas diskussion om rätt och fel i SKPs praktik och teori.

Åke Bergman

Gustaf Schröder. EN BRUKSBOKHÅLLARES MINNEN. Inledning Mats Rehnberg. 295 s. LT, Stockholm 1978. Pris: ca 79:–
ISBN 91-36-01222-X

Gustaf Schröder debuterade år 1888 vid 64 års ålder. Fram till sin död 24 år senare skrev han ett tjugotal böcker, däribland en "minor classic": En bruksbokhållares minnen.

Schröder växte upp i västra Värmland och arbetade som järnbruks-, sågverks- och skogstjänsteman på en mängd platser. Han var även en skicklig jägare.

Som bruksbokhållare intog han en mellanställning och umgicks med alla på järnbruket. Han berättar detaljrikt om livet och arbetsuppgifterna där under mitten av 1800-talet. Smedernas grymt hårda arbetsmiljö, nöd och bestraffningssystem men även fester och hur ortsbefolkningen "solidariskt" lurade "tullherrarne" skildras livfullt humoristiskt och med starkt socialt engagemang. Språket är förvånansvärt lite föråldrat.

Det är ett värdefullt kulturhistoriskt dokument som nu återutgivits.

Staffan Glassel

Ingrid Sjöström, Jan Svanberg. DEN SVENSKA KONSTEN I FÄRG. 104 s. Bonniers, Stockholm 1979. Pris: ca 120:–
ISBN 91-0-042836-1

Det här är en bilderbok med färgbilder av svenska konstverk. Den sträcker sig från hällristningar till Amelin. Den är speciellt gjord för de konsthistoriska kurserna.

Författarna har helt rätt i att denna volym fyller ett behov. Det har inte funnits någon sådan här samlad bok med färgbilder. Materialet är fylligt trots det stora ämnet och det begränsade omfånget. Det rymmer inga överraskningar men det ger en användbar och gedigen översikt.

Bildtexterna är av två slag. Dels torra, knappa och faktiska och dels sådana som trycks vara en del av en resonerande text.

Personligen vill jag också säga att jag inte tycker det är riktigt att man alltid i alla böcker kopplar ihop Siri Derkert och Vera Nilsson. Visserligen rör det sig om kvinnor i bägge fallen men deras måleriska temperament är väsensolika. Könet är ju inte det intressanta hos en målare.

Gün Kessle

Göran Skytte. PORRENS PROFITÖRER, 85 s. Ordfront, Stockholm i samarb. med Malmöavd. av FiB/K, 1979. Pris: ca 32:–
ISBN 91-7324-118-0

Lönande företag som inte betalar någon skatt – så ser många porrfirmor ut. Den del av branschen som finns i Malmö har granskats närgånget av journalisten Göran Skytte i denna bok. Reportagen har tidigare publicerats i tidningen Arbetet. Det är en skrämd värld som rullas upp. Välbeställt folk, stundom korrekta familjefäder och chica dammer i 50-årsåldern, kammar lugnt hem svarta pengar på människors förnedring. Författaren försöker göra en uppskattning av vad branschen omsätter utifrån de knappa uppgifter som finns, och går en del av hajarerna in på livet i reportage från deras verksamhet. Boken innehåller också artiklar om sk kontaktannonsering.

Det är en obehaglig men välskriven bok, och oundgänglig för var och en som vill sätta sig in i frågan om porr och prostitution.

Ulla Wennberg

Sven Stolpe. DIKT OCH SAMHÄLLE: RYDBERG, SNOILSKY, 80-TALET. 260 s. Askild & Känekull, Stockholm 1978. Pris: ca 74:–
ISBN 91-7008-931-0

Sven Stolpe. AUGUST STRINDBERG. 384 s. Askild & Känekull, Stockholm 1978. Pris: ca 74:–
ISBN 91-7008-951-5

Enligt Stolpe är det en "modern vanföreställning" att diktare är präglade av sin tid eller sin socialklass, medan däremot Victor Svanberg länge analyserat litteraturen socialt. Båda kommer dock fram till att "Strindberg var en usel människa". Stolpe opererar bort religion och politik, finner honom undermåsklig och avslutar analysen.

Stolpe uppletar det moraliskt defekta hos författarna och kan så, på grumliga grunder, fördöma många av Rydbergs dikter. Usel som människa och författare får Victoria Benedictsson ingen nåd. Snoilsky förfelade sin diktkonst genom att försöka formulera sociala dikter samtidigt som han skrev lissmande brev till Oscar II.

Stolpes litteraturhistoria består av biografiska notiser och långa citat ur böcker och dikter. Medan Svanberg inspirerar till läsning och polemik förvränger Stolpe allt. Hans värdeomdömen är pålitliga eftersom de alltid är felaktiga. För honom är "det sanna fult eftersom det sköna är sken".

Lars Andrée

Hugh Thomas. SUEZKRISEN. Övers. Olof Hoffsten. 212 s. Rabén & Sjögren, Stockholm 1978. Pris: ca 58:–
ISBN 91-29-52737-6

Hugh Thomas, också författare till boken "Spanska inbördeskriget" avslöjar här spelet bakom kulisserna när England och Frankrike tillsammans med Israel planlade sitt angrepp mot Egypten, efter Egyptens beslut att nationalisera Suezkanalen. Boken spänner från Anthony Edens tillträde som premiärminister fram till krigets slut. Författaren redogör utförligt för de samtal och kontakter mellan främst England och Frankrike som föregick angreppet. Underlaget är intervjuer med samtida politiker, militärer och diplomater. Bokens bilagor, diplomatiska noter, tal i det brittiska underhuset etc, bjuder intressant läsning. Här finns också Times berömda ledare från den 27/8 1956, "Eskapistklubben", som är ett "lylsande" lärostycke i imperialistisk ideologi.

Lasse Linusson

Per Erik Wahlund. LÖVFÄLLNING. Haiku-mästaren Issa i liv och dikt 1763–1827. 180 s. Bonniers, Stockholm 1978. Pris: ca 60:–
ISBN 91-0-043674-7

Per Erik Wahlunds bok om haiku-mästaren Kobayashi Issa (1763–1827) är den första biografien över en japansk diktare på något nordiskt språk. De över hundra haiku-dikter som tolkas i boken återges tillsammans med den transkriberade japanska texten.

"Lövfällning" inleds med en kortfattad redovisning av haikuns historia. Här presenteras och tolkas flera haiku-mästare, bl a poeten Basho (1644–1694). I övrigt ägnas boken åt en ingående skildring av poeten Issas, med många mödor och olyckor fyllda liv. Någon tråkig redovisning av kronologiska fakta är det dock inte. Wahlund skildrar, så vitt jag förstår, mycket initierat, den atmosfär i vilken dessa dikter skrevs. Wahlund påpekar att han inte enbart använt sig av faktamaterial utan även tagit med sådant som "förtjänar att vara sant". Resultatet har blivit en mycket läsvärd bok.

Håkan Andersson

VID ÄLVEN – BYGD OCH VIKING. Års-bok 1978. 104 s. Ill. Göteborgs arkeologiska museum, Göteborg 1978. Ingen prisuppgift.
ISBN 91-85488-06-2

Arkeologiska museets verksamhet har under de tre senaste åren varit inriktad på järnåldern, bl a genom en basutställning. Denna bok vill komplettera bilden, dvs den anknuter till utställningen, men den vidgar också horisonten och ger glimtar av vissa förhållanden vid hela Bohuskusten och i Nordsjöområdet.

Bokens tre författare tillhör – med ett undantag – museets fasta stab. Undantaget är direktören för British Museum, professor David M Wilson. "Vid Älven" består av nio artiklar. Den inleds med två uppsatser som dels redogör för vad arkeologerna menar med termen järnålder, dels skildrar bygden och livet i Göteborgsområdet under denna tid. En annan artikel behandlar järnframställning och smideskonst. Boken avslutas av Wilson som nyanserar bilden av vikingarna och diskuterar den ekonomiska basen för den skandinaviska aktiviteten i väst.

Ann Christin Bohman

Roald Wiss. DE GAMLA BYARNA I TY-LÖSKOGEN. En bygds historia. 213 s. LT, Stockholm 1978. Pris: ca 61:–

ISBN 91-36-01108-8

Ett bitvis seriöst och fint dokument över småtorpare och bönder i norra Östergötland och södra Närke skogstrakter för 130 år sedan. På ett ålderdomligt språk och med insprängda citat ur husförhörslängder, brev och protokoll berättar författaren om hur hans förfäder samlades i nämndemannens storstuga, som ibland också tjänstgjorde som skolsal för den ambulande lärares, för att beundra knallens varor och lyssna till hans berättelser. Hur de samlades till vargskall då vargstammen blivit för plågsamt stor och hur roparnas budskap spred sig som en sjukdom bland dem. Ett tjugotal fotografier av byfotografen Axel Persson i Tybble från 1900-talets början finns medtagna i boken som illustrationer.

Marie-Louise Persson

Mary Wollstonecraft, BREV SKRIVNA UNDER EN KORT VISTELSE I SVERIGE, NORGE OCH DANMARK, Övers. Jane Lundblad. 210 s. Tidens klassiker, Stockholm 1978. Pris: ca 41:–

ISBN 91-550-2265-0

En hårt prövad, olycklig, intelligent, ärlig och skarpsynt engelsk överklassdam gör en kort resa genom Sverige, Norge och Danmark och observerar att

brännvinet är landets förärv
bönderna gödslos åkrarna med sill
kvinnor och tjänstefolk är underbetalda och kuvade
skattebördan ständigt blir tyngre
barnadödligheten är stor
männen är ett kraftfullt släkte
de lägre klasserna intresserar mera
än medelklassen med dess efterapande av fina manér
det går bäst att urskilja ett folks levnadsvanor på landsbygden
att fromheten aldrig varit annat än blind tro på någonting som stått i motsats till förnuftets principer!
Etc.

Året var 1795! Läs henne!
(Den engelska originalutgåvan fanns i ett svenskt antikvariat härom veckan: pris 1800:–!)

Birger Andersson

RÄTTTELSE!

Genom ett beklagligt korrekturfel på sid 75 i förra nr av FoN, förvängdes Kent Beglers recension av Lars Gustafssons Språk och lögn. Som slutomdöme står "Som ciceron ... är boken användbar". Sista ordet ska vara "oanvändbar".

Red.

5 årgångar

av vår tidskrift har vi nu givit ut. Det har blivit en hel del artiklar om litteratur, historia, bildkonst och annat. Artiklar som är lika aktuella idag. Därför, kryssa för de nummer du är intresserad av, skicka in beställning med namn och adress till Förr och Nu, Box 16213, 103 24 Stockholm, eller betala in summan på pg 35 50 72-9. Nedan finns exempel på artiklar om

bildkonst

- ☐ 1/74 Sven Ljungbergs konst 5:–
- ☐ 1/75 Oscar Cleve, teckningstecknare 5:–
- ☐ 2/76 Svenolov Ehrén – bildmakare 5:–
- ☐ 3/76 Favorsky – grafiker i revolutionens Ryssland 5:–
- ☐ 2/77 José Venturelli: Vägen till en ny konst 5:–
- ☐ 3/77 Börje Vesten – mästare i det lilla formatet 5:–
- ☐ 4/77 Gun Kessle med bilder från Asien 5:–
- ☐ 1/78 Jan Myrdal: Martin Distelis politiska djurbilder 10:–
- ☐ 2/78 Håkan Nybergs affischkonst 10:–
- ☐ 3/78 Erik Wessel-Fougstedt – stadsskildrare 10:–
- ☐ 4/78 Jan Myrdal: Anton Hansen i EXLEX 10:–
- ☐ 1/79 Elias Cornell om Elsa Pärss-Berglunds vävnader 10:–

Dessutom numera en konsttrond i varje nummer

- ☐ Alla 14 numren av Förr och Nu 75:–